

EUROPEAN NEIGHBORHOOD
AND PARTNERSHIP INSTRUMENT
EAST COUNTRIES FOREST LAW
ENFORCEMENT AND GOVERNANCE
II PROGRAM

THE WORLD BANK
IBRD • IDA | WORLD BANK GROUP

The Program is funded by the European Union and implemented
by the World Bank in partnership with WWF and IUCN

www.enpi-fleg.org

ANALYZE SPECIAL PROTECTION NATURAL AREAS LAW FRAMEWORK AND DEVELOP PROPOSALS FOR HARMONIZATION OF FRAMEWORK BETWEEN UKRAINE AND EU

(report is written in Ukrainian with the executive summary in English)

Leonid Protsenko

April-June 2014

This publication has been produced with the assistance of the European Union. The content, findings, interpretations, and conclusions of this publication are the sole responsibility of the FLEG II (ENPI East) Programme Team (www.enpi-fleg.org) and can in no way be taken to reflect the views of the European Union. The views expressed do not necessarily reflect those of the Implementing Organizations.

"The material in this publication is copyrighted. Copying and/or transmitting portions of this work without the permission may be in violation of applicable law."

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В ЛІСАХ. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Проценко Леонід Данилович

Квітень – Червень, 2014

Ця публікація видана за сприяння Європейського Союзу. Відповідальність за зміст, результати, тлумачення і висновки цієї публікації несе колектив її авторів програми FLEG II (www.enpi-fleg.org), які в жодному разі не можуть трактуватись як такі, що відображають погляди Європейського Союзу. Висловлені тут думки не обов'язково співпадають з точкою зору організацій-виконавців.

Матеріали цієї публікації захищені авторським правом. Копіювання та/або передача частин цієї роботи без дозволу може бути порушенням чинного законодавства

ЗМІСТ

Executive Summary	6
<u>Розширене резюме</u>	<u>10</u>
Extended Resume	10
1. Аналіз законодавчої бази щодо спеціальних природоохоронних територій та розробка пропозицій щодо її гармонізації між Україною та ЄС	13
Analysis of the legislative framework on special protection areas and development of proposals for its harmonisation between Ukraine and the EU.....	13
1.1. Міжнародні документи	14
1.1.1. Стратегічний план розвитку біорізноманіття 2011-2020 рр., включаючи цілі щодо біорізноманіття прийняті в Аїчі	14
1.1.2. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2020 року (The EU biodiversity strategy to 2020).....	15
1.1.3. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.....	18
1.1.4. Програма робіт по природно-заповідним територіям. Конвенції про біологічне різноманіття	18
1.1.5. Лісовий Форум Організації Об'єднаних Націй	19
1.1.6. Нова лісова стратегія ЄС: для лісів і лісового сектору	19
1.1.7. Розширена програма робіт щодо лісового біорізноманіття Конвенції біологічного різноманіття.....	20
1.1.8. Програма лісового біорізноманіття METSO 2008–2016 (Фінляндія).....	28
1.1.9. Рішення Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі що стосуються біорізноманіття	29
1.1.10. Критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства.....	31
1.2. Чинна українська політика щодо збереження біорізноманіття в лісах	36
1.2.1. Нормативно-правові акти України, що мають відношення до біорізноманіття в лісах.....	37
1.3. Лісова сертифікація та аналіз нормативно-правових актів України, що забезпечують збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства	43
1.3.1. Лісова сертифікація	43
1.3.2. Аналіз нормативно-правових актів України, що забезпечують збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства	44
2. Апроксимація директив ЄС “Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds” (Директива про птахів) та “Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the Conservation of Natural	

	Habitats and of Wild Fauna and Flora” (Оселищна директива) до українського законодавства	52
	Aproximation of EU Directives “Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds” and “Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora” to the Ukrainian legislation	52
2.1.	Актуальність і доцільність адаптації природоохоронного законодавства України до законодавства Євросоюзу	52
2.2.	Аналіз базових природоохоронних законодавчих актів України на предмет відповідності європейському природоохоронному законодавству в контексті їхніх концептуальних положень	58
2.3.	Пропозиції щодо впровадження в правове поле України положень оселищної концепції збереження біорізноманіття. Визначення базових документів. Пропозиції щодо базових термінологічних, понятійних і процесуальних формулювань	61
2.4.	Обґрунтовані пропозиції до конкретних базових природоохоронних законів щодо адаптації їх до вимог європейського законодавства	70
2.4.1.	Впровадження практики застосування категоризації МСОП для оцінки соціологічного статусу видів	70
2.4.2.	Впровадження практики застосування категоризації МСОП для оцінки соціологічного статусу оселищ	78
2.4.3.	Застосування рекомендацій і категоризації МСОП природоохоронних територій для оптимізації системи об’єктів природно-заповідного фонду України та надання іншим природоохоронним територіям України, що визначені Водним, Лісовим, Земельним Кодексами, законами України «Про екомережу України» тощо, статусу об’єктів, що призначені забезпечувати збереження біорізноманіття у відповідних умовах	83
3.	Попередні пропозиції щодо зміни лісового та природоохоронного законодавства з метою гармонізації питань створення, інвентаризації і управління спеціальними природоохоронними територіями між Україною та ЄС	91
	Initial proposals for changes in forestry and environmental legislation in order to harmonize special protection natural areas inventory and management in Ukraine and the EU.....	91
3.1.	Пропозиції щодо змін Закону України «Про природно-заповідний фонд України» в контексті гармонізації законодавства України із законодавством європейських країн	91
3.2.	Про закони України «Про екологічну мережу України» та «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки»	101

3.3.	Закони України «Про рослинний світ» та «Про тваринний світ»	103
3.4.	Положення про Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ) та збереження біорізноманіття в лісах і сталє лісове господарство	104
3.5.	Приведення Положення про державну лісову охорону у відповідність до задач охорони біорізноманіття.....	108
3.6.	Управління у галузі використання природних ресурсів і, зокрема, збереження біорізноманіття, в лісах України	109
3.7.	Охорона земель водного фонду в лісах та водного біорізноманіття	110
3.8.	Проекти організації території національних природних парків, природних та біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків.....	112
3.9.	Проект організації розвитку лісового господарства та внесення змін до «Інструкції з впорядкування лісового фонду України»	114
3.10.	Міжнародний досвід щодо охорони біорізноманіття в лісах в провінції Онтаріо (Канада)	118
3.11.	Менеджмент плани об'єктів ПЗФ та Рамсарських угідь	118
3.12.	Пропозиції щодо внесення змін до «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» (Постанова КМУ)	121
3.13.	Пропозиції щодо внесення змін до правил рубок з метою збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства.....	122
4.	Спеціальні інформаційні повідомлення для розміщення на веб сайтах FLEG II та WWF Special information.....	125
	Information press releases for FLEG 2 and WWF web sites	125
4.1.	Збереження біорізноманіття в лісах. Гармонізація законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій	125
5.	Консультації із громадськістю, спеціалістами, урядовцями щодо збереження біорізноманіття в лісах	132
	Consultations with public, professionals, government officials on biodiversity protection in forests	132
ДОДАТОК 1:	Перелік міжнародних документів та нормативно-правових актів українського законодавства щодо біорізноманіття в лісах та природоохоронних територій	135
ANNEX 1:	The list of international documents and Ukrainian legislation on forest biodiversity and special protected areas	135
ДОДАТОК 2:	Зміни до п.8.3. Впорядкування лісів природно-заповідного фонду «Інструкції з впорядкування лісового фонду України»	141

ANNEX 2:	Changes into para 8.3. "Inventarisation of forests on protected areas" in the "Instruction of inventarisation of forest fund in Ukraine"	141
ДОДАТОК 3:	Пропозиції щодо внесення змін до постанови КМУ від 16.05.2007 р., № 733 «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок»	146
ANNEX 3:	Proposals for amendments to the CMU from 16.05.2007, № 733 "Procedure of forest division into categories and the allocation of specially protected forest areas"	146
Про програму FLEG II (ENPI East)		159

Executive Summary

The analysis was made of the existing international/European conventions, agreements, strategies, processes, plans programs, directives, as well as Ukrainian (UA) laws, codes, Presidential Decrees, including laws on ratification of international conventions and agreements, decrees and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders, instructions, rules of ministries, state committees and agencies, decisions of Supreme Court of Ukraine, etc.

Based on analysis made of international/ European programs, plans, etc., and Ukrainian legislation, 90 documents were selected as having relations to protection and use of forests, forest ecosystems and biodiversity in forests, protected areas. The list of selected documents is in the [Annex 1](#).

Numbers of documents in sections are presented in the table:

Name of sections	International/ European documents on biodiversity	International/ European documents on biodiversity in forests	List of existing international convention, agreements where UA is a Party	Laws, Codes, presidential Decrees	Decrees of the Cabinet of Ministries of UA	Resolutions of the Cabinet of Ministries of UA	Orders, instructions, rules of State Authorities
Number of documents	6	5	14	18	24	6	17

First of all the International/European documents on biodiversity were analyzed (EU biodiversity strategy to 2020, Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets (CBD), Habitat and Bird Directives, United Nations Forum on Forests, A new EU Forest Strategy, Expanded Programme of Work on Forest Biological Diversity, etc.

Ukraine is now on a way to signing the EU-Ukraine Association Agreement and, thus, an adaptation of Ukrainian legislation to EU Bird and Habitat Directive is the most important exercise now. The assignment concentrated on these issues taking into account progress in setting-up of Emerald Network in Ukraine.

Further there are some key results of the analysis of the main international and European documents relating to conservation and biodiversity in forests.

-The Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets (CBD) has the Target 5: By 2020, the rate of loss of all natural habitats, including forests, is at least halved and where feasible brought close to zero, and degradation and fragmentation is significantly reduced. Target 7: By 2020 areas under agriculture, aquaculture and forestry are managed sustainably, ensuring conservation of biodiversity. Ukraine has to do certain work.

- The “EU biodiversity strategy to 2020” provides that by 2020, the Forest Management Plans or equivalent instruments, in line with Sustainable Forest Management (SFM), are in place for all forests that are publicly owned and for forest holdings above a certain size. Three following targets covered by the EU strategy were identified as the most important to protect forest biodiversity in Ukraine:

1. The full implementation of the EU nature legislation;

2. Better protection and restoration of ecosystems and the services they provide, and greater use of green infrastructure;

3. More sustainable forestry.

- **United Nations Forum on Forests** supports also the sustainable forest management.

- **"The new forest strategy of the EU: for forests and the forest sector"** (2013) contain the 2020 forest objective "To ensure and demonstrate that all forests in the EU are managed according to sustainable forest management principles and that the EU's contribution to promoting sustainable forest management and reducing deforestation at global level is strengthened...". The European Commission accepted a commitment "to monitor Member States' progress as regards the uptake of forest management plans or equivalent instruments and the integration of biodiversity considerations in them, including Natura 2000 conservation objectives". The Action 11 is "Encourage forest holders to protect and enhance forest biodiversity".

- The assessment of works in Ukraine under the **"CBD's Expanded programme of work on forest biological diversity"** was done and is presented in a table 1.1. The gaps were identified.

- Our attention to forest biodiversity issue, an example of which is available in other countries, was attracted by **"The Forest Biodiversity Programme METSO 2008–2016"**, (Finland), 14 billion Euros. The Programme aims to halt the ongoing decline in forest species and habitats, and establish favorable trends in forest biodiversity by 2016. The Programme is a good example for Ukraine how to deal with forest biodiversity. Some of the programme ideas can be taken by Ukraine.

The key conclusion for Ukraine from the analysis is that the forest management plans (Ukrainian legal term - Project on Organization and Development of Forestry) should be developed based on principles of sustainable development, which include issues of biodiversity conservation.

In this respect, the Project report paid attention to Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe (MCPFE). Ukraine participates in it. The resolutions of the MCPFE related to forestry biodiversity were analyzed and criteria and indicators for sustainable forest management were proposed by the MCPFE. Some gaps were identified in Ukrainian regulations.

It is known, that forest sustainable management implies the preservation of forest biodiversity. The Pan-European Operational Level Guidelines for Sustainable Forest Management (PEOLG) set out in Annex 2 of the Resolution L2 of the "Ministerial conference on the protection of forests in Europe" (Lisbon, 1998). The vast majority of requirements of the PEOLG for biodiversity conservation in forest management were reflected in Ukrainian forest legislation. There have been not taken into account the Practical guidance on planning of forest management, the recommendation 4.2.h and requirements of criterion 6.3 Principles and criteria of the Forest Stewardship Council (FSC). The gap was filled in the Final Report – the relevant amendments were proposed to the "Rules of the final felling in the mountain forests of the Carpathians" (Table 3.2), "Rules of the final felling in the forests of Ukraine" (Table 3.2), and "Rules of improvement of qualitative composition of forests" (Table 3.3).

Special attention in the report is paid to approximation of Ukrainian legislation to the Council Directive 79/409/EEC on the conservation of wild birds as well as Council Directive 92/43/EEC Of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. The report contains analysis of the approximation of the Birds Directive and Habitat Directive in Ukraine to Ukrainian legislation. This work is very important, since in accordance with the Agreement on Association between Ukraine and EU, such an approximation is to be held within two years. Unfortunately, Ukraine is significantly behind the implementation of a systemic approach on active nature conservation used by the EU. In particular, there

is a real lack of the habitat concept of biodiversity conservation in the legal field of Ukraine. The first step on approximation of Directives was realized by making changes in the Law on the “Red Data Book of Ukraine”. The Final Report contains proposal for changes to that Law. Also the initial proposals were prepared on changes of the Law “On Nature Protection Fund of Ukraine” (on protected areas).

Analysis of the Statute of the State Agency of Forestry Resources of Ukraine (SAFR) showed that only one out of 47 provisions, directions of work, responsibilities of the SAFR were relevant to biodiversity conservation (subordination of protected areas), however, 27 provisions addressed the issues of hunting. The Statute does not address the problems of sustainable forestry management, which is a priority for Europe, and implementation of activities on the state environmental monitoring. To address shortcomings in the Statute, the changes to it are proposed in the Final Report.

The Statute of the “State Forestry Control of Ukraine” also does not reflect the important requirements of the Forest Code of Ukraine on biodiversity protection. Here the text is proposed of how to amend the Statute.

The analyses found out a gap in protection of biodiversity in lakes and rivers located within the forestry lands. The policy amendment idea was substantiated – to pass lakes and rivers within forestry lands under protection of the State Forest Control.

The special attention was paid to the management of forests lands and protected areas. Comparison of legal acts demonstrates that a Forestry Management Plan significantly duplicates a content of a Protected Area Management Plan. During a round table, that was held in a frame of the current assignment, the representatives of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine and the SAFR agreed to undertake mutual steps to eliminate duplication of plans and that the Protected Area Management Plan should play a leading role.

By the Ukrainian law, the Forestry Management Plan (Ukrainian legal name is a “Project on Organization and Development of Forestry”) must be developed in accordance with the “Instruction for Forestry Development” approved by the SAFR. Analysis of the Instruction opened a lot of key gaps in forest biodiversity protection (e.g., the Instruction only one time mentions a Red Data Book of Ukraine, the Green Data Book (a list of protected plant associations) is not mentioned in the Instruction at all). Based on the analysis of the Instruction the conclusion was made that it provides legislation support for the protection of biodiversity only in forest protected areas, that just cover 17% of forest lands in Ukraine. It means that 83% of the forest area in Ukraine have been managed with little in regard to conservation of biodiversity. There are ignored the articles 46 and 85 of Forestry Code of Ukraine (articles on forest biodiversity conservation), the Red and Green Data Books of Ukraine, and also the international obligation of Ukraine arising from international conventions and agreements, in particular, the Bern, Bonn Convention, CBD and others. This is a key and very significant drawback of the Instruction and it should be amended.

The consultant proposes to amend a chapter 8.3 of the Instruction on development of forest management plans within protected areas.

Based on analysis of guidelines on development of a Forestry Management Plan and a Protected Area Management Plan the consultant drew an attention of officials from the Ministry of Ecology and Natural Resources and SAFR, during the round table meeting, to the fact that both these plans have been developed without identification of long and middle term management objectives, indicators, and factors impacting achievement of the objectives. Therefore, propositions were made to amend the existing legal acts which are to govern the development of both these plans.

The important instrument for forest biodiversity conservation outside of protected areas can be an identification and designation of Special Protective Forest Plots. The Cabinet of Ministers of Ukraine approved a Decree “Guideline on Division of Forest on Categories and Designation of Special Protective Forest Plots” of 16.05.2007 № 733. However this Guideline does not practically take into account plots for biodiversity protection. The consultant propose to amend the Guidelines covering identified gaps.

At conclusion, consultant describes the best international experience in forestry planning for the preservation of biodiversity. He notes that the inclusion of biodiversity issues into forest management in Ukraine is at the primary level and is very much lagged behind the world's best experience. As an example, the system of forests biodiversity conservation in Province Ontario (Canada) is described.

Thus the Ministry of Natural Resources of Ontario adopted the new excellent “Forest Management Guide for Conserving Biodiversity at the Stand and Site Scales” in 2010. Direction within this document is characterized as a standard, guideline, or best management practice. Standards must be followed as written; there is no room for interpretation on the part of forest managers. Guidelines are also mandatory and must be followed, but require professional expertise and local knowledge in order to be implemented. Best management practices are not mandatory direction, but rather are examples of practices that the forest managers may wish to use to achieve objectives associated with a standard or a guideline.

The direction applies to a wide variety of forest management operations including harvest, renewal, tending, and access. The bulk of the direction is applied during operational planning and/or implementation with some notable linkages to strategic decision making.

The both Forest Management Guide and the Forest Management Planning Manual in Ontario are well done documents. These documents can be taken as the best practice for amendment of forest management guideline in Ukraine. The consultant strongly recommends to government officials to develop in Ukraine the “Forest Management Guide for Conserving Biodiversity in Ukrainian Forests”.

The Final Report in the chapter 4 contains texts of two support informations for 2 specialized press info on implementation of activity for FLEG II web site and WWF support web sites based on FLEG II Communication Strategy.

In the chapter 5 of the Final Report there is a table 5.1 with notes about meetings and discussions with stakeholders.

Розширене резюме

Extended Resume

Звіт виконано (квітень – червень, 2014) Л.Д. Проценком, директором Благодійної організації Інтерекоцентр (м. Київ), О. Кагалом, завідувачим відділом охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України (м. Львів) та Г. Бондаруком, провідним науковим співробітником Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. М. Висоцького (м. Харків) у рамках функціонування регіональної програми «Правозастосування та управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства і партнерства-2» (ENPI East FLEG II), яка впроваджується в Україні WWF у партнерстві з МСОП та під керівництвом Світового банку і фінансується Європейським Союзом.

Актуальність

Про важливість збереження біорізноманіття свідчить укладення низки міжнародних конвенцій, зокрема «Конвенції про біологічне різноманіття», «Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі». Вони ж стосуються й охорони біорізноманіття в лісах. Зокрема, «Конвенція про біологічне різноманіття» має спеціальну «Розширену програму робіт щодо біорізноманіття в лісах». Про значимість охорони біорізноманіття в лісах свідчить і робота «Форуму ООН щодо лісів», нова лісова стратегія Європейського Союзу та багато інших рішень і документів міжнародних органів. Головною метою тут є не стільки добуток лісових ресурсів, а, насамперед, забезпечення здоров'я лісів, де невід'ємною складовою частиною є збереження біорізноманіття заради виконання всіх функцій лісу. Таким чином, зазначається, що запорукою збереження біорізноманіття в лісах повинно виступати ведення лісового господарства на принципах сталого розвитку.

З огляду на вказане, «Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2020 року» передбачає, що плани управління лісами або еквівалентні документи мають бути підготовані згідно з практикою сталого лісокористування (Sustainable Forest Management) для всіх лісів, що перебувають у державній власності. «Нова лісова стратегія ЄС: для лісів і лісового сектору» (2013) поставила мету «забезпечити і довести, що всі ліси в ЄС управляються відповідно до принципів сталого лісового управління», а Єврокомісія взяла зобов'язання контролювати прогрес в державах-членах щодо впровадження планів управління лісами та інтеграції питань біорізноманіття в них. Висновок для України, хоча вона ще не є членом ЄС, полягає в необхідності розробки «Проектів організації та розвитку лісового господарства» на засадах сталого розвитку, які включають питання збереження біорізноманіття та інших відповідних документів.

Актуальним є і виконання роботи щодо апроксимації українського законодавства до Директиви Європейського союзу 79/409/ЄЕС про охорону природних видів птахів (Директива про птахів) та Директиви ЄС 92/43/ЄЕС про збереження природних типів оселищ та видів природної фауни і флори в Україні (Оселищна директива), бо згідно з «Угодою про асоціацію між Україною та ЄС» така апроксимація має бути проведена впродовж двох років.

Мета

Оцінити стан збереження біорізноманіття в лісах України та його відповідність міжнародним зобов'язанням України, включаючи питання гармонізації законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій.

Результати дослідження

Під час виконання дослідження спеціалістами проаналізовано 31 міжнародний документ, з них 14 Конвенцій, і 59 законів та інших нормативно-правових актів (НПА) України, які мають відношення до збереження біорізноманіття в лісах. Міжнародні документи розглядалися з метою визначення політики, тенденцій, методів і заходів збереження біорізноманіття в лісах, а НПА України – з метою визначення відповідності міжнародному рівню та практичному стану збереження біорізноманіття в лісах, а також щодо гармонізації законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій.

У представлений роботі наведені результати аналізу нормативно-законодавчих актів України на предмет їх відповідності загальноєвропейським практичним рекомендаціям із сталого ведення лісового господарства. Зазначено, що переважна більшість вимог щодо збереження біорізноманіття під час ведення лісового господарства враховані в лісовому законодавстві. Тим не менше, серед іншого:

- не проведена інвентаризація та картування рідкісних лісових екосистем, що містять ендемічні види та оселища для видів, які зникають;
- актуальним залишається питання актуалізації та верифікації даних державних кадастрів тваринного та рослинного світу з метою їх використання для визначення рідкісних видів;
- не враховано деякі принципи і критерії Лісової опікунської ради (FSC), які покликані дбати про збереження біорізноманіття в лісах;
- «Положення про Державне агентство лісових ресурсів України» від 13.04.2011 №458/2011 не містить такого терміну як «біорізноманіття»;
- не згадується про біорізноманіття і в «Положенні про державну лісову охорону», яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976;
- «застосування екологічно орієнтованих способів відтворення лісів та використання лісових ресурсів», вказаних в пункті 4) ст.85 Лісового Кодексу України нормативно не врегульовано;
- не відображені заходи щодо збереження біорізноманіття у «Проекті організації та розвитку лісового господарства», який є головним документом та згідно якого виконують усі заходи в лісах, включаючи всі види рубань;
- «Інструкція з впорядкування лісового фонду України», розроблена ВО «УКРДЕРЖЛІСПРОЕКТ», передбачає охорону біорізноманіття лише на об'єктах ПЗФ. Виявлені аналогічні недоліки і в «Інструкції щодо розробки проектів організації території національних природних парків, біосферних та природних заповідників» та в низці інших НПА.

Загалом, не існує ні одного нормативного документа в Україні, яким регулюється збереження біорізноманіття в лісах як в межах об'єктів ПЗФ, так і поза їх межами.

У такому разі ігноруються частково статті 46 і 85 Лісового кодексу України, Червона і Зелена книги України, а також міжнародні зобов'язання України, що опираються на міжнародні конвенції та угоди, зокрема, Бернську, Бонську, Конвенцію про біологічне різноманіття та інші.

Тому у звіті подано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів України, а саме «Положення про Державне агентство лісових ресурсів України», «Положення про державну лісову охорону», «Положення про проекти організації території ПЗ, БЗ, НПП і РЛП», Постанови КМУ «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», «Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат», «Правил рубок головного користування в лісах України» та «Правил поліпшення якісного складу лісів» та ін.

Також у звіті детально представлено інформацію про гармонізацію природоохоронного законодавства України, а саме Закону України «Про Червону книгу України» та інших із відповідними директивами ЄС.

Пропозиції щодо впровадження змін до законодавчої бази в Україні

Лісовий Кодекс України в основному відображає світові підходи і методи збереження біорізноманіття в лісах, але в політичному і в змістовному плані потребує зміни пріоритетів з добування деревини та полювання на надання якісних і ефективних екологічних послуг для всього населення. Однак, нормативно-правова база для збереження біорізноманіття в лісах потребує доопрацювання, а низка законів і НПА України – внесення змін для гармонізації з природоохоронними директивами Європейського Союзу.

Оскільки внесення змін потребують низку документів, то доцільно встановити етапи цієї роботи.

1. Насамперед необхідно внести зміни до:

- Положення про Державне агентство лісових ресурсів України (Указ Президента України);
- Положення про державну лісову охорону (Постанова КМУ);
- Інструкції із впорядкування лісового фонду України (Наказ Держлісагентства);
- Положень про Проекти організації території національних природних парків, природних заповідників, біосферних заповідників та регіональних ландшафтних парків (наказ Мінприроди);
- «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливих захисних лісових ділянок» (Постанова КМУ);
- «Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат», «Правил рубок головного користування в лісах України» і «Правил поліпшення якісного складу лісів».

2. Необхідно розробити Інструкцію щодо охорони біорізноманіття в лісах, яка має передбачати заходи охорони біорізноманіття в лісах окремо як в межах, так і поза межами об'єктів природно-заповідного фонду.

На другому етапі необхідно провести додаткові дослідження щодо визначення мети і ролі лісів в Україні з врахуванням екологічних послуг, які вони надають державі та населенню, та внести відповідні зміни до Лісового Кодексу України.

Для поліпшення охорони водних та пов'язаних з водою тварин, а також, певною мірою, водних живих організмів доцільно передати під охорону Державної лісової охорони водні об'єкти, які розташовані в межах лісового фонду. Комплексна охорона лісів та розташованих у них водних об'єктів є складовою частиною для забезпечення екосистемного підходу в управлінні та охороні природи.

Робота щодо продовження вивчення актуальності цього питання та продовження розробки чітких пропозицій щодо внесення змін в законодавство України триватиме щонайменше до початку літа 2015 року.

1. Аналіз законодавчої бази щодо спеціальних природоохоронних територій та розробка пропозицій щодо її гармонізації між Україною та ЄС

Analysis of the legislative framework on special protection areas and development of proposals for its harmonisation between Ukraine and the EU

Спеціальні природоохоронні території в лісах в Україні створені у відповідності з низкою чинних законодавчих і нормативно правових актів. До таких територій належать усі типи об'єктів природно-заповідного фонду, водозахисні, ґрунтозахисні природоохоронні території, ліси відповідних категорій, особливо захисні лісові ділянки, об'єкти, створені у відповідності з ратифікованими Україною міжнародними угодами й конвенціями (об'єкти Смарагдової мережі, Рамсарські угіддя, IBA території тощо), а також елементи екомережі, що не належать до природно-заповідного фонду й визначені у відповідності із Законом України «Про екологічну мережу України».

Створення усіх цих об'єктів і територій регульоване великою кількістю відповідних законодавчих актів: Законами України «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», Лісовим, Водним і Земельним кодексами України, «Положенням про Зелену книгу України», іншими нормативно-правовими документами «Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу», «Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу», «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», «Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них», «Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів» тощо.

Увесь комплекс цих документів сформувався, значною мірою, на початку 90-х років минулого століття, на початкових етапах становлення Української держави. Попри значну кількість змін і доповнень, що були зроблені до чинних документів впродовж майже 25 років чинне природоохоронне законодавство України лишається істотно відмінним від аналогічного законодавства Європейських країн і країн-членів Євросоюзу зокрема. Незважаючи на наявність

Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», прийнятого 2004 року, процес гармонізації законодавства відбувався протягом останніх 10 років дуже повільно.

Останні політичні події в Україні, що мали місце наприкінці 2013 – початку 2014 років потребу такої гармонізації роблять першочерговою й нагальною, зокрема, у зв'язку з підписанням Україною угод про асоціацію з Євросоюзом.

Лісовий сектор господарства країни, який контролює значний потенціал природного біорізноманіття лісів, які, крім того, відіграють унікальну екостабілізаційну, екорегуляційну та екореставраційну функції опиняється в цьому контексті на передній лінії процесу адаптації чинного законодавства до законодавства Євросоюзу. Причин цьому багато: це й процеси сертифікації, необхідність введення найближчим часом нових стандартів ведення господарювання у відповідності зі стандартами ЄС, необхідність урахування стандартів ЄС до якості стану довкілля тощо.

Тому, зважаючи на багатоплановість і гетерогенність природоохоронних територій в лісах, їх будуть торкатися всі зміни базового природоохоронного законодавства України, що визначають основні принципи, методи й підходи до збереження біорізноманіття в усіх формах його прояву.

Згідно тематики завдання був проведений аналіз міжнародних політичних документів та чинного законодавства України, яке має відношення, або впливає на збереження біорізноманіття в лісах. Перелік основних міжнародних, європейських та національних документів і нормативно-правових актів вказаний в Додатку 1. Міжнародні документи та нормативно-правові акти українського законодавства щодо біорізноманіття в лісах та природоохоронних територій.

Далі викладемо інформацію та аналіз основних документів, перелічених в Додатку 1, концентруючи увагу на положеннях щодо охорони лісів, лісових екосистем та біорізноманіття в лісах.

1.1. Міжнародні документи

1.1.1 Стратегічний план розвитку біорізноманіття 2011-2020 рр., включаючи цілі щодо біорізноманіття прийняті в Аічі

Цей план був прийнятий в рамках Конвенції про біологічне різноманіття і містить дві цілі щодо збереження лісів:

Мета 5: До 2020 року рівень втрат всіх природних середовищ, включаючи ліси, має бути зменшений вдвоє, а де це можливо і зведений до нуля, а деградація і фрагментація природних середовищ – значно зменшена. (Target 5: By 2020, the rate of loss of all natural habitats, including forests, is at least halved and where feasible brought close to zero, and degradation and fragmentation is significantly reduced).

Мета 7: До 2020 року, землі під сільським господарством, аквакультурою та лісом мають бути охоплені сталим менеджментом, забезпечуючи збереження біорізноманіття (Target 7: By 2020 areas under agriculture, aquaculture and forestry are managed sustainably, ensuring conservation of biodiversity).

Таким чином, для України, як сторони конвенції, визначенні дві цілі, для виконання яких необхідно провести відповідну роботу.

1.1.2. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2020 року (The EU biodiversity strategy to 2020)

Ця стратегія містить шість цілей:

- I. Повна реалізація природоохоронного законодавства ЄС;
- II. Поліпшений захист і відновлення екосистем і послуг, які вони надають, і більш широке використання зеленої інфраструктури;
- III. Більш стале сільське і лісове господарство;
- IV. Краще управління рибних запасів ЄС і більш стійке рибальство;
- V. Жорсткіший контроль інвазивних чужорідних видів; і
- VI. Більший внесок ЄС у запобігання глобальній втраті біорізноманіття.

Перші три цілі мають відношення і до лісових екосистем.

Перша ціль буде досягнута, якщо оцінка 100 відсотків оселищ та більше 50 відсотків видів тварин і рослин, перелічених в Оселищній директиві, продемонструє їх поліпшений статус збереження, а також більше чим 50 відсоткова оцінка в рамках Директиви про птахів покаже безпечний чи поліпшений статус. Досягнення цієї цілі передбачається:

- завершенням створення мережі NATURA 2000¹ та забезпеченням хорошого менеджменту,
- забезпеченням адекватного фінансування об'єктів NATURA 2000,
- збільшенням інформованості і залучення зацікавлених сторін, покращенням правозастосуванням,
- поліпшеним і цілеспрямованим моніторингом та звітуванням.

Для третьої цілі, в лісовому господарстві, передбачається заохочення лісокористувачів для прийняття ними планів лісокористування (управління лісами), які включають заходи щодо біорізноманіття, і сприяють новаторським механізмам фінансування щодо підтримання і відновлення екосистемних послуг, які генеруються стійко керованими багатофункціональними лісами. Створення позитивних стимулів для фермерів і лісокористувачів, щоб вони поставили вирішення задач в області біорізноманіття, є основою, щоб досягти зазначеної цілі.

Субціль 3В) *Ліси*: сформульована наступним чином:

Плани управління лісами або еквівалентні документи, згідно з практикою сталого лісокористування (Sustainable Forest Management), повинні мати місце для всіх лісів, що перебувають у державній власності і лісових володінь, що перевищують певний розмір (буде визначений державами-членами або регіонами і обговорені в своїх програмах з розвитку сільських районів), які отримують фінансування в рамках політики ЄС щодо розвитку сільських районів (*EU Rural Development Policy*), з тим, щоб викликати вимірюване поліпшення в статусі збереження видів та оселищ, які залежать або на які впливає ліс і які забезпечують відповідні екосистемні послуги, в порівнянні до *EU 2010 Baseline*.

¹ Мережа NATURA 2000 формується відповідно до відібраних ділянок на підставі Директиви про охорону природних видів птахів, яка передбачає створення спеціальних природоохоронних територій (Special Protection Areas) та Директиви 92/43/ЄЕС про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори (Директива про оселища) у межах якої створюються об'єкти природи загальноєвропейського значення (Sites of Community Importance).

В рамках Дії 11 Заохочування лісокористувачів до збереження і підвищення якості біорізноманіття (Action 11 Encourage forest holders to protect and enhance forest biodiversity), в завданні 11a) країни-члени і Єврокомісія беруть на себе зобов'язання заохочувати затвердження менеджмент планів, зокрема з допомогою програми LIFE+.

Дія 12 Інтеграція заходів біорізноманіття в плани управління лісами сформульована наступним чином:

12) держави-члени повинні забезпечити, щоб плани управління лісами або еквівалентні інструменти включали в себе настільки багато наступних можливих заходів, як це можливо:

- збереження оптимального рівня мертвої деревини, приймаючи до уваги регіональні відмінності, такі як ризики пожежі або потенційного масового розмноження комах;
- збереження диких природних територій;
- специфічні заходи, розроблені для **лісових об'єктів з NATURA 2000**;
- забезпечення того, що лісорозведення здійснюється у відповідності з Загально-європейськими керівництвами операційного рівня для сталого управління лісами (СУЛ або SFM), зокрема, що стосується видового різноманіття та адаптації до потреб зміни клімату.

Стратегія біорізноманіття ЄС не є нормативно правовим актом для України і її виконання не є обов'язковим для держави, однак тема завдання експерта, передбачає аналіз українського законодавства на предмет його відповідності міжнародним/Європейським стандартам.

Зазначена стратегія відображає європейський стандарт щодо збереження лісів та їх екосистеми. В цьому плані слід зазначити наступне. Україна встала на шлях виконання Цілі 1, підписавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, якою передбачена адаптація законодавства до Оселищної Директиви і Директиви щодо Птахів, і про конкретну роботу з цього приводу буде говоритися далі в звіті. Безумовно, що досягнення Цілі I Україною до 2020 року неможливо, але ставити задачі для збереження біорізноманіття в цьому ракурсі необхідно.

Виконання третьої цілі щодо прийняття (затвердження) планів лісокористування (управління лісами) частково виконано. В Україні такі плани згідно статей 46 і 48 Лісового Кодексу України називаються Проект організації та розвитку лісового господарства (ПОРЛГ). Згідно статті 46 ЛКУ, Лісовпорядкування передбачає, зокрема:

- 3) інвентаризацію лісового фонду України з визначенням породного та вікового складу деревостанів, їх стану, якісних і кількісних характеристик лісових ресурсів;
- 7) визначення обсягів робіт щодо відновлення лісів і лісорозведення, охорони лісів від пожеж, захисту від шкідників і хвороб, інших лісогосподарських заходів, а також порядку і способів їх проведення;
- 8) ландшафтні, ґрунтові, лісотипологічні, лісобіологічні та інші обстеження і дослідження лісових природних комплексів;
- 9) виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу і підлягають заповіданню, включенню до екологічної мережі.

Лісовпорядкування, а отже і виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів

тваринного і рослинного світу ведеться державними лісовпорядними організаціями за єдиною системою в порядку, встановленому Держлісагенством (стаття 47 ЛКУ).

Проект організації та розвитку лісового господарства передбачає екологічно обґрунтоване ведення лісового господарства і розробляється відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють організацію лісовпорядкування. Очевидно, що ПОРЛГ має включати заходи щодо збереження типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу. І ці заходи мають бути сформульовані для лісових ділянок на яких, як створені так і не створені об'єкти ПЗФ.

Що відбувається на практиці з цього приводу, повідомляє О.Василіук

(<http://www.lesovod.org.ua/node/13599>).

Урахування біорізноманіття при лісовпорядкуванні, що декларується у ст. 46 ЛКУ практично не виконується. Так, у листі №331 від 27.02.2010 начальник Миколаївського обласного управління лісового і мисливського господарства П.М. Паламарук повідомляє, що (цитуюмо дослівно) «виявлення місця видів рослин, за виключенням деревно-чагарникових, та тварин, включених до Червоної книги України, згідно із Законом України «Про Червону книгу України», в області є компетенція органів міністерства охорони навколишнього природного середовища...», «Як поінформували нас працівники Київської лісовпорядкувальної експедиції, роботи по п. 9. 17 статті 46 ЛКУ виконуються лише при наявності окремого замовника та фінансування та окремої угоди на виконання зазначених робіт. **Тому що інструкція безперервного і базового впорядкування не передбачає в своєму переліку зазначених робіт**».

Аналогічно, листом №02-07/691 від 26.02.10, заступник голови ДКЛГ М.Ведмідь повідомляє, що «Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання ВО «Укрдержліспроект» здійснює лісовпорядні роботи у всіх лісах України відповідно до встановленого порядку. Під час здійснення лісовпорядних робіт обов'язково враховується інформація щодо наявності на території, яка підлягає лісовпорядкуванню рідкісних, та таких що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу, занесених до ЧКУ. Зазначена інформація лісовпорядними організаціями включається до матеріалів лісовпорядкування на підставі кадастрів тваринного та рослинного світу». Однак ця заява викликає дуже значний сумнів, оскільки кадастри тваринного та рослинного світу ведуться в Інститутах ботаніки та зоології НАНУ, а в інститутах не вдалося знайти звернення лісовпорядних підприємств з проханням надати дані Державних кадастрів тваринного та рослинного світу.

«Технологічна інструкція по безперервному лісовпорядкуванню лісового фонду України» не містить жодного слова ані про виявлення, ані про врахування питання біорізноманіття або рідкісних видів.

Є ще одна інструкція : «Інструкція з впорядкування лісового фонду України. Частина перша. Польові роботи». Цей документ також не є нормативним актом (оскільки затверджений Деркомлісгоспу, але не затверджений Мінюстом) і більш детальний аналіз інструкції надано в іншому розділі звіту.

Таким чином, виявлення (саме виявлення, а не просто врахування) рідкісних видів тварин і рослин має здійснюватися як невід'ємна частина лісовпорядкування, замовниками якого можуть бути лише підприємства лісової галузі. Реально ж порушення цієї норми ЛКУ Держлісагенством і є першопричиною подальшого порушення природоохоронного законодавства при лісогосподарській діяльності, що веде до невідновлюваних втрат біорізноманіття в лісах.

Безумовно, що законодавча та нормативно правова база має бути допрацьована, щоб усунути зазначені недоліки, про це буде детальніше сказано в одному з розділів звіту.

1.1.3. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття

Стратегія має розділ з завданнями щодо лісових екосистем. Серед них є наступні:

9.1 Зберегти території, які включають всі типи лісів в Європі;

9.2 Зберегти лісові природні ділянки для видів, які потребують для життя великі лісові непорушені екосистеми, включаючи види, які є під загрозою з Бернської конвенції, Оселищної директиви та UNECE;

9.3 Розробити плани дій щодо біорізноманіття, екомережі для розгляду в планах управління лісами;

9.4 і 9.5 Почати дослідження для узгодження систем управління Європейськими лісами.

Слід зазначити, що Стратегія була прийнята в 1995 році і за минулий час було зроблено чимало для реалізації її завдань. Інші завдання мають відношення до інших країн, або виконані.

Завдання стратегії щодо розробки національних екомереж Україна виконує і екомережа є важливим інструментом для збереження біорізноманіття в лісах.

1.1.4. Програма робіт по природно-заповідним територіям. Конвенції про біологічне різноманіття

Зазначена Програма згадує безпосередньо ліси тільки в одному місці, а саме завдання:

1.3.1 Здійснення співробітництва з іншими сторонами і відповідними партнерами в цілях створення ефективних регіональних мереж природоохоронних територій, особливо на територіях, визначених як загальні пріоритети в області збереження природи (Екосистеми бар'єрних рифів, великі басейни річок, гірські системи, великі лісові масиви, що збереглися і критичні оселища для існування зникаючих видів), і встановити багатосторонні координаційні механізми між країнами по мірі необхідності, щоб сприяти створенню та забезпеченню ефективного і довгострокового управління такими мережами.

Такі великі лісові масиви є в Карпатах та на півночі і північному сході України. Значною мірою мережа таких заповідних територій вже існує в цих регіонах і навіть створені транскордонні природоохоронні території.

Програма має інші завдання, які застосовуються до лісових природоохоронних території, зокрема щодо управління ними, боротьби з загрозами та інше. В загальному програма виконується, Мінприроди тримає її виконання на контролі і регулярно звітує до конвенції. Однак слід зазначити, що система ПЗФ України створювалася в певній мірі спорадично при можливості створити об'єкти ПЗФ. При цьому не використовувався аналіз прогалин щодо того, чи всі види з ЧКУ та міжнародних конвенції охоплені належним режимом охорони та наявними об'єктами ПЗФ.

1.1.5. Лісовий Форум Організації Об'єднаних Націй

У жовтні 2000 року Економічна і Соціальна рада ООН (ECOSOC) у своїй резолюції 2000/35 створила Лісовий Форум Організації Об'єднаних Націй (UNFF), допоміжний орган, з головною метою – сприяти «... менеджменту, збереженню і сталому розвитку всіх типів лісів, а також зміцнювати довгострокові політичні зобов'язання, що стосуються цієї мети...» на основі Ріо Декларації, Лісових Принципів (the Forest Principles) тощо.

Резолюція ECOSOC 2006/49, містить цілий пакет заходів, які значно зміцнили міжнародні угоди по лісах, і дала чіткі вказівки щодо майбутньої роботи форуму. В резолюції сформульовано Глобальні цілі для лісів, а саме:

Глобальна мета 1. Повернути назад процес втрати лісового покриву в усьому світі шляхом сталого менеджменту лісів, включаючи охорону, відновлення, заліснення та активізувати зусилля щодо запобігання деградації лісів;

Глобальна мета 2. Підвищення економічних, соціальних та екологічних вигод від лісів, у тому числі шляхом поліпшення умов життя людей, залежних від лісів;

Глобальна мета 3. Значно збільшити площу охоронюваних лісів у всьому світі і інших стало керованих лісів, а також частку лісових продуктів, одержуваних з стійко керованих лісів;

Глобальна мета 4. Повернути назад тенденцію до скорочення технічної допомоги з метою розвитку сталого управління лісами і мобілізувати значно збільшені нові та додаткові фінансові ресурси з усіх джерел для фінансування СУЛ.

Власне мета 1 та 3 відповідають темі завдання. Україна доволі успішно розширює площу під лісами і таким чином досягається мета 1.

Щодо мети 3, то тут є проблеми. З одної сторони Україна збільшила площу природоохоронних лісів за останні 20 років, але площа існуючих об'єктів ПЗФ не відповідає цілям, поставленим в законодавстві, з другої сторони - існуючі лісові об'єкти не забезпечують в необхідній мірі збереження раритетного біорізноманіття та оселищ, особливо визначених Бернською конвенцією та Оселищною Директивою. Цей висновок зроблений на підставі аналізу флори і фауни та оселищ в рамках процесу створення Смарагдової мережі в Україні.

1.1.6. Нова лісова стратегія ЄС: для лісів і лісового сектору

В стратегії визначено наступні Лісові цілі 2020 року:

Забезпечити і довести, що всі ліси в ЄС управляються відповідно до принципів сталого лісового управління і, що внесок ЄС у просування сталого лісового управління і скорочення вирубки лісів на глобальному рівні, зміцнюється.

В розділі 3.3.4 'Зберігаючи ліси і сприяючи екосистемним послугам', вказано, що плани управління лісами (FMPs) або еквівалентні інструменти, засновані на принципах сталого управління лісами є ключовими інструментами для постачання багато-чисельних товарів і послуг збалансованим шляхом. Ці плани лежать в основі як «Стратегії збереження біорізноманіття ЄС-2020» так в програмі «Фінансування Сільського Розвитку ЄС» (EU Rural Development funding).

Єврокомісія бере зобов'язання контролювати прогрес в державах-членах щодо впровадження планів управління лісами або еквівалентних інструментів та інтеграції питань біорізноманіття в них, у тому числі природоохоронних цілей мережі Natura 2000.

Ця стратегія є новою, затвердженою в вересні 2013, але вона вже дістала серйозну критику зі сторони неурядових організацій.

НУО критикували лісову стратегію ЄС характеризуючи її як «ні чіткої стратегії, ні плану дій.» Передбачалося, що стратегія буде задовольняти потребу для узгоджених дій з охорони лісу ЄС, але те, що було отримано показує мітки його строкатого минулого.

<http://www.fern.org/sites/fern.org/files/EU%20Forestry%20Strategy%20press%20release%20final.pdf>.

Щодо висновку для України, то принциповим для нас є наголос знову на необхідності розробки планів сталого управління лісам (Проектів організації та розвитку лісового господарства), які включають питання збереження біорізноманіття. Наявність такої вимоги в Стратегії біорізноманіття ЄС до 2020 року та Новій лісовій стратегії ЄС, визначає шлях і для України.

Варто відзначити, що організація Forest Europe займається підготовкою Лісової конвенції, до якої будуть залучені країни ЄС, а також інші країни не члени ЄС.

Широка коаліція європейських НУО значно розкритикувала підготований проект конвенції. Члени 30-сторонньої коаліції, до якої входять, зокрема: FERN, Friends of the Earth Europe, BirdLife Europe, Greenpeace, ClientEarth and the German Nature Conservation League, вважають, що документ зміщений у бік виробництва деревини без поліпшення загального стану лісових екосистем в Європі. Вони стверджують, що текст є надто загальним, щоб бути осмисленим, і має занадто жорсткі обмеження щодо участі громадськості. Peri Kourakli, Forest Task Force координатор організації BirdLifeEurope сказала, що ліси Європи знаходяться в незадовільному стані збереженості та, що текст є надто загальним для створення необхідних поліпшень. «Більше 60% лісових природних середовищ в Європі є в несприятливому стані збереження, і тільки 5% європейських лісів є природними і не порушеними людиною», - пояснює вона, - але у пропонованій конвенції відсутні які-небудь визначення для рішення даної проблеми. Це виглядає як бізнес, як зазвичай, і ні один європейській лісовий закон не буде змінений, щоб виконати завдання, і немає інструменту, щоб перевірити вплив». http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2011/12/2013_06_NGOs_rejection_of_European_Forest_Convention.pdf.

Ця інформація, а також попередня говорять про негативну європейську тенденцію – зміщення пріоритетів із охорони біорізноманіття в лісах до чітко не визначеного в термінах біорізноманіття так званого сталого управління лісами та отримання лісової продукції «збалансованим чином». Застосування такого підходу в Україні, враховуючи менталітет, загрожує втраті і лісів і біорізноманіття. В Україні мають бути встановлені відповідні обмеження для недопущення втрат біорізноманіття в лісах.

1.1.7. Розширена програма робіт щодо лісового біорізноманіття Конвенції біологічного різноманіття

Вимоги Конвенції з охорони біорізноманіття, що стосуються лісів, викладені в Розширеній програмі робіт з охорони біорізноманіття лісів, затвердженій в 2002 році на шостій конференції країн-учасниць Конвенції в Гаазі (Нідерланди). В табл. 1.1. наведено аналіз виконання цієї програми в Україні.

Згаданий в Завданні 1 Програми екосистемний підхід (яким згідно рішення, прийнятого на 7-й конференції країн-учасниць Конвенції в Куала-Лумпурі, вважається стале ведення лісового господарства) застосовується при веденні лісового господарства в усіх лісах України.

Зокрема, стале ведення лісового господарства в Україні задекларовано в Лісовому кодексі України (ст. 34).

Кількісні показники ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку визначені Державною цільовою Програмою „Ліси України” на 2010–2015 роки, хоча використана система показників і заходів не є повною.

Таблиця 1.1. Відображення в законодавстві України і реалізація на практиці розширеної програми робіт з охорони біорізноманіття лісів **Конвенції з охорони біорізноманіття**

ЕЛЕМЕНТ ПРОГРАМИ 1. ОХОРОНА, СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ І СПІЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВИГОД (BENEFIT-SHARING)

Завдання 1. Застосовувати екосистемний підхід у веденні лісового господарства в усіх типах лісів

Мета 1. Розробити практичні методи, керівництва, індикатори і стратегії застосування екосистемного підходу, адаптовані до регіональних відмінностей лісів як в охоронюваних лісах так і поза ними, а також в лісах, де господарювання ведеться, і в лісах, де воно відсутнє.

Одним з практичних застосувань екосистемного підходу до лісів вважається стале ведення лісового господарства (згідно рішення, прийнятого на 7-й конференції країн-учасниць Конвенції). Стале ведення лісового господарства в Україні задекларовано в Лісовому кодексі України (ст. 34). Практичні методи сталого ведення лісового господарства мають бути подані в оновлених нормативно-правових актах з ведення лісового господарства, частина з яких вже затверджена постановами Кабміну України та ДКЛГ України.

Підтвердження сталості (невиснажливості) ведення лісового господарства реалізується через механізм лісової сертифікації. На сьогоднішній день близько 15 % лісів України (1445 тис. га) є сертифікованими.

Однак майже 90 відсотків лісів експлуатуються без зазначеного екосистемного підходу.

Навіть значна частина лісів, яка знаходиться в межах об'єктів ПЗФ також використовується без екосистемного підходу. Цей підхід може бути відображений лише в проектах організації території НПП, БЗ, ПЗ, а всі інші категорії лісівничих об'єктів ПЗФ, можуть мати тільки **Проекти організації та розвитку лісового господарства, які, як відзначалося вище в аналізі, взагалі не мають компоненти біорізноманіття.**

Індикатори і керівництва застосування

екосистемного підходу ще не урегульовані
нормативно-правовою базою

Завдання 2. Зменшувати загрози і пом'якшувати вплив загрозливих для лісового біорізноманіття процесів

Мета 1. Запобігати розповсюдженню інвазійних чужоземних видів, які загрожують екосистемам, та пом'якшувати їх негативний вплив на біорізноманіття лісів відповідно до міжнародного права.

Перелік інвазійних чужоземних видів міститься в праці „Оцінка і загрози біорізноманіття в Україні” (Дудкін О.В., Єна А.В., Коржнев М.М., Київ: Хімджест, 2003. – 400 с.).

Проблема інвазійних видів стоїть в Україні гостро, авторами згаданої вище книги ще в 2003 році був розроблений проект Національної стратегії України з контролю не аборигенних організмів у відповідності до міжнародних вимог, однак вона до цього часу не була затверджена і не впроваджувалася. Боротьба з інвазійними видами ведеться недостатньо і неефективно

Мета 2. Зменшити вплив забруднень, таких як ацидифікація і евтрофікація, на біорізноманіття лісів

Проблема впливу забруднень на біорізноманіття лісів має вирішуватися на державному, а не галузевому рівні, оскільки основні забруднювачі довкілля не входять до складу лісового сектору.

Мета 3. Пом'якшити негативний вплив зміни клімату на біорізноманіття лісів

Проблема вирішується при виконанні вимог Рамкової Конвенції ООН зі змін клімату

Мета 4. Запобігати і пом'якшувати негативний вплив лісових пожеж та їх гасіння.

Лісогосподарські підприємства докладають багато зусиль із попередження та гасіння пожеж.

Зростання площ лісових пожеж в останні роки пов'язані із зростанням посушливості клімату та намаганням незаконного переводу лісових земель під забудову шляхом підпалу.

Концепція імітування пожеж в тих типах лісових екосистем, де пожежі є невід'ємною частиною природних сукцесій, не реалізується в лісовому господарстві України.

Мета 5. Пом'якшувати вплив втрати природних порушень, необхідних для підтримання біорізноманіття в регіонах, де такі порушення більше не зустрічаються

Методи господарювання при яких відновлюються або імітуються природні порушення, необхідні для підтримання біорізноманіття в регіонах, де вони більше не зустрічаються (пожежі, паводки, тощо), не впроваджені в лісовому господарстві України.

Мета 6. Запобігати втратам, що виникають внаслідок фрагментації та зміни землекористування, та пом'якшувати їх

За даними глобальної оцінки лісових ресурсів², площа земель, вкритих лісовою рослинністю, збільшилася в Україні з 9302 тис. га в 1990 році до 9746 тис. га в 2010 році. Проте, за даними державного обліку лісів, з 2002 по 2011 роки в 10 областях відбулося зменшення площ земель, вкритих лісовою рослинністю.

Втім завдяки Закону України «Про внесення змін до Земельного та Лісового кодексів України щодо збереження лісів» № 4539-VI від 15.03.2012 р., рішення про передачу у власність та надання у постійне користування для нелісогогосподарських потреб земельні лісові ділянки, що перебувають у державній власності, може бути прийняте лише Кабінетом Міністрів України, а не місцевими органами влади, як було раніше.

Завдання 3. Охороняти, повертати та відновлювати біорізноманіття лісів

Мета 1. Відновлювати біорізноманіття лісів у деградованих похідних лісах і в лісах, насаджених на місці колишніх лісів та в інших ландшафтах, в тому числі і в плантаціях.

Відповідно до Лісового кодексу України (ст. 82), відновлення лісів проводиться способами, що забезпечують створення високопродуктивних лісів з господарсько-цінних деревних і чагарникових порід. На місці похідних деревостанів (вторинних лісів) за допомогою штучного лісовідновлення відновлюються корінні деревостани.

Мета 2. Сприяти такій практиці ведення лісового господарства, яка забезпечує охорону ендемічних видів і видів, що перебувають під загрозою знищення

Де це дозволяє Держлісагенство, для охорони ендемічних видів і видів, що перебувають під загрозою знищення утворюються об'єкти ПЗФ. Однак Держлісагенство блокує створення багатьох нових об'єктів ПЗФ, навіть частини із тих, які визначені у відповідних указах Президента. Щодо тих земель лісогогосподарського призначення, які знаходяться поза межами ПЗФ, то охорона ендемічних видів і видів, що перебувають під загрозою знищення не здійснюються, за рідким винятком (зокрема, ведмедів, зубрів та інших тварин, які становлять інтерес для полювання).

Мета 3. Забезпечувати адекватну і ефективну мережу лісових охоронюваних територій.

Оцінка адекватності і ефективності мережі лісових охоронюваних територій в Україні не проводилась.

² Global Forest Resources Assessment 2010. – FAO Forestry Paper, No163. - Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, 2010. - 374 pp.

Однак, мережа лісових охоронюваних територій з року в рік зростає. Мережа лісових територій, що охороняються, з року в рік зростає. Площа об'єктів ПЗФ, вкритих лісовою рослинністю, дорівнює 1377,5 тис. га (14,4% всіх вкритих лісовою рослинністю земель в Україні). Питома вага земель, вкритих лісовою рослинністю, в складі ПЗФ в межах території України становить 39,8%.

Завдання 4. Сприяти сталому використанню біорізноманіття лісів

Мета 1. Сприяти сталому використанню лісових ресурсів для підвищення рівня охорони біорізноманіття лісів

В Україні близько 10% сертифікованих лісів де декларується принцип сталого використання лісових ресурсів, створені засади для збільшення цих площ.

Однак площа лісів, де не застосовується стале використання в 9 разів більше від площі, де воно застосовується.

В Україні заготовлюється деревини в розмірі, що складає близько 55% від річного приросту деревини.

Мета 2. Запобігати втратам, які зумовлені несталою заготівлею деревини та недеревних лісових ресурсів

З цією метою існують Постанови КМУ «Про затвердження Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів (від 23.05.2007 № 761)» та «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України», які наполягають на сталому використанні.

Важко казати щось про недеревні лісові ресурси, оскільки точний облік їх не проводиться, обсяги заготівлі плануються невідомо з яких міркувань, а обсяги фактичної заготівлі не фіксуються. Безумовно, має місце нестала заготівля недеревних лісових ресурсів поблизу великих міст і крупних рекреаційних об'єктів.

Мета 3. Надавати можливість місцевим громадам розроблювати і виконувати адаптивні громадські системи господарювання для охорони і сталого використання біорізноманіття лісів

Такі системи мають бути розроблені в Україні відповідно до Закону „Про місцеве самоврядування”

Мета 4 . Розробляти дієві і об'єктивні інформаційні системи і стратегії і сприяти виконанню цих стратегій для охорони in situ і ex situ, сталому використанню генетичного різноманіття лісів, підтримувати країни в їх виконанні і моніторингу.

З цього питання в Україні велися і ведуться роботи. Але видових програм охорони мало, вони існують лише для ведмеда, зубра і пари видів рослин.

Роботи щодо сталого використання лісів проводяться, зокрема:

для охорони *in situ* в лісах України виділено:

- генетичних резерватів – 611 ділянок 30 видів і підвидів деревних порід загальною площею 24012,1 га
- плюсових насаджень – 141 насадження 11 видів і підвидів, які займають площу більше 2 тис. га, у т.ч. 78,1 га нових плюсових насаджень 5 видів деревних порід, відібраних протягом 2010-2011 рр.
- плюсових дерев – 3994 дерева 28 видів і підвидів, у т.ч. 688 дерев 6 найбільш економічно значущих видів, відібраних протягом 2010-2011 рр.

для охорони *ex situ* в лісах України створено 38 ділянок, де *ex situ* зберігаються потомства близько 1200 популяцій 14 видів і підвидів деревних порід, та 59 ділянок клонових архівів (польових банків клонів), де зберігаються близько 1700 клонів 7 видів. Створено також 106 ділянок випробних культур загальною площею 146,8 гектарів, де випробовуються більше тисячі потомств плюсових дерев

Завдання 5. Доступ до лісових генетичних ресурсів і розподіл вигод

Мета 1. Сприяти чесному і справедливому розподілу вигод, які є результатом використання лісових генетичних ресурсів і пов'язаних із ними традиційних знань

Не є актуальним для України

ЕЛЕМЕНТ ПРОГРАМИ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПРИЯТЛИВЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Завдання 1. Підвищити інституційне сприятливе середовище

Мета 1. Покращувати розуміння різних причин втрати біорізноманіття лісів

Науковими дослідженнями встановлено загальний перелік причин втрати біорізноманіття лісів без прив'язки до конкретних лісів.

Мета 2. Країни-учасниці, уряди та організації мають інтегрувати охорону біорізноманіття і його стале використання у лісову політику і програми, а також у політику та програми інших секторів

Стале ведення лісового господарства в Україні задекларовано в Лісовому кодексі України (ст. 34). Кількісні показники ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку визначені Державною цільовою Програмою «Ліси України» на 2010–2015 роки, хоча використана система показників і заходів не є повною. Охорона біорізноманіття в лісах визначена в Лісовому Кодексі. Однак охорона біорізноманіття в лісах поза межами ПЗФ не знайшла прямого

	відображення в Державній цільовій програмі «Ліси України» на 2010-2015 роки
Мета 3. Країни-учасниці та уряди мають розробити позитивно направлену практику управління, переглянути, змінити і виконувати лісові і пов'язані із лісами закони, системи власності й планування для забезпечення міцної основи збереження та сталого використання біорізноманіття лісів	Управління збереженням біорізноманіття в лісах має місце тільки в НПП, БЗ, ПЗ РЛП і то в тих, які мають проекти організації території. Практичні методи сталого ведення лісового господарства мають бути відображені в нормативно-правових актах з ведення лісового господарства, частина з яких вже затверджена постановами Кабміну України та ДКЛГ України. Відповідно, повинні змінитися і методи планування ведення лісового господарства. Однак в Інструкції з лісовпорядкування навіть немає виразу «стале використання»
Мета 4. Сприяти посиленню лісового законодавства і звертати увагу на торгівлю [лісопродукцією]	Періодично, законодавчі та виконавчі органи влади розглядають зміни та доповнення до існуючої нормативно-правової бази, а також розробляють нові документи. Додатково, цю мету допомагає досягти Програма FLEG.
Завдання 2. Звертати увагу на соціально-економічні недоліки і викривлення, що ведуть до рішень, в результаті яких втрачається біорізноманіття лісів	
Мета 1. Пом'якшувати економічні недоліки і викривлення, що ведуть до рішень, в результаті яких втрачається біорізноманіття лісів	Певним чином втрати біорізноманіття лісів витікають з недостатнього бюджетного фінансування лісової галузі (30% від необхідного рівня). Відповідно, лісгосподарські підприємства не в змозі впроваджувати екологічно безпечні технології ведення лісового господарства, а необхідні кошти вимушені заробляти шляхом збільшення обсягів лісозаготівлі із застосуванням суцільно-лісосічних РГК.
Завдання 3. Підвищувати освіту, участь і обізнаність громадськості	
Мета 1. Підвищувати громадську підтримку і розуміння цінностей біорізноманіття лісів, лісової продукції і лісових функцій на всіх рівнях	Цьому сприяють: - щорічні всеукраїнські акції „Майбутнє лісу в твоїх руках”; - включення до програми лісгосподарських факультетів курсів з охорони лісового біорізноманіття та сталого ведення лісового господарства; - інші заходи.

ЕЛЕМЕНТ ПРОГРАМИ 3. ЗНАННЯ, ОЦІНКА І МОНІТОРИНГ

Завдання 1. Характеризувати і аналізувати від рівня лісових екосистем до глобального рівня та

розробити загальну класифікацію лісів на різних рівнях з метою покращити оцінку стану і тенденцій змін біорізноманіття лісів.

Мета 1. Перевірити і обрати гармонізовану від глобального до регіонального рівня систему класифікації лісів, побудовану на гармонізованих і загально визначених лісових визначеннях і таку, що звертає увагу на ключові елементи біорізноманіття лісів.	Класифікаційна система (типологія лісів) прийнята і використовується в українському лісовому господарстві, проте не використовується для оцінки біорізноманіття лісів.
Мета 2. Розробити національні системи класифікації лісів і карти (використовуючи узгоджені міжнародні стандарти і протоколи для того, щоб дати можливість синтезувати регіональні дані на глобальному рівні).	Українська лісова типологія не узгоджена навіть з існуючою в Україні фітоценотичною класифікацією рослинності, не кажучи вже міжнародні класифікації лісів.
Мета 3. Провести (там, де це доцільно) ретельні дослідження конкретних лісових екосистем на пріоритетних територіях для збереження і сталого використання біорізноманіття лісів.	Такі дослідження ведуться, але дуже в обмеженому обсязі, зокрема у визначених центрах біорізноманіття лісів (Карпати, Крим, Полісся). Результатами таких досліджень є організація нових об'єктів ПЗФ в цих регіонах.

Завдання 2. Поліпшити знання і методи оцінки стану і тенденцій змін біорізноманіття лісів на основі доступної інформації.

Мета 1. Сприяти розробці та виконанню міжнародних, регіональних і національних критеріїв та індикаторів, основаних на ключових регіональних, субрегіональних і національних заходах в рамках сталого ведення лісового господарства.	Відповідно до резолюції L2 Міністерської конференції із захисту лісів у Європі, підписаною Україною, лісовий сектор зобов'язується виконувати пан-європейські критерії ті індикатори сталого ведення лісового господарства. В Україні в рамках дослідницьких тем було розроблено кілька варіантів національних критеріїв ті індикаторів сталого ведення лісового господарства, проте жоден з них не був затверджений . На цей час вони певним часом застаріли і мають бути переглянуті.
---	---

Завдання 3. Покращити розуміння ролі біорізноманіття лісів і функціонування екосистем.

Мета 1. Провести ключові дослідницькі програми стосовно ролі біорізноманіття лісів і функціонування лісових екосистем	В Україні проводилися чисельні дослідження щодо ролі біорізноманіття лісів та функціонування лісових екосистем
---	--

Завдання 4. Покращити інфраструктуру управління даними та інформацією для точної оцінки та моніторингу біорізноманіття лісів на глобальному рівні

Мета 1. Підвищити та покращити технічний потенціал на національному рівні для моніторингу біорізноманіття лісів та в лісах, користь від можливостей, які пропонує посередницький механізм „clearing house mechanism”, і розробити відповідні бази даних, як це вимагається, на глобальному рівні	В Україні проводиться лише моніторинг стану лісових насаджень (моніторинг I рівня), в якому оцінка біорізноманіття є невеликою складовою частиною і не вирішується в повному обсязі. За результатами моніторингу I рівня створена база даних, гармонізована з міжнародними. Перспективним виглядає залучення до оцінки
--	---

біорізноманіття лісів лісовпорядної
повідільної бази даних.

В цілому моніторинг біорізноманіття на землях
лісогосподарського призначення поза межами
ПЗФ ведеться незадовільно, головним чином
через брак коштів.

Підсумовуючи хід виконання в Україні Розширеної програми робіт щодо лісового біорізноманіття Конвенції біологічного різноманіття, слід відзначити, що значна кількість завдань програми ще не виконана і для частини із них потрібно розробляти нормативно-правові акти.

1.1.8. Програма лісового біорізноманіття METSO 2008–2016 (Фінляндія)

Основні цілі програми METSO:

- поліпшення мережі заповідних територій у Фінляндії;
- продовження і розширення застосування методів сталого природокористування в комерційно керованих лісах;
- поліпшення щодо збереження та управління біорізноманіття в лісах;
- розширення співробітництва між лісовими і екологічними організаціями;
- надавання консультації для власників лісу;
- навчання професійних лісівників.

Інструментами (механізмами) для збереження лісового біорізноманіття в Фінляндії є:

- сертифікація лісів;
- рекомендації для сталого управління лісами;
- «Закон щодо лісу»;
- «Закон щодо збереження природи»;
- «Програма лісового біорізноманіття **METSO**»;
- «Національна лісівнича програма» (для впровадження сталого управління лісами);
- ландшафтно-екологічне планування (для державних лісів);
- багатоцільове планування (для компаній, фірм);
- плани управління лісами (для приватних лісів).

Сфери застосування програми METSO:

1. Огляд лісового біорізноманіття за регіонами.
2. Конкретні цілі впровадження програми і засоби (закон про фінансування сталого лісового господарства, закон охорони природи).
3. Плани з управління і відновлення природних середовищ.
4. Реалізація потреб у фінансуванні та наступні джерела фінансування.

5. Впливи програм із збереження природи, засобів до існування населення, відпочинку, туризму і культурних цінностей.

1.1.9. Рішення Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі що стосуються біорізноманіття

Шість Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі ухвалили 21 резолюцію, 20 з яких було підписано Україною. Кілька таких резолюцій безпосередньо стосується питань збереження біорізноманіття (табл. 1.2).

Таблиця 1.2. Назви і короткий зміст підписаних Україною резолюцій Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі, які стосуються збереження біорізноманіття

НАЗВА	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
H1. Стале господарювання в лісах Європи	З того, що стосується збереження біорізноманіття слід відмітити такі положення: - Уникнення дій, що прямо чи непрямо призводять до незворотної деградації лісових ґрунтів і оселищ та пов'язаних з ними флори, фауни, екологічних функцій. - Політичне і законодавче визнання довготермінової природи лісового господарства, практичне сприяння сталому веденню лісового господарства, підтриманню чисельних функцій лісу, в т.ч. збереженню і підвищенню біорізноманіття лісів. - Ведення лісового господарства повинно базуватися на сталих і довготермінових політиках і правилах щодо землекористування, причому однією з цілей повинно бути збереження природних і напівприродних лісових екосистем. - Ведення лісового господарства повинно базуватися на періодично оновлюваних програмах на місцевому, регіональному або державному рівнях, на результатах обстежень лісів, на оцінках екологічного впливу, на наукових знаннях і практичному досвіді. - Лісове господарство має надавати економічно і екологічно обґрунтовану кількість товарів і послуг як для держави в цілому, так і для місцевого населення. Слід сприяти такому багаточільовому лісовому господарству для досягнення відповідного балансу між різними потребами суспільства. - В лісгосподарських інструкціях повинна звертатися увага на захист екологічно вразливих лісових територій, на збереження первинних та клімаксових лісів, територій культурної спадщини, лісових ландшафтів, що надають захист водним та сільськогосподарським екосистемам, запобігають водопіллям, ерозії, лавинам.
H2. Збереження біорізноманіття лісів	Збереження і збільшення біорізноманіття повинно бути необхідним діючим елементом сталого ведення лісового господарства і відповідним чином відображеним в цілях ведення лісового

	господарства, в лісовій політиці і законодавстві. Збереження і збільшення біорізноманіття в лісах повинно базуватися як на спеціальних, практичних, рентабельних і ефективних системах оцінки біорізноманіття, так і на методах оцінки впливу на біорізноманіття обраних технологій ведення лісового господарства. Метою ведення лісового господарства має бути збільшення різноманіття лісових оселищ.
L2. Загальноєвропейські критерії, індикатори та практичні рекомендації із сталого ведення лісового господарства (з двома додатками: «Загальноєвропейські критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства» та «Загальноєвропейські практичні рекомендації із сталого ведення лісового господарства»).	Було схвалено: – 6 критеріїв сталого ведення лісового господарства та пов'язані із ними індикатори, як основу для міжнародного звітування і розробки національних індикаторів; – «Загальноєвропейські практичні рекомендації із сталого ведення лісового господарства» для практичного використання на добровільній основі. Було домовлено виконувати, постійно переглядати і вдосконалювати вказані індикатори. Сприяння розробці і виконанню національних критеріїв та індикаторів на основі загальноєвропейських з врахуванням конкретних умов країни, інтегрування розроблених критеріїв та індикаторів до національних лісових програм або інших політичних документів. Покращення якості і сприяння необхідним адаптуванням систем збору національних даних для звітування зі сталого ведення лісового господарства.
V1. Зміцнення взаємодії щодо сталого ведення лісового господарства в Європі через галузеве співробітництво і національні лісові програми (з додатком до резолюції «Підхід МКЗЛЄ до національних лісових програм в Європі»)	Покращення розуміння галузевих питань на загальноєвропейському рівні, визначення (в регіональному контексті) ключових питань, виконавців і спільних дій, посилення співробітництва і діалогу з активного пошуку рішень. Розробка і виконання національних програм з лісів, застосовуючи, наскільки це можливо, додаток до резолюції «Підхід МКЗЛЄ до національних лісових програм в Європі». Покращення використання інформації щодо механізмів виконання і фінансування національних лісових програм, досліджень, освіти, а також національних і міжнародних програм.
V4. Збереження і збільшення біорізноманіття лісів у Європі (з двома додатками: «Структура співробітництва між МКЗЛЄ та європейським процесом «Навколишнє середовище для Європи» та «Основні принципи МКЗЛЄ з оцінки охороняємих і захисних лісів та інших заліснених земель у Європі»).	Включення в національні лісові програми та пов'язані із ним програми і політики питань підтримання, збереження, відновлення і збільшення біорізноманіття лісів та проведення оцінки впливу таких програм. Збір та аналіз інформації про вплив незаконної заготівлі лісопродукції і торгівлі нею на біорізноманіття лісів, вживання заходів проти таких явищ, забезпечення ефективного застосування лісового законодавства. Використання та вдосконалення основних принципів МКЗЛЄ з оцінки захисних лісів і лісів, що охороняються. Аналіз і розвиток мережі охоронюваних лісів, оцінка ефективності їх управління з метою збереження. Запобігання втратам біорізноманіття лісів та зменшення таких втрат,

викликаних фрагментацією та переводом лісових земель в інші види землекористування.

Сприяння відновленню біорізноманіття лісів у деградованих лісах і лісах, створених на колишніх лісових землях або в інших ландшафтах (в т.ч. лісових плантаціях), сприяння природному поновленню і поновленню аборигенних деревних порід природного походження.

Покращення оцінювання і моніторингу біорізноманіття лісів у Європі, беручи до уваги існуючі системи моніторингу, сприяння гармонізованим міжнародним класифікаційним системам через розвиток загальноєвропейського розуміння систем класифікації лісів, в т.ч. типів лісу, природності, інтродукованих деревних видів відповідно до загальноєвропейських критеріїв та індикаторів сталого ведення лісового господарства.

Сприяння розробці загальноєвропейської стратегії запобігання і пом'якшення впливу інвазійних чужорідних видів, які загрожують екосистемам, відповідно до рішень CBD.

Сприяння плануванню і практиці сталого ведення лісового господарства, ландшафтному плануванню, що задовольняють вимоги підтримання, збереження, відновлення і збільшення біорізноманіття лісів, використовуючи природні процеси в лісах.

Сприяння збереженню лісових генетичних ресурсів, як невід'ємної частини сталого ведення лісового господарства, та продовження загальноєвропейського співробітництва і цієї галузі.

Заохочення і підтримка міждисциплінарних досліджень з метою прийняття обґрунтованих рішень щодо сталого ведення лісового господарства, ставлячи за мету підтримку, збереження, відновлення і збільшення біорізноманіття лісів.

Продовження плідної співпраці із міністерським процесом «Навколишнє середовище для Європи», виконання додатку 1 до резолюції.

1.1.10. Критерії та індикатори сталого ведення лісового господарства

Важливим внеском Конференцій до сталого ведення лісового господарства у Європі стало ухвалення критеріїв та індикаторів. Вперше вони були запроваджені на Гельсінській конференції у 1993 році, переглядалися і доповнювалися на конференціях в Лісабоні (1998) та Відні (2003). На теперішній час вони мають такий вигляд:

Критерій 1. Збереження і відповідне збільшення лісових ресурсів та їхній внесок до глобального кругообігу вуглецю.

Індикатор 1.1. Площа лісів.

Індикатор 1.2. Запас лісів.

Індикатор 1.3. Вікова структура та/або розподіл за діаметром.

Індикатор 1.4. Запас вуглецю.

Критерій 2. Збереження стійкості та життєздатності лісових екосистем.

Індикатор 2.1. Випадання забруднювачів повітря.

Індикатор 2.2. Ґрунтові умови.

Індикатор 2.3. Дефоліація.

Індикатор 2.4. Пошкодження лісів.

Критерій 3. Збереження та сприяння продуктивним функціям лісів (деревним і недеревним).

Індикатор 3.1. Приріст та лісозаготівля.

Індикатор 3.2. Заготівля круглого лісу.

Індикатор 3.3. Заготівля недеревної продукції.

Індикатор 3.4. Інші ринкові послуги лісу.

Індикатор 3.5. Плани господарювання в лісах.

Критерій 4. Підтримання, збереження та підвищення рівня біорізноманіття в лісових екосистемах.

Індикатор 4.1. Видовий склад насаджень. Розподіл площі лісів за кількістю деревних видів, які в них зустрічаються.

Індикатор 4.2. Лісовідновлення. Розподіл площі, де відбувається відновлення лісу, за типами лісовідновлення.

Індикатор 4.3. Природність. Розподіл площі лісів, віднесеними до категорій „непорушені людиною”, „напівприродні” та „плантації”.

Індикатор 4.4. Інтродуковані деревні види. Площа лісів з переважанням інтродукованих деревних видів.

Індикатор 4.5. Відмерла деревина. Запас сухостою та хмизу в лісах.

Індикатор 4.6. Генетичні ресурси.

Індикатор 4.7. Структура ландшафту. Просторова структура лісового покриву на ландшафтному рівні.

Індикатор 4.8. Лісові види, існування яких під загрозою.

Індикатор 4.9. Ліси, що охороняються.

Критерій 5. Збереження і відповідне збільшення захисних функцій (особливо ґрунтозахисних та водоохоронних) при веденні лісового господарства.

Індикатор 5.1. Захисні ліси – ґрунтозахисні та водоохоронні.

Індикатор 5.2. Захисні ліси, призначені для захисту інфраструктури та сільськогосподарських угідь.

Критерій 6. Збереження інших соціально-економічних функцій та умов.

Індикатор 6.1. Власність на ліси.

Індикатор 6.2. Внесок лісового сектору до ВВП.

Індикатор 6.3. Чисті надходження.

Індикатор 6.4. Витрати на підтримання екологічних функцій лісу.

Індикатор 6.5. Робоча сила, зайнята в лісовому секторі.

Індикатор 6.6. Охорона праці (статистика нещасних випадків і профзахворювань).

Індикатор 6.7. Споживання деревини та продуктів з неї.

Індикатор 6.8. Торгівля деревиною.

Індикатор 6.9. Енергія, отримана з лісових ресурсів.

Індикатор 6.10. Доступність лісів для рекреації.

Індикатор 6.11. Культурні та духовні цінності, пов'язані із лісом.

Виконання Україною вимог критерію 4 (Підтримання, збереження та підвищення рівня біорізноманіття в лісових екосистемах)

Як бачимо, критерій 4 безпосередньо стосується збереження біорізноманіття в лісових екосистемах. Зупинимося детально на виконанні лісовим господарством України вимог цього критерію.

Індикатор 4.1. Видовий склад насаджень. Розподіл площі лісів за кількістю деревних видів, які в них зустрічаються.

Біля 70% лісів Європи є мішаними, в складі яких зустрічається 2 чи більше головних порід. На решті 30 % площі лісів переважає 1 порода (це стосується, головним чином, хвойних лісів). Площа мішаних лісів зростала протягом останніх 15 років більш, ніж на 1% щорічно.

За останні 15 років площа лісів в складі яких є дві або більше деревні породи зростає. Зокрема частка мішаних лісів з 4-5 та 6-10 деревними видами у складі щорічно зростала з 1990 до 2005 років на 1,5%. В Україні відносний розподіл площі лісів за кількістю деревних видів практично не змінився.

Індикатор 4.2. Лісовідновлення. Розподіл площі, де відбувається відновлення лісу, за типами лісовідновлення.

Біля 50% лісів Європи відновлюється природним шляхом (природним поновленням, природним поновленням разом із допоміжним садінням, вегетативним поновленням). Частка природного лісовідновлення зростає одночасно із зменшенням частки штучного лісовідновлення. В західній і центральній Європі штучним шляхом відновлюються головним чином хвойні ліси; мішані та широколистяні відновлюються переважно природним шляхом. В Україні звітність стосовно лісовідновлення суттєво відрізняється від такої, що застосовується в процесі підготовки даних до МКЗЛЄ, а сам процес орієнтований саме на штучне лісовідновлення, тому важко розрізнити лісовідновлення садінням або сівбою (лісові культури) та природне поновлення, підсилене садінням. Частину лісовідновних площ в Карпатах і Поліссі було віднесено саме до цієї останньої категорії. Загалом, у порівнянні із іншими європейськими країнами, площі природного поновлення в Україні відносно невеликі, що пояснюється як кліматичними умовами більшої частини України, несприятливими не лише для лісовідновлення, а й для лісовирощування, так і орієнтацією переважно на штучне лісовідновлення.

Індикатор 4.3. Природність. Розподіл площі лісів, віднесеними до категорій „непорушені людиною”, „напівприродні” та „плантації”.

Більш, ніж 85% лісів Європи (без Росії) відносяться до напівприродних. Площа плантацій становить 8% загальної площі лісів, головним чином на північному заході Європи. Непорушені людиною ліси займають 5% лісової території і розташовані переважно на півночі і сході Європи.

За 15 років площа непорушених людиною лісів зросла на 1,2 млн. га, площа напівприродних лісів – на 8 млн. га, площа плантацій – на 2,7 млн. га. Ці зміни можна пояснити зростанням загальної площі лісів, лісорозведенням і різним тлумаченням визначень. Зрозуміло, що збільшення площі лісів, що охороняються, може впливати на кількість непорушених лісів, втім, в кількох країнах ті напівприродні ліси, які увійшли до складу лісів, що охороняються, вважаються непорушеними людиною.

Можна відмітити такі самі тенденції і в Україні: невелика площа непорушених людиною лісів (59 тис. га або 0,62% загальної площі лісів), невелика кількість лісів, віднесених до лісових плантацій, переважна більшість лісів відноситься до категорії напівприродних.

Індикатор 4.4. Інтродуковані деревні види. Площа лісів з переважанням інтродукованих деревних видів.

Загалом в країнах – учасницях МКЗЛЄ (за виключенням Росії) на біля 8,1 млн. га (5,2% загальної площі лісів) переважають інтродуковані деревні породи, з яких на 0,81 млн. га переважають інвазійні види. Протягом 1990-2005 років площа лісів з переважанням інтродукованих видів лишається стабільною.

Найважливішими інтродукованими хвойними породами є *Picea abies*, *Picea sitchensis*, *Pseudotsuga menziesii*, *Pinus contorta*, *Pinus nigra*, *Pinus strobus*, *Tsuga heterophylla* та різні види модрина (*Larix* spp).

Найрозповсюднішими інтродукованими широколистяними видами є *Quercus rubra*, *Robinia pseudoacacia*, різні види тополь, в тому числі й гібридні, зокрема *Populus trichocarpa* x *maximoviczii*, різні види евкаліптів (на Піренейському півострові).

В різних країнах відсоток лісів з домінуванням інтродукованих деревних видів досить різний. Серед країн, які надали дані про наявність інтродукованих деревних видів, найбільший відсоток (майже 63%) лісів з домінуванням таких видів зростає в Данії, найменший (близько 600 га, тобто близько 0%) – в Білорусі. Україна (586 тис. га або 6,1%) займає 9 місце з 29 країн, що надали інформацію. 81% від цієї площі припадає на білу акацію – вид, який широко застосовується при створенні захисних насаджень в Степовій зоні при лісорозведенні. Ще 10% припадає на дуб червоний (який вважається інвазійним інтродукованим видом в багатьох європейських країнах, зокрема в Білорусі).

В більшості країн площа інвазійних видів за 15 років практично не змінилася.

Найбільш проблемним інвазійним видом у Європі вважається *Robinia pseudoacacia*, яка зростає на половині площі, зайнятій інвазійними видами, хоча в Україні цей вид не потрапив до списку інвазійних видів. Інвазійні інтродуковані деревні види в Україні (клен ясенелистий та маслинка вузьколиста) займають площу 6 тис. га. Однак є чисельні інвазійні види, що негативно впливають на корінні природні екосистеми.

Індикатор 4.5. Відмерла деревина. Запас сухостою та мертвої деревини в лісах.

Середній обсяг відмерлої деревини (сухостою та іншої мертвої деревини) в лісах регіону МКЗЛЄ складає біля 10 м³/га, проте існують дуже високі відмінності цього показника (від 0,9 до 23 м³/га) в залежності від типів лісу, рослинних зон, ступеня розкладення деревини, тощо. Обсяги мертвої деревини вищі за обсяги сухостою. В цілому кількість відмерлої деревини в лісах, де ведеться

господарювання, коливається між 5 і 10% від кількості відмерлої деревини в непорушених людиною лісах.

Обсяги відмерлої деревини в лісах України (згідно останнього звітування до конференції в Осло в 2011 р.) є чи не найбільшими в Європі і дорівнюють 27 м³/га, причому ця кількість виглядає явно завищеною. Втім, за даними звіту, опублікованому на попередній конференції (MCPFE, 2007) цей показник в Україні не перевищував 1 м³/га.

Індикатор 4.6. Генетичні ресурси.

Площа, на якій господарювання спрямоване на збереження та використання генетичних ресурсів лісових деревних порід (охорона *in situ* та *ex situ*) та для заготівлі насіння лісових дерев, подвоїлася за період з 1990 по 2005 рік: для охорони *in situ* з 316341 га в 1990 році до 748382 га у 2005 році, для охорони *ex situ* - з 3234 га до 7392 га. Площа, призначена для отримання насіння також зросла за цей період з 464080 га до 528707 га. Збереженням генетичних ресурсів і виробництвом насіння охоплено 135 деревних видів, підвидів і гібридів, проте рівень охорони можна вважати достатнім лише для обмеженої кількості деревних видів. Так на 82% площі для охорони генетичних ресурсів лісових деревних порід *in situ* припадає на 7 видів: *Fagus sylvatica*, *Picea abies*, *Pinus sylvestris*, *Abies alba*, *Quercus petraea*, *Larix decidua* і *Quercus robur*. Потребує уваги охорона генетичних ресурсів рідкісних і зникаючих видів. Внаслідок кліматичних змін існують загрози для існування маргінальних популяцій широко розповсюджених видів на краях їх ареалів. За лісовими площами, де господарювання спрямоване на збереження та використання генетичних ресурсів лісових деревних порід, Україна посідає 12 місце серед європейських країн.

Індикатор 4.7. Структура ландшафту. Просторова структура лісового покриву на ландшафтному рівні.

Відмічено, що незважаючи на досить стабільні цифри вкритих лісом площ, змінюється структура лісів. Проте методологія не є досконалою і потребує вдосконалення для практичного застосування.

Індикатор 4.8. Лісові види, існування яких під загрозою.

Кількість лісових видів, існування яких під загрозою, класифікованих відповідно до категорій Червоної Книги МСОП³ відносно загальної кількості лісових видів.

Дані по окремих країнах досить різноманітні і не дозволяють відстежувати тенденції для всієї Європи. Дані довгострокового моніторингу за зникаючими видами в деяких північно-європейських країнах свідчать про можливість змінити тенденцію кількості зникаючих видів до зростання через впровадження відповідних лісгосподарських заходів. Україна не надала даних щодо лісових видів рослин і тварин, існування яких під загрозою.

Індикатор 4.9. Ліси, що охороняються.

Площа лісів, що охороняються з метою збереження біорізноманіття, ландшафтів і окремих природних елементів, визначається відповідно до Інструкції МКЗЛЄ з оцінювання.

³ Міжнародний союз охорони природи (МСОП або IUCN – International Union for Conservation of Nature)

Головною метою господарювання у 8% лісів Європи є охорона біорізноманіття, ще 10% призначені для охорони ландшафтів, тобто 18% або 34 млн. га. Ця площа має стійку тенденцію до зростання: протягом останніх 10 років площа європейських лісів, які охороняються з метою збереження біорізноманіття і ландшафтів, зростала на 500 тис. га щорічно. Зокрема зросла площа лісів, де біорізноманіття і ландшафти охороняються методами активного господарювання (класи 1.3 і 2). Проте площа лісів, в яких встановлено режим суворої заповідності (клас 1.1), не змінилася. Можливо це сталося тому, що в європейських країнах вже заповідано найважливіші, рідкісні і вразливі лісові території і усунуто людський вплив на них.

Україна не подала національні дані по цьому індикатору.

1.2 Чинна українська політика щодо збереження біорізноманіття в лісах

Екологічні та економічні резони зумовлюють розвиток правової бази та мають свої відповідники в суспільно-політичних позиціях, формуючи певний політико-правовий контекст. В умовах України як держави з економікою перехідного типу, цей контекст розвивається, і в цьому – і проблеми і перспективи. Проблеми, оскільки виклики щодо стану довкілля ще не знаходять адекватних відповідей. Перспективи, оскільки ще можна закласти випереджаючий, науково обґрунтований механізм реагування на довкільні негаразди. Мова може йти про використання кращого світового досвіду (рішення самітів, міжнародних конвенцій, європейської практики (зокрема директив ЄС), документів Ради Європи, регіональних конвенцій, тощо.

Сучасна правова політична база в Україні щодо природної складової довкілля представлена «Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (Закон України від 21 грудня 2010 року N 2818-VI), «Національним планом дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» (Розпорядження КМУ від 25 травня 2011 р. № 577-р), Концепцією збереження біологічного різноманіття України (Постанова КМУ від 12.05.1997 №439) та низкою інших нормативно правових актів. Частиною законодавства України є міжнародні конвенції, угоди та інші документи, які ратифіковані Верховною Радою України. Чинне законодавство України передбачає пріоритет міжнародних правових актів, ратифікованих Україною, і передбачає їх імплементацію як складової законодавства України. Україна підписала або приєдналася до низки міжнародних конвенцій та угод, що стосуються охорони та збереження біорізноманіття, зокрема Бернської, Бонської, Вашингтонської (CITES), Рамсарської та ін.

Збереження лісів отримує все більше уваги в результаті зростаючих політичних зусиль, спрямованих на збереження біорізноманіття та охорони природи, які походять з європейської політики (Оселишна Директива, Стратегія біорізноманіття ЄС до 2020 року (The EU Biodiversity Strategy to 2020)) і міжнародних конвенцій, зокрема Конвенції про біологічне різноманіття (КБР), Бернської конвенції та інших. Питання збереження біорізноманіття можуть бути вирішені як в природо-заповідних лісових територіях, так і в комерційно орієнтованих лісах, де збереження біорізноманіття мають бути інтегровані в якості мети в управління лісами. Проте, зростає розуміння, що обидва підходи є необхідними для збереження існуючого біорізноманіття в лісах.

У сегрегаційних (ізолюваних) системах лісокористування, суворо охоронювані заповідні території вбудовані в матрицю інтенсивно керованих лісів або плантацій. В інтеграційних системах, збереження біорізноманіття є частиною наближених до природи принципів лісівництва з високими стандартами менеджменту у лісах. Позитивні або негативні наслідки практики лісокористування і

питання про те чи у багатофункціональних лісах біорізноманіття краще зберігається інтеграційним або сегрегаційним підходом - є предметом триваючої дискусії за кордоном.

1.2.1. Нормативно-правові акти України, що мають відношення до біорізноманіття в лісах

Національне природоохоронне законодавство України представлене низкою законодавчих актів, вказаних в додатку 1, серед них детальніше згадаємо наступні:

- Закон **“Про охорону навколишнього природного середовища”** (від 26 червня 1991 року , № 1268-XII) є основним у галузі охорони навколишнього природного середовища. Він визначає правові, економічні та соціальні засади організації охорони навколишнього природного середовища, зокрема: основні принципи охорони, право власності на природні ресурси, об’єкти правової охорони навколишнього природного середовища, екологічні права та обов’язки громадян, повноваження державних органів, моніторинг, прогнозування, облік та інформування, проведення екологічної експертизи, стандартизацію та нормування; контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, економічні механізми для забезпечення охорони навколишнього природного середовища, заходи щодо забезпечення екологічної безпеки; природні території та об’єкти, які підлягають особливій охороні, надзвичайні екологічні ситуації; відповідальність за порушення законодавства, а також міжнародні відносини в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- Закон **“Про природно-заповідний фонд України” (закон про ПЗФ)** (від 16.06.1992 № 2456-12) визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об’єктів. У відповідності з його положеннями, природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим збереження, відтворення та використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об’єктів, що перебувають під особливою охороною. Законом встановлені класифікація територій та об’єктів природно-заповідного фонду України, форми власності, основні засоби їх збереження, види використання та режими управління, регулюється облік і відновлення біорізноманіття;
- Закон України **“Про тваринний світ”** (від 13.12.2001 № 2894-14), регулює відносини в галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу. Закон визначає об’єкт регулювання та його законодавчі засади, права власності щодо тваринного світу, основні вимоги та принципи охорони, раціонального використання й відтворення тваринного світу, права та обов’язки громадян, а також повноваження державних органів у галузі охорони, використання й відтворення тваринного світу. Закон детально висвітлює питання щодо організації та ведення моніторингу тваринного світу;
- Близьким до попереднього є закон **“Про рослинний світ”** (від 9.04.1999 N 591-XIV), який визначає повноваження відповідних органів державної влади щодо питань охорони та ведення обліку цінних об’єктів рослинного світу та його кадастру, обов’язки користувачів

щодо ресурсів рослинного світу, питання моніторингу й ті, які пов'язані зі збереженням рослинного світу тощо. У законі йдеться не лише про охорону видів рослин, а й рослинних угруповань – “Рідкісні рослинні угруповання і такі, що перебувають під загрозою зникнення підлягають охороні на всій території України і заносяться до “Зеленої книги України”. Більш детально охорона рослинних угруповань регламентується “Положенням про Зелену книгу України”, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 1286 від 29 серпня 2002 р., інформація про яку наведена далі;

- Закон **“Про Червону книгу України”** (від 07.02.2002 № 3055-14), спрямований на збереження та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, зазначає, що одним із методів охорони цих видів є систематична робота з виявлення місць їх перебування, проведення постійного моніторингу за станом їхніх популяцій. Зібрані дані щонайменше раз на 10 років мають бути узагальнені й видані у вигляді Червоної книги України. Ведення Червоної книги України здійснюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, яким є Міністерство екології та природних ресурсів України. Крім цього, Національною академією наук України створюється Національна комісія з питань Червоної книги України. До складу Національної комісії з питань Червоної книги України включаються провідні вчені Національної академії наук України, інших наукових установ, фахівці спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів, з питань лісового й мисливського господарств і полювання, з питань рибного господарства, інших державних органів і громадських організацій;
- Закон **“Про мисливське господарство та полювання”** (від 02.02.2000 № 1478-14-III) визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, визначає засади охорони, використання та відтворення тваринного світу. Серед іншого, закон регулює методи полювання, визначення обмежень на добування, терміни полювання, заходи щодо впорядкування мисливських угідь, ведення моніторингу й державного обліку чисельності та добування мисливських тварин;
- Закон **“Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”** (від 21.09.2000 № 1989-III) є одним із двох законів, присвячених національній екологічній мережі. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки розроблена в контексті вимог щодо подальшого опрацювання, удосконалення та розвитку екологічного законодавства України, а також відповідно до рекомендацій “Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття” (1995 р.) щодо питання формування Всеєвропейської екологічної мережі, як єдиної просторової системи територій країн Європи з природними або частково зміненими ландшафтами. Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом зарахування (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, які підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів. Програма визначає основні завдання щодо створення екомережі в Україні, категорії елементів екомережі та категорії земель на основі яких вона буде створена, заходи щодо створення екологічної мережі та механізми реалізації програми, включаючи нормативно-правове, фінансове, наукове та організаційне

забезпечення. Програма передбачає етапи її впровадження, соціальні, економічні та екологічні результати її втілення;

- Завданням закону **“Про екологічну мережу України”** (від 24.06.2004, № 1864-IV) є регулювання суспільних відносин у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого, використання екомережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого, розвитку України, охорони навколишнього природного середовища, задоволення сучасних і перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства. Закон визначає принципи формування, використання та збереження екомережі, організацію державного управління (напр.: повноваження державних органів влади) та засоби у сфері створення, збереження та використання екомережі. Закон також визначає механізми наукового забезпечення її створення, проектування, схему формування, створення переліків елементів екомережі, порядок включення територій до неї, режими охорони елементів екомережі, моніторинг її стану, а також джерела фінансування;
- **“Лісовий кодекс України”** (від 8.02.2006, № 3404-IV) регулює ведення лісового господарства в Україні. Закон визначає права власності на ліси, регламентує державне регулювання та управління у сфері лісових відносин, основні завдання та зміст організації лісового господарства, функціональний поділ лісів, використання й відновлення лісів, а також державний кадастр та облік лісів, моніторинг стану лісів та їх сертифікацію, механізми зміни цільового призначення лісових ділянок, охорони лісів і збереження лісового біорізноманіття, фінансування лісового господарства, відповідальність за порушення лісового законодавства, використання міжнародних договорів, які стосуються ведення лісового господарства.
- Крім Лісового кодексу, слід відзначити важливість **«Земельного кодексу України»** (від 25.10. 2001 року, № 2768-III) та **«Водного кодексу України»** (від 6.06.1995 року, № 213/95-ВР). Вони регулюють використання земельних і водних ресурсів, включаючи питання державних кадастрів, обліку, моніторингу, сертифікації, охорони та законодавства щодо них.

Крім законів України, охорона природи в країні регламентується постановами Кабінету Міністрів та указами Президента України. Серед них, перш за все, слід згадати **“Положення про Зелену книгу України”**, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 1286 від 29 серпня 2002 р., яке присвячене охороні рослинних угруповань, а його зміст дещо близький до змісту Директиви про оселища (1992), але стосується виключно рослинних угруповань, точніше синтаксонів рослинності, визначених за домінантними принципами класифікації. Відповідно до Положення, Зелена книга України (2002) є офіційним державним документом, у якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, а також типових природних рослинних угруповань, поширення яких зменшується. Зелена книга є основою для обґрунтування охоронних заходів щодо збереження, відтворення та використання включених до неї природних рослинних угруповань. Охорона цих угруповань спрямована на збереження їхньої ценотичної структури, популяцій рідкісних видів рослин у їх складі та умов їх формування й росту. Визначення природних рослинних угруповань, які підлягають включенню до Зеленої книги України (останнє видання 2009 року), здійснюється відповідно до методики, яка затверджена Міністерством екології та природних ресурсів України. Охорона рослинних угруповань

забезпечується шляхом надання їм особливого правового статусу, створення територій природно-заповідного фонду, урахування їх наявності під час відведення ділянок під господарську діяльність, ведення моніторингу їхнього стану та, у разі потреби, шляхом їх відтворення. До Зеленої книги України включаються види рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні (затверджений Наказом Мінприроди від 16.10.2009, № 545).

Зелена книга надає таку інформацію про відповідні рослинні угруповання: наукову назву рослинного угруповання; його синфітосозологічний індекс, клас, категорію, статус; дані про поширення в Україні; фізико-географічні умови; біотоп; фітоценотичну та аутфітосозологічну значущість; ботаніко-географічне значення; ценотичну структуру та флористичне ядро, потенціал відновлення, режим збереження, обґрунтування необхідності здійснення охорони; біотехнічні й созотехнічні рекомендації; джерела інформації, а також представлена картосхема поширення угруповання в межах України. Ведення Зеленої книги покладається на Міністерство екології та природних ресурсів України та його територіальні органи або інші відповідні державні структури й фінансується з державного бюджету.

У контексті впровадження в Україні зазначених директив ЄС важливими є також постанови Кабінету Міністрів України **“Про порядок ведення державного кадастру тваринного світу”** (1994) та **“Про затвердження Порядку ведення державного обліку і кадастру рослинного світу”** (2006). Згадані державні кадастри розглядаються як систематизована сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин і рослин, їх чисельність і стан, характеристики середовища їх перебування й сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони й раціонального використання об’єктів рослинного й тваринного світу. Кадастри ведуться на всій території України, її континентальному шельфі та у виключній (морській) економічній зоні. Організація ведення кадастрів рослинного й тваринного світу, координація діяльності, пов’язаної з виконанням цих робіт, зберіганням кадастрової інформації та її публікацією, здійснюється Міністерством екології та природних ресурсів України та його територіальними органами або іншими відповідними державними структурами. Державний облік і ведення кадастрів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, республіканського та місцевих позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища.

Серед законодавчих засад збереження біорізноманіття України слід також вказати на низку постанов Кабінету Міністрів України, а саме: **“Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України”** (1997, № 439), **“Про затвердження Положення про регіональні кадастри природних ресурсів”** (2001, №1781), а також **«Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення»** (2002, № 1287).

Іншою категорією нормативно-правових документів, що стосуються питань збереження, управління та моніторингу природних екосистем і природних видів тварин і рослин є відомчі накази, зокрема наказ Міністерства екології та природних ресурсів України щодо **“Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів”**, **“Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об’єктів”**, **“Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів”** (2005 №245), а

також накази: **«Державна цільова програма «Ліси України» на 2010-2015 рр.»** (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р., №977);

Окремо слід згадати проект Закону України **«Про Державну програму збереження біорізноманіття України на 2005-2025 роки»** (розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 р., № 675-р), який зазначає необхідність проведення інвентаризації, таксономічних досліджень та організації постійних спостережень і моніторингу за станом видів і популяцій, у тому числі ключових і фонових видів.

Наведений вище перелік законів та інших нормативно-правових документів, свідчить, що, загалом, природоохоронне законодавство України за характером є комплексним, тобто охоплює всі основні напрями охорони біорізноманіття – охорону рідкісних видів, збереження рідкісних рослинних угруповань, регулювання вилучення та комерційного використання різних видів тварин і рослин. У ньому також зазначені відповідні механізми – створення об'єктів природно-заповідного фонду та управління ними (менеджмент), створення планів дій щодо збереження окремих видів, розбудови екологічної мережі, відновлення видів і природних екосистем тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України було затверджено **державну програму «Ліси України»**. Програма визначає основні напрями та джерела забезпечення збалансованого розвитку лісового господарства країни, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів в умовах реформування сільгосп підприємств, прийняття нового земельного законодавства, та за цілями є аналогічною до інших програм національного законодавства. Програма визначає показники лісогосподарської діяльності основних постійних лісокористувачів — Держлісагенства, Мінагрополітики, Мінекоресурсів, Міноборони та МНС. Згідно положень Програми, розвиток лісового господарства повинен здійснюватися за такими основними напрямами: збільшення лісистості території у природних зонах до оптимального рівня; підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісових насаджень; нарощування природоохоронного потенціалу лісів, збереження їх біологічного різноманіття; підвищення стійкості лісових екосистем до впливу негативних факторів середовища, змін клімату; розширення застосування методів раціонального використання лісових ресурсів тощо.

Але охорона біорізноманіття в лісах поза межами ПЗФ не знайшла прямого відображення в Державній цільовій програмі "Ліси України" на 2010-2015 роки.

Наведений вище перелік законів та інших нормативно-правових документів, свідчить, що, загалом, природоохоронне законодавство України за характером є комплексним, тобто охоплює всі основні напрями охорони біорізноманіття – охорону рідкісних видів, збереження рідкісних рослинних угруповань, регулювання вилучення та комерційного використання різних видів тварин і рослин. У ньому також зазначені відповідні механізми – створення об'єктів природно-заповідного фонду та управління ними (менеджмент), створення планів дій щодо збереження окремих видів, розбудови екологічної мережі, відновлення видів і природних екосистем тощо.

Незважаючи на такий багатий та різноманітний набір законодавчих актів, мають місце певні невідповідності. Перш за все це стосується базових, з точки зору правового забезпечення охорони біорізноманіття, Законів України: «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», а також пов'язаних з ними Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», Лісового кодексу України та ін.

В Україні лишається слабо опрацьованою система моніторингу біорізноманіття та менеджменту природоохоронних територій. Наявні законодавчі акти й організаційні структури далеко не повною мірою відповідають завданням моніторингу біорізноманіття, прийнятим у країнах Європи, а поняття екологічного менеджменту на територіях спеціального (природоохоронного) призначення практично не розроблене. Наявність нормативно-правових актів про проекти організації територій установ природно-заповідного фонду (Наказ Мінприроди України № 245 від 06.07.2005 р.) не розв'язують цієї проблеми, оскільки зазначені документи практично не містять поняття «екологічний менеджмент території з метою збереження біорізноманіття».

Викладені вище проблеми значною мірою зумовлені або відсутністю в Українському законодавстві відповідних нормативних положень і визначень, або неузгодженістю різних законів та інших законодавчих актів і підзаконних документів щодо трактування понять і категорій, визначення ключових положень і вимог до практичного втілення тих чи інших заходів, або покладанням на відповідні органи управління одночасно господарських і природоохоронних функцій, що створює конфлікт інтересів (як, зокрема, у лісовій галузі).

Важливу роль відіграють міжнародні Конвенції, Угоди та Стратегії. Зокрема, Конвенція про охорону природних видів флори і фауни та природних оселищ в Європі (Бернська конвенція), Рамсарська Конвенція про захист та збереження водно-болотних угідь, Конвенція про біологічне різноманіття, Конвенція про збереження мігруючих природних видів тварин, Конвенція про міжнародну торгівлю видами природних видів фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, Угода про збереження кажанів у Європі, Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів та Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Серед них найважливішою є Бернська Конвенція, оскільки ця конвенція та згадані Директиви ЄС про оселища (1992/43) та охорону природних видів птахів (2009/147) – міжнародні документи спрямовані на збереження природної фауни, флори й оселищ.

На сьогодні, в Україні вже прийнято низку нормативно-правових документів, що сприяють імплементації положень міжнародних угод і конвенцій, ратифікованих Україною. Проте, в жодному з перелічених нормативно-правових документів однозначно не визначено принципи оселищного підходу до збереження біорізноманіття й не встановлені принципи, проголошені Бернською конвенцією.

Також, слід наголосити, що плани Бернської конвенції до 2020 року включають поширення досвіду, накопиченого в ході реалізації Директиви про оселища державами-членами ЄС, поза межами Європейського Союзу. Враховуючи нинішню суспільно-політичну та законотворчу ситуацію в державі, Україна повинна створити найсприятливіші та найефективніші механізми імплементації Бернської конвенції.

Загалом, на сьогодні актуальними є, з одного боку, уніфікація понятійного й термінологічного апарату чинного природоохоронного законодавства України, дотичного до охорони біорізноманіття, а з другого боку, впровадження низки змін, доповнень і нових правових положень щодо збереження біорізноманіття у відповідності з аналогічним чинним законодавством Євросоюзу.

1.3. Лісова сертифікація та аналіз нормативно-правових актів України, що забезпечують збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства

1.3.1. Лісова сертифікація

Лісова сертифікація – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства до встановлених міжнародних вимог щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку. Метою лісової сертифікації є забезпечення економічно, екологічно і соціально збалансованого ведення лісового господарства шляхом виконання відповідних загальновизнаних і таких, що заслуговують на довіру, стандартів.

Добровільна лісова сертифікація в Україні почала розвиватися на початку 2000-х років, особливо стрімко – завдяки вступу до Європейського Союзу у травні 2004 року країн – традиційних імпортерів української лісової продукції, перш за все Польщі, Словаччини та Угорщини.

На теперішній день в Україні розповсюджена лісова сертифікація за схемою Лісової опікунської ради (ЛОП – FSC).

ЛОП розробила 10 принципів сталого ведення лісового господарства за якими оцінюється виконання підприємствами, що виявили бажання сертифікуватися, вимог сталого ведення лісового господарства.

Частина вимог виконується лісогосподарськими підприємствами України, оскільки вони вимагаються чинною нормативно-законодавчою базою ведення лісового господарства. Проте, частина вимог відсутня в цій базі, тому їх виконання вимагає неабияких зусиль від підприємств. Деякі з таких вимог безпосередньо відносяться до збереження біорізноманіття лісів.

Критерій 6.2 Необхідно вживати заходів щодо захисту рідкісних видів та видів, існування яких під загрозою або у небезпеці, їх місць розповсюдження (наприклад, місць гніздування та годування). Охоронні зони та захисні території слід встановлювати відповідно до масштабів та інтенсивності ведення лісового господарства, а також унікальності об'єктів, що потребують охорони. Слід регулювати спортивне та промислове полювання, рибальство та збирання колекцій.

Відповідно до цього критерію, вимагається виявляти і охороняти на території лісового підприємства всі рідкісні та зникаючі види флори і фауни. Для виконання вимог цього критерію підприємство повинно запровадити процедуру виявлення та реєстрації рідкісних і зникаючих видів флори і фауни, що зустрічаються на території підприємства; забезпечити охорону виявлених видів та щорічно проводити моніторинг стану їхніх популяцій.

Критерій 6.3 Екологічні функції й інші корисні властивості лісу повинні підтримуватися неушкодженими, поліпшуватися або відновлюватися. Це включає:

- а) відновлення лісів та сприяння природним сукцесіям у лісах;
- б) біорізноманіття на генетичному, видовому і екосистемному рівнях;
- в) природні кругообіги, що впливають на продуктивність лісових екосистем.

Відповідно до вимог цього критерію при веденні лісового господарства слід всіляко намагатися:

- обмежити застосування суцільно-лісосічних рубок, а також площі лісосік таких рубок;
- відновлювати ліси шляхом природного поновлення;
- застосовувати аборигенні види дерев і чагарників;
- зберігати під час проведення рубок цінні та рідкісні дерева і чагарники, насінники і плюсові дерева, а також важливі для збереження біорізноманіття елементи насаджень – сухостій, повалені, фаутні, поодинокі старовікові дерева тощо;
- обмежити спалювання порубкових решток, залишати їх для перегнивання (цілими або подрібненими спеціальним устаткуванням).

При суцільних рубках слід залишати та охороняти не менш як 10 дерев I ярусу на 1 га (серед яких цінні та рідкісні дерева, насінники і плюсові дерева), цінні та рідкісні чагарники.

При будь-яких видах рубок слід залишати у непорушеному стані:

- окремі елементи насаджень, які є важливими для збереження біорізноманіття (сухостій, повалені, фаутні, дуплясті, поодинокі старовікові дерева тощо);
- ділянки чутливі до водної та вітрової ерозії;
- заболочені ділянки, водні об'єкти;
- куртини підросту.

1.3.2. Аналіз нормативно-правових актів України, що забезпечують збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства

В таблиці 1.3 наведені результати аналізу нормативно-законодавчих актів України на предмет їх відповідності загальноєвропейським практичним рекомендаціям із сталого ведення лісового господарства.

Таблиця 1.3. Відповідність чинної нормативно-законодавчої бази ведення лісового господарства загальноєвропейським практичним рекомендаціям із сталого ведення лісового господарства

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)	ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ
Надавати перевагу природному поновленню, яке має забезпечувати адекватну кількість і якість лісових ресурсів.	<u>Правила відтворення лісів</u> 13. На ділянках, які мають відповідні ґрунтово-кліматичні умови, перевага надається природному відновленню лісів. 21. Штучне відновлення лісів здійснюється шляхом створення лісових культур (заліснення) на зрубах, згарищах тощо, на яких природне поновлення головної породи неможливе або відбувається незадовільно. <u>Правила рубок головного користування</u>

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

п.п. 7.2 – 7.6.

Під час проведення рубок забезпечується збереження життєздатного підросту господарсько цінних порід.

Після закінчення лісосічних робіт і очищення місць рубок збережений підріст береться на облік.

Кількість збереженого життєздатного підросту має становити не менш як 75 відсотків загальної площі ділянки з життєздатним підростом господарсько цінних порід, що підлягала збереженню. Після рубки в зимовий період на схилах стрімкістю до 10 градусів повинно бути збережено не менш як 70 відсотків кількості підросту, зазначеної в лісорубному квитку, а на схилах стрімкістю більш як 10 градусів - не менш як 60 відсотків. Після рубки у весняно-літній та осінній періоди повинно бути збережено відповідно не менш як 60 і 50 відсотків підросту.

Якщо на ділянках після першого прийому поступових і добровільно-вибіркового рубок відсутня достатня кількість життєздатного підросту, здійснюються заходи щодо сприяння природному поновленню.

Для лісовідновлення та лісорозведення слід, там де це можливо, надавати перевагу добре адаптованим для умов місцезростань природним видам місцевого походження та місцевих провенієнцій. Слід використовувати лише ті інтродуковані види, провенієнції або сорти, чий вплив на екосистему та на ґенетичну цілісність природних видів і місцевих провенієнцій вже оцінений і якщо негативного впливу можна уникнути або мінімізувати його.

Практика ведення лісового господарства повинна, там, де це можливо, сприяти різноманіттю горизонтальної і вертикальної структури як в різновікових насадженнях, і різноманіття видів як в мішаних насадженнях. Там де це можливо, в процесі ведення лісового господарства слід підтримувати і відновлювати ландшафтне різноманіття.

Правила відтворення лісів п.п. 32-34

Насіння деревно-чагарникових порід заготовлюється на об'єктах лісонасінневої бази та у високопродуктивних насадженнях.

Лісове насіння і садивний матеріал деревно-чагарникових порід повинні відповідати вимогам лісонасінневого районування і державних стандартів.

Лісові культури створюються, як правило, з деревних порід, що відповідають типам лісорослинних умов і цільовому призначенню.

Для поліпшення складу насаджень може здійснюватися інтродукція деревних порід, які мають перевагу над місцевими.

Різнорічність видів

Правила відтворення лісів

п. 37. Чисті лісові культури створюються у разі закладення плантаційних насаджень із скороченим оборотом рубки та в жорстких лісорослинних умовах, у яких можуть рости лише деревні та чагарникові породи, невибагливі до родючості та вологості ґрунтів.

п. 41. Під час визначення породного складу, змішування і розміщення деревних і чагарникових порід у захисних насадженнях враховуються їх біологічні особливості, взаємний вплив, природно-кліматичні умови місцевості, а також

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ
СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО
ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО
РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-
ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

господарсько-меліоративне призначення створюваних лісонасаджень.

Ландшафтне різноманіття

Правила відтворення лісів

п. 2. Відтворення лісів здійснюється постійними лісокористувачами і власниками лісів на лісових ділянках, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища, рідколісся, насадження, що загинули тощо).

Різнорічність горизонтальної і вертикальної структури

Правила рубок головного користування

п. 3.1. Добровільно-вибіркові рубки призначаються у різновікових складних за будовою деревостанах або в одновікових для продовження переформування їх у різновікові.

Правила поліпшення якісного складу лісів

п. 3. Рубки формування і оздоровлення лісів проводяться способами, що не викликають ерозії ґрунтів, пошкодження дерев, які залишаються для подальшого росту, виключають можливість негативного впливу на стан лісів та водоймищ, **забезпечують поступове відтворення і формування лісів, близьких до природних**, постійне підтримання стійкості деревостанів.

п. 30. Рубки переформування - комплексні рубки, спрямовані на поступове **перетворення одновікових чистих у різновікові мішані багатоярусні лісові насадження**.

Традиційні системи господарювання, що створюють цінні екосистеми, такі як порослеві ліси, слід підтримувати у відповідних місцеоселеннях коли це економічно можливо.

Правила відтворення лісів

п. 14. З метою природного відновлення лісів на ділянках залишаються:

- зруби з достатньою кількістю життєздатного самосіву і підросту головних і супутніх порід, що відповідають корінним типам деревостанів;
- зруби, згарища, на яких проведення заходів щодо сприяння природному поновленню буде достатнім для наступного відновлення цінних порід і формування високопродуктивних молодняків;
- зруби в деревостанах, в яких забезпечується **успішне порослеве і насіннєво-порослеве відновлення** (зруби вільхи, верби, осока в усіх лісорослинних зонах, а також листяних порід у байрачних лісах I і II генерації), а

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

вирощені молодняки відповідатимуть цільовому призначенню.

Правила рубок головного користування

п. 4.7. Лісосіки з наявністю життєздатного підросту, який забезпечує лісовідновлення та лісосіки, що проектується для паросткового поновлення, розробляються переважно з 1 жовтня по 1 квітня.

Догляд за лісом і лісозаготівлю слід проводити таким чином, щоб не викликати наступне пошкодження екосистем. Там де тільки це можливо, слід вживати практичних заходів для покращення або підтримання біологічного різноманіття.

Догляд за лісом

Правила поліпшення якісного складу лісів

п. 3. Рубки формування і оздоровлення лісів проводяться способами, що не викликають ерозії ґрунтів, пошкодження дерев, які залишаються для подальшого росту, виключають можливість негативного впливу на стан лісів та водоймищ, забезпечують поступове відтворення і формування лісів, близьких до природних, постійне підтримання стійкості деревостанів.

Правил рубок головного користування

Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат

... площа, зайнята верхніми складами, трелювальними волоками, лісовозними вусами, повинна бути мінімальною. Забороняється прокладення трелювальних волоків на відстані ближче ніж 20 метрів від постійних водотоків, у місцях витоків річок та навколо них.

Рубки проводяться із застосуванням технологій, які забезпечують збереження дерев і підросту, що залишаються.

Вибіркові та поступові рубки проводяться із застосуванням технологій та використанням машин, які забезпечують збереження дерев і підросту, що залишаються.

Переміщення лісозаготівельної та допоміжної техніки здійснюється лише за наміченими маршрутами і підготовленими волоками з урахуванням збереження життєздатного підросту

З метою збереження ґрунтів, їх водно-фізичних властивостей, запобігання ерозійним процесам на зрубах під час заготівлі деревини застосовуються технології, машини і механізми, що забезпечують найменше пошкодження ґрунтів

З метою запобігання ерозії ґрунтів та іншим негативним явищам лісочористувачі після закінчення лісозаготівель приводять лісові

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

	ділянки у стан, придатний для використання за призначенням, у разі потреби здійснюють протиерозійні заходи (владштування фашин і плетених загорож, земляних валів, водовідводів, вирівнювання заглиблень на волоках), а також проводять очищення русел водотоків від порубкових решток, ремонтують пошкоджені під'їзні дороги
Слід планувати і будувати інфраструктуру таким чином, щоб мінімізувати пошкодження екосистем, особливо це стосується рідкісних, чутливих або репрезентативних екосистем і ґенетичних резерватів, і враховувати при цьому зникаючі та інші ключові види, особливо їх міграційну структуру.	Планування і будівництво інфраструктури, пов'язане із зміною виду землекористування відбувається за погодженням із територіальними органами Мінприроди. Проектуванням та будівництвом лісових доріг займаються спеціалізовані установи та підприємства. Проекти погоджуються із територіальними органами Мінприроди.
З відповідним підходом до цілей господарювання слід вживати заходів щоб урівноважити тиск популяцій тварин і випасання на поновлення лісу і приріст, а також на біорізноманіття.	<u>Тиск популяцій тварин</u> на поновлення лісу і приріст, а також на біорізноманіття, урівноважується дією природних та антропогенних чинників. <u>Випасання худоби</u> <u>Порядок заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України</u> 40. Випасання худоби, за винятком кіз, дозволяється на вкритих і не вкритих лісовою рослинністю землях лісового фонду, якщо це не завдає їм шкоди. Місця та терміни випасання худоби зазначаються у лісовому квитку. 41. На територіях об'єктів природно-заповідного фонду випасання худоби може здійснюватися лише за умови, що воно не суперечить їх цільовому призначенню. 42. Випасання худоби забороняється: – у державних захисних і полезахисних лісових смугах, протиерозійних лісах, особливо цінних лісових масивах, лісах першого та другого поясів зон санітарної охорони джерел водопостачання, лісах першої і другої зон округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій та інших категорій захисності лісів, де це передбачено законодавчими актами; – на площах лісових культур, природних

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО-ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

молодняків і у насадженнях з наявністю життєздатного підросту - до досягнення ними висоти, коли вершини не пошкоджуються тваринами, на лісонасінневих та інших плантаціях, а також ділянках, де проводяться заходи сприяння природному поновленню лісів;

- на зрубках та інших не вкритих лісовою рослинністю землях, призначених для природного відновлення лісів;
- на площах з легкорозмивними та легкорозвіюваними ґрунтами та у місцях масового зростання ягідників і грибів;
- без пастуха, за винятком випасання на огорожених ділянках або на прив'язі;
- з використанням собак.

За рішенням місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, в межах їх компетенції, можуть передбачатись також інші обмеження випасання худоби в лісах.

43. Власники худоби зобов'язані за вказівкою постійних лісокористувачів зводити огорожі навколо прогонів для худоби та пасовищ, розташованих поблизу лісових культур, розсадників та інших ділянок лісу.

Сухостій і сухі стовбури, що впали, дуплясті дерева, ділянки старовікових лісів і особливо рідкісні деревні види слід лишати в кількості і поширенні, необхідних для збереження біорізноманіття, беручи при цьому до уваги потенційний вплив на здоров'я і стійкість лісів і на навколишні екосистеми.

Правила рубок головного користування

Правила рубок головного користування в гірських лісах Карпат

Правила охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості

Санітарні правила в лісах України

Виконання цієї рекомендації є проблематичним з точки зору збереження сухостою і сухих стовбурів, що впали, дуплястих дерев, тому детально розглядається нижче.

Спеціальні ключові біотопи в лісах, такі як водні джерела, заболочені території, виходи скель та ущелини слід охороняти або, там де це необхідно, відновлювати, коли вони пошкоджені під час лісогосподарських заходів.

Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок

Рекомендація частково реалізується при виділенні захисних лісів (наприклад, ліси навколо кам'янистих розсіпів, лісові ділянки уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів) та особливо захисних лісових ділянок (наприклад, лісові ділянки на схилах ярів, балок, обривів, осипів і зсувів, навколо витоків річок, уздовж берегів річок, суднохідних і

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ІЗ СТАЛОГО ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА (ДОДАТОК 2 ДО РЕЗОЛЮЦІЇ L2)

ПОСИЛАННЯ НА ЧИННУ НОРМАТИВНО- ЗАКОНОДАВЧУ БАЗУ

магістральних каналів, навколо озер та водоймищ, навколо карстових утворень) Проте мінімальна площа лісових ділянок, що виділяється при лісовпорядкуванні, складає 0,1 га. Отже, ділянки меншої площі не виділяються. Переліку ключових біотопів у лісах не складено і законодавчих механізмів їх збереження не розроблено.

Як видно з таблиці, чинна в Україні нормативно-законодавча база ведення лісового господарства загалом відповідає загальноєвропейським практичним рекомендаціям із сталого ведення лісового господарства. Втім, рекомендацію 4.2.h, яка стосується збереження мертвої деревини, доцільно розглянути окремо як таку, що зазвичай викликає труднощі у виконанні при забезпеченні сталого ведення лісового господарства.

Рекомендація 4.2.h: Сухостій і сухі стовбури, що впали, дуплясті дерева, ділянки старовікових лісів і особливо рідкісні деревні види слід лишати в кількості і поширенні, необхідних для збереження біорізноманіття, беручи при цьому до уваги потенційний вплив на здоров'я і стійкість лісів і на навколишні екосистеми.

Нормативні документи, що мають відношення до виконання цієї рекомендації:

- Правила рубок головного користування (затверджені наказом ДКЛГ України №364 від 23.12.2009) та Правила рубок головного користування в гірських лісах Карпат (затверджені постановою Кабміну №929 від 22.10.2008).
- Правила рубок головного користування та Правила рубок головного користування в гірських лісах Карпат.

В п. 1.3 «Правил рубок головного користування» та п. 5 «Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат» зазначено:

Під час заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та **інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття.**

Таким чином, якщо працівники лісгосподарських підприємств, відповідно до рекомендацій МКЗЛЄ, вважатимуть, що сухостій і сухі стовбури, що впали, дуплясті дерева мають виняткове значення для збереження біорізноманіття, то згідно чинних Правил рубок головного користування вони матимуть повне право не вирубувати такі дерева.

- Правила охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості (затверджені наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці №119 від 13.07.2005)

В п. 15.2.1 «Правил охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості» зазначено, що «до проведення основних лісосічних робіт необхідно виконати підготовчі роботи.

Вони повинні виконуватись з метою створення безпечних умов праці при поточному рубанні лісу і для ведення робіт у подальшому. Вони включають, зокрема:

- приземлення усіх небезпечних та заважаючих безпечній роботі дерев у зовнішніх та внутрішніх зонах безпеки.

При цьому під терміном «небезпечні дерева» (згідно п. 1.2. «Терміни та визначення» Правил охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості) розуміють:

- дерева з гнилизною, вигорілою чи механічно ушкодженою більше як на 0,4 діаметра частиною стовбура;
- сухостійні (поступово відмерлі);
- завислі;
- з видимими давніми тріщинами в стовбурі;
- переламані та розчахнені, злами та відчахнуті стовбури, конкуренти від яких не відокремлені від дерева-носія;
- вивернені з корінням, що не лежать стійко на землі;
- нахилені під кутом понад 30 град. у результаті ушкодження кореневої системи, повного чи часткового відриву її від ґрунту або перенасичення ґрунту вологою;
- дерева, підтримуючі злами (відчахнення) сусідніх дерев;
- злами, що відокремились від дерева-носія, але верхівкою чи стовбуровою частиною вгрузли в землю в положенні, близькому до вертикального, іноді спираючись на підтримуючі дерева.

Цей пункт правил не обмежує збереження сухих стовбурів, що впали, проте вимагає першочергового вирубування сухою та (частково) дуплистих дерев. Відповідно до цього пункту, рекомендацію 4.2.h із сталого ведення лісового господарства виконати неможливо.

Проте є певні винятки з правил. Відповідно до 15.2.3. «Правил охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості» у деяких випадках дозволяється виконання основних лісосічних робіт без попереднього приземлення небезпечних дерев:

- якщо дерева звалюються та трелюються машинами з укріпленими кабінами і поза кабінами машин ніхто на лісосіці не працює;
- при проведенні проріджувань, прохідних та санітарних вибіркових рубок, якщо основні лісосічні роботи виконуються за відсутності снігу та льоду на деревах, а також снігу товщиною понад 30 см на поверхні ґрунту і швидкості вітру не вище 5,2 м/с;
- за наявності на лісосіці понад 20% небезпечних дерев і розробленні її в безсніжний період. Такі лісосіки повинні розроблятися за правилами для ушкоджених стихійними природними явищами (вітровально - буреломних лісосік).

Можна зробити висновок, що питання збереження сухостійних дерев на лісосіках при проведенні лісосічних робіт слід розглядати окремо для кожного конкретного випадку (для кожної конкретної лісосіки).

2. Апроксимація директив ЄС “Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds” (Директива про птахів) та “Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora” (Оселищна директива) до українського законодавства

Aproximation of EU Directives “Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds” and “Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora” to the Ukrainian legislation

2.1. Актуальність і доцільність адаптації природоохоронного законодавства України до законодавства Євросоюзу

Усвідомлення науковою й політичною громадськістю Європи необхідності розробки й реалізації нових підходів до збереження природного середовища, біотичної та ландшафтної різноманітності як взаємопов'язаних неодмінних складових середовища існування людини й запоруки подальшого розвитку суспільства, зумовило формування низки нових підходів до вирішення організаційних завдань охорони природи та осмислення їх наукового підґрунтя під новим кутом зору. Це спричинило формування принципово нових концептуальних засад охорони біотичного й ландшафтного різноманіття, що знайшло відображення в законодавстві європейських країн і було узагальнено в законодавчих актах Європейського союзу й світової спільноти загалом, як низка нових підходів до функціональної й територіальної охорони природи:

1. Природоохоронна концепція збереження біотичного різноманіття (а пізніше – біотичного й ландшафтного – як взаємозумовлених і взаємопов'язаних складових різноманіття природи), яка привернула увагу не лише до необхідності номінальної фіксації й декларації доцільності охорони певних природних видів і типів угруповань, а реалізації системного підходу до збереження функціональної цілісності живого на рівні особин, їхнього генетичного різноманіття, популяційних структур та екосистем з усім комплексом елементів неживої природи, як складних системних утворень, що зумовлюють виживання й подальшу еволюцію живого на планеті і є запорукою виживання людства.

2. Усвідомлення необхідності реалізації популяційного підходу до аналізу охоронного статусу природних видів тваринного й рослинного світу з метою оцінки загроз існування певних видів та обґрунтування адекватних заходів щодо їх збереження.

3. Усвідомлення, що в більшості випадків, в умовах докорінної трансформації структурно-функціональної організації природних екосистем унаслідок довготривалого господарського використання, яке на теренах Європи нараховує понад 4 тисячі років, збереження умов для виживання, фактично, залишків природної флори й фауни можливе лише за допомогою науково обґрунтованого й виваженого моніторингу й менеджменту не лише на природоохоронних територіях, але й на територіях, тою чи іншою мірою залучених до різних форм господарського використання. Вже не викликає сумнівів у більшості компетентних спеціалістів положення, що режим абсолютного заповідання в умовах густозаселених і трансформованих територій Європи в більшості випадків просто неможливий організаційно й може мати лише допоміжне природоохоронне значення.

4. Усвідомлення, що за зазначеного вище стану природних екосистем і наявності довготривалого впливу людини на природу й формування відповідних усталених взаємозумовлених зв'язків між суспільством і природою, необхідним є врахування та поєднання у природоохоронній практиці двох діаметрально протилежних аспектів: 1) природоохоронного – в умовах Європи збереження видів можливе лише за умови їх охорони, як на природоохоронних територіях, так і на тих, що використовуються у господарстві, особливо це стосується видів, які мігрують; 2) соціального – в умовах густонаселених, урбанізованих країн неможливо повністю «закрити» для заповідання (у т.ч. абсолютного) усі території, необхідні для збереження біорізноманіття.

5. Базові постулати Бернської конвенції та Директиви ЄС 92/43/ЄЕС, в якій чітко й однозначно перспективи збереження видового й ценотичного різноманіття біоти були тісно пов'язані з проблемою збереження певних типів природних або напівприродних оселищ (*habitats*), тобто, територіально визначених суходільних або водних ділянок земної поверхні, для яких характерна наявність певних типів природних середовищ існування (екосистем).

Як наслідок, сформувалися й набули законодавчого закріплення нові форми територіальної охорони природи, зокрема:

1. Концепція екомережі, як системи природних, напівприродних і, навіть, антропогенно трансформованих і техногенних, територій, що забезпечують поєднання залишків природних екосистем, які збереглися на відносно мало порушених територіях в єдину функціональну систему за допомогою сполучних територій – екокоридорів.

2. Реалізація заходів щодо формування системи природних і напівприродних територій, природні комплекси яких відіграють ключове значення для виживання важливіших складових біорізноманіття Європи на видовому та екосистемному рівнях – системи територій Natura-2000 та Emerald Network (Смарагдова мережа).

3. Закріплення на законодавчому рівні комплексного підходу до збереження біотичного й ландшафтного різноманіття, що знайшло вираження в оселищній (*habitat's, biotop's*) концепції територіальної охорони з подальшою уніфікацією критеріїв вибору базових одиниць територіальної охорони біотичного й ландшафтного різноманіття на загальноєвропейському рівні – складання відповідних переліків типів оселищ (*habitats*) для Європи загалом та країн Євросоюзу зокрема.

4. Розробка й запровадження на законодавчому рівні системи моніторингу біорізноманіття та принципів і методів менеджменту природоохоронних територій різного рангу з метою оптимізації його збереження в умовах неухильного наростання антропогенного впливу на довкілля.
5. Урахування потреб охорони природних територій, природної флори й фауни в політиці планування забудови та розвитку територій, а також менеджмент-планах землекористування на тривалу перспективу.
6. Визнання й законодавче закріплення поєднання збереження та відновлення (якщо це сприятиме збереженню) природних оселищ видів до «сприятливого природоохоронного статусу» (Директива ЄС 92/43/ЄЕС), тобто активних заходів збереження біорізноманітності та екологічного менеджменту природоохоронних територій; використання законодавчих механізмів збереження видів *ex-situ*, у тому числі за межами ЄС, шляхом регулювання зовнішньої торгівлі.
7. Проводиться активний аналіз можливості легалізації на юридично-правовому рівні концепції «екосистемних послуг», як певних функцій екосистем, які є джерелом певних вигод для людини і які вона активно експлуатує. Біорізноманіття є основою існування екосистем та виконання ними відповідних природних екосистемних функцій, які можна трактувати як «надання екосистемою різних послуг» (від поглинання вуглецю до рекреації). Незважаючи на певну умовність, втілення концепції «екосистемних послуг» в еколого-економічні розрахунки та управління має значну перспективу для збереження біорізноманіття.

Натомість, Україна, успадкувавши, через зрозумілі історичні причини, багато традицій щодо природоохоронної справи з відповідної традиції колишнього СРСР, істотно відстала в розвитку процесу формування й впровадження системних підходів активного збереження природного середовища, навіть за умови його істотної антропогенної трансформованості.

Незважаючи на розвинену систему законів і велику кількість підзаконних нормативно-правових актів, які, на загал, досить непогані за змістом і спрямованістю, правові аспекти охорони природи і, зокрема, збереження біорізноманіття, в Україні лишаються досить дискусійними, що зумовлює низку проблем як у галузі узгодження сучасних теоретичних засад охорони біоти з практичними вимогами, що визначені чинним законодавством України, так, власне, і в аспектах самої практичної реалізації їх положень в різних секторах господарської діяльності.

Особливо актуальною оптимізація нормативно-правової бази збереження біорізноманіття й функціонування природоохоронних територій є для лісового сектора господарства України. За останніми даними (Ткач, 2012⁴), ліси займають нині 15,9% території України (10,4 млн. га лісового фонду, у т.ч. 9,6 млн. га вкритих лісом земель), причому, лісистість за областями різниться від 3,7% території (Запорізька обл.) до 51,4% території (Закарпатська обл.). Із загальної площі земель лісового фонду 15,8% території мають різний природоохоронний статус. Тобто, зважаючи на те, що загальна частка природно-заповідного фонду країни становить 6,03% території країни (<http://pzf.menr.gov.ua>), не важко зрозуміти, що основна частина природоохоронних територій знаходиться на землях лісового фонду. Разом з тим, близько 50% лісів України мають штучне походження й потребують спеціального догляду, крім того, мало змінені ландшафти України становлять лише 15-20% її території. Отже, збереження біорізноманіття в лісах можливе лише на засадах науково обґрунтованого поєднання різних форм охорони природи та екологічного

⁴ В.П. Ткач. ЛІСИ ТА ЛІСИСТІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ. Український географічний журнал - 2012, № 2, с.49-55

менеджменту, що неможливе без належного правового регулювання. Разом з тим, ліси є унікальним осередком концентрації біорізноманіття на всіх рівнях його прояву.

З одного боку, розроблена у минулому (XIX – XX сторіччя) російсько-українська теорія заповідної справи, що визначила цінність заповідних територій 1) з культурної та естетичної точки зору (як національного (народного) надбання), 2) з наукової точки зору (як унікальних природних лабораторій – моніторинг і вивчення, ведення літописів природи), 3) з етичної точки зору (право природи на незалежне існування), у процесі її практичного втілення зумовила створення структурованої системи заповідних територій. Ця система підтримувалася державною власністю на землю, плановим бюджетним фінансуванням галузі, вертикальним управлінням і контролем. З другого боку, та ж вертикальна система управління, залежно від позиції центральних урядів СРСР та УРСР, політичних тенденцій і звичайного волюнтаризму, створювала значні коливання ставлення до всієї системи заповідної справи в діаметрально протилежних напрямках – від створення нових заповідних територій до порушення та використання у господарських цілях існуючих територій, або їх ліквідації й переведення в господарські структури.

В умовах незалежної України на заповідні території почали впливати раніше відсутні чинники – значне зменшення бюджетного фінансування заповідної справи, перехід територіального планування та управління більшою мірою на місцевий рівень, приватна власність на землю. Дія цих факторів посилюється вкрай прагматичним ставленням населення та влади до заповідних територій як “інструменту” та “джерела” одержання прибутку, неадекватними вимогами з боку влади до заповідних установ заробляти кошти в планових обсягах без урахування регіональної й природоохоронної специфіки, дуже слабким поширенням ідеї оцінки заповідних територій як національного надбання.

Разом з тим, об’єктивним є те, що Україна, за характером і ступенем трансформації природного середовища є ближчою до країн Європи, ніж до Росії та інших країн Північно-Східної Євразії. Тому, певний подальший вплив стереотипів природоохоронного мислення, що сформувалися в умовах величезних просторів Сибіру й Центральної Азії, які й досі лишаються практично незаселеними й антропогенно непорушеними, призводить до формування недостатньо адекватних концепцій, принципів і підходів, що має відображення в наявній природоохоронній законодавчій базі. Навіть найновіші Закони України «Про екологічну мережу України» та «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», прийняті протягом останнього десятиліття, не позбавлені низки недоліків, що є наслідком певного поєднання об’єктивно непоєднаних підходів щодо охорони природи, які є ефективними в кардинально відмінних умовах довкілля: практично непорушених великих просторів дикої природи Північно-Східної Євразії та докорінно трансформованих природних комплексів Європи.

Серед специфічних рис України, які необхідно враховувати під час законодавчого нормування, подальшого планування й розвитку природоохоронної справи в державі, необхідно підкреслити такі:

- значну розораність території, наявність великих площ, які нині вийшли з-під сільськогосподарського та іншого використання (перелоги, території, що в минулому належали військовим структурам, кар’єри тощо); це створює необхідність і можливість наукового обґрунтування та подальшого практичного відновлення природних екосистем з їх наступним моніторингом та екологічним менеджментом;

- регіональну природничу, соціально-економічну та демографічну мозаїчність – густозаселені та менш заселені регіони, більш або менш трансформовані, приналежність економічно депресивних регіонів до найцінніших у природоохоронному контексті та їх чергування з регіонами, економічному розвитку яких цілеспрямовано сприяли в минулому, а також регіонами, як перебувають у стані економічної дегресії через зміни економічної й політичної ситуації, зокрема, перш за все гірські території тощо. Усе це потребує різних підходів, наприклад, можливість створення територій суворої заповідності на північному Поліссі та в Карпатах, але необхідність більш диференційованого підходу до статусу природоохоронних територій у центральних, східних і південних регіонах України тощо;
- території формально суворої охорони часто оточені територіями з господарською діяльністю й населеними пунктами, що потребує створення охоронних зон для пом'якшення впливу з боку суміжних територій. У зв'язку з цим проблематичною є реалізація класичної концепції природного заповідника, як території з режимом абсолютної заповідності.

У таких умовах збереження біорізноманіття потребує реалізації складного, організаційно виваженого та науково обґрунтованого менеджменту, який поєднуватиме як режими абсолютного заповідання, так і впровадження спеціальних заходів щодо підтримання життєвості й життєздатності популяцій охоронюваних видів, стабільності екосистем, природних оселищ і всіх проявів біорізноманіття в їх складі.

Результати сучасних наукових досліджень, наведені вище приклади змін у сучасній парадигмі охорони природи й, відповідно, біотичного й ландшафтного різноманіття у Європі, специфічні риси України й особливості розвитку природоохоронної справи, а також необхідність втілення нових підходів потребують осмислення та розробки концептуальних положень сучасної теорії охорони природи та заповідної справи в Україні як основи для забезпечення ефективного збереження біорізноманіття.

Низка певних невідповідностей існує в нормативно-правових актах України, дотичних до правового забезпечення збереження біорізноманітності. Перш за все це стосується базових природоохоронних Законів України: «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», а також пов'язаних з ними Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», Лісового кодексу України тощо.

Чинне законодавство України передбачає пріоритет міжнародних законодавчих актів, ратифікованих Україною, і передбачає їх імплементацію як складової законодавства України. Україна, в ході адекватного процесу євроінтеграції та міжнародного співробітництва, підписала або приєдналася до низки міжнародних конвенцій та угод, що стосуються охорони та збереження біорізноманіття: Бернської, Бонської, Вашингтонської, Рамсарської, Бухарестської та Конвенції про біорізноманіття, EUROBATS, ACCOBAMS, AEWA та ін. У відповідності до статті 9 Конституції України: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Відповідно, більшість проблем, визначених вище, може бути розв'язан шляхом послідовного застосування відповідних положень міжнародного права та визначених ними концептуальних положень. Однак, загальновідомим є факт, що більшість законів України не «працюють безпосередньо» – для їх практичної імплементації потрібна низка підзаконних актів: відповідних інструкцій, положень, указів, постанов,

розпоряджень і наказів, виданих відповідними компетентними міністерствами й відомствами (комітетами, агенціями тощо).

Фактично, на практиці, це призводить до того, що в правовому полі України (в аспекті його практичного застосування), практично відсутні узгоджені в усій системі природоохоронного законодавства принципи ведення моніторингу біорізноманіття й менеджменту природоохоронних територій, існує протиставлення категорії територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших типів природоохоронних територій, що передбачені Водним, Земельним та Лісовим Кодексами України, відсутні законодавчо закріплені принципи збереження певних типів природних комплексів (типів оселищ (*habitats*) – ділянок земної поверхні (у т.ч., акваторій) яким характерний певний набір умов, що забезпечують виживання комплексу видів та угруповань) тощо. Причиною є те, що відсутні відповідні підзаконні акти, які б вводили в практику використання в Україні відповідних положень і вимог, що визначені міжнародними угодами й конвенціями, які ратифіковані Україною.

Навіть в останній редакції Закону України «Про Червону книгу України» лишається низка особливостей, що істотно відрізняють підходи до вибору видів для включення до неї та їх категоризації від прийнятих у країнах Європи. Декларація популяційного підходу до визначення охоронного статусу видів є не більше як побажанням, оскільки цей підхід не узгоджений з прийнятою природоохоронною категоризацією видів, яка визначена цим же законом.

У практиці природоохоронного законодавства України, як один з критеріїв вибору територій, перспективних для збереження біорізноманітності, прийнято використовувати наявність рідкісних чи інших «оригінальних» типів рослинних угруповань, у відповідності з традицією ведення Зеленої книги України. Однак сама ідея Зеленої книги, як переліку синтаксонів, що заслуговують на охорону (яка, до речі, не «прижилася» в жодній європейській країні), а тим більше виділених за традиційним в Україні, домінантним принципом, жодною мірою не може забезпечити комплексного підходу до визначення природних та напівприродних еколого-територіальних комплексів, які є ключовими для збереження характерних для країни комплексів видового та ценотичного різноманіття біоти. Особливо актуальна ця проблема для лісових угруповань, тому застосування критеріїв Зеленої книги України під час обґрунтування природоохоронних територій на лісових землях часто зумовлює аргументовані заперечення з боку працівників лісового господарства.

Принципи оселищної (у чинних в Україні перекладах відповідних документів, термін «*habitat*» був цілком неадекватно перекладений як «*природні середовища існування*», що суперечить тлумаченню цього поняття у світовій екологічній практиці) концепції збереження біотичної та ландшафтної різноманітності, які впливають з Бернської конвенції, закріплені законодавством Євросоюзу й покладені в основу формування мереж Natura-2000, Emerald Network, визначення територій для надання їм статусу природоохоронних, а також є основою формування екомережі Європи, в Україні практично не відображені ні в одному природоохоронному законодавчому акті, незважаючи на ратифікацію Бернської конвенції. Така ситуація істотно впливає на адекватність дій щодо вибору структурних елементів екомережі, визначення статусу об'єктів Смарагдової мережі в Україні тощо. Відсутність дієвого впровадження в природоохоронну практику України принципів оселищної концепції істотно впливає на базові положення концепції Червоної книги України, що, за майже відсутності на практиці популяційного підходу до визначення природоохоронного статусу видів, призводить до явного завищення кількості видів як рослин, так і тварин, що включені до переліку Червоної книги України. Звичайно, згідно з Законом України «Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в

Європі» (29.10.1996 р., № 436/96-ВР), слід вважати, що на території країни мали б діяти її базові принципи. Однак, як відомо, принцип примату міжнародного права в разі відсутності відповідних національних законодавчих актів, в Україні практично не діє.

Крім того, в Україні залишається слабо опрацьованою система моніторингу біорізноманіття та менеджменту природоохоронних територій. Наявні законодавчі акти й організаційні структури далеко не повною мірою відповідають завданням моніторингу біорізноманіття, прийнятим у країнах Європи, а поняття екологічного менеджменту на територіях спеціального (природоохоронного) призначення практично не розроблене. Наявність нормативно-правових актів про організацію територій установ природно-заповідного фонду (відповідні «Положення» про Проект організації території природного заповідника, біосферного заповідника, національного природного парку, регіонального ландшафтного парку, затверджені Наказом Мінприроди України № 245 від 06.07.2005 р.) не розв'язують цієї проблеми, оскільки практично не містять поняття «екологічний менеджмент території з метою збереження біорізноманітності». Лише деякі природоохоронні установи, шляхом затвердження в індивідуальному порядку відповідних Положень, здійснюють необхідні заходи моніторингу й менеджменту. Що ж стосується об'єктів природно-заповідного фонду рангу заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ тощо, які знаходяться у віданні різних землекористувачів і землевласників, взагалі відсутній будь-який рівень ведення моніторингу біорізноманіття й реалізації екологічного менеджменту.

Викладені вище проблеми значною мірою зумовлені або відсутністю в Українському законодавстві відповідних нормативних положень і визначень, або неузгодженістю різних законів та інших законодавчих актів і підзаконних документів щодо трактування понять і категорій, визначення ключових положень і вимог до практичного втілення тих чи інших заходів, або покладанням на відповідні органи управління одночасно господарських і природоохоронних функцій що створює конфлікт інтересів (як, зокрема, у лісової галузі).

Тому, актуальним є, з одного боку, уніфікація понятійного й термінологічного апарату чинного природоохоронного законодавства України, дотичного до охорони біорізноманіття, а з другого боку, впровадження низки змін, доповнень та нових правових положень щодо збереження біорізноманіття у відповідності з аналогічним чинним законодавством країн Євросоюзу. Такий процес цілком збігається з вимогами Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (2004) й сприятиме узгодженню дій щодо оптимізації збереження біорізноманіття у Європі.

2.2. Аналіз базових природоохоронних законодавчих актів України на предмет відповідності європейському природоохоронному законодавству в контексті їхніх концептуальних положень

Ключовими невідповідностями чинного природоохоронного законодавства України відповідному законодавству європейських країн і, зокрема, країн Євросоюзу, є:

1. Реальна відсутність у правовому полі України базових положень оселищної концепції збереження біорізноманіття.

Незважаючи на ратифікацію Бернської конвенції, спроби створення елементів Смарагдової мережі на території України та декларацію у Законі України «Про Червону книгу України» необхідності

збереження місць існування охоронюваних видів, де факто в Україні відсутні правові передумови впровадження базових положень оселищної концепції на такому рівні, як це реалізовано в країнах Євросоюзу на засадах Оселищної Директиви (Директива 92/43/ЄЕС).

Оскільки, де факто ст. 9 Конституції України, згідно з якою: «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» є недостатньою для адекватного впровадження положень Бернської конвенції в практику природоохоронної справи. Тим більше, що Бернська конвенція не визначає механізмів реалізації її положень в правовому полі конкретної держави. Саме тому країни-члени ЄС прийняли Оселищну Директиву.

Цілком очевидним є те, що Зелена книга України жодним чином не може замінити оселищної концепції, оскільки має низку методологічних обмежень. Крім того, навіть позитивні сторони Зеленої книги України не можуть бути враховані належним чином у справі збереження біорізноманіття й охорони довкілля, оскільки, незважаючи на наявність декларативних положень, реально відсутні відповідні правові механізми, що забезпечували б можливість створення відповідних природоохоронних територій для збереження певних типів рослинних угруповань, як це зроблено для видів Червоної книги України.

2. Невідповідність основних положень Закону України «Про Червону книгу України», зокрема:

- в частині визначення об'єктів Червоної книги України,
- категоризації видів, що включені до Червоної книги за природоохоронними категоріями,
- критеріїв оцінки природних видів за приналежністю до певних природоохоронних категорій,
- частково, визначення методів та способів збереження видів, що включені до Червоної книги України принципам, визначеним Міжнародним союзом охорони природи (МСОП – IUCN);
- крім того, чинна редакція Закону «Про Червону книгу України» не розв'язує низку нагальних питань щодо забезпечення належною охороною видів, які підлягають охороні згідно з міжнародними правовими документами, ці питання, крім можливості апелювання до ст. 9 Конституції України, не регульовані жодним Законом, разом з тим, усі види, що підлягають охороні на території України, мають бути визначені на національному рівні певним нормативним (законодавчим) документом.
- також, у чинній редакції Закону відсутні концептуальні можливості забезпечення диференційованого підходу до оцінки природоохоронного статусу видів в різних природних регіонах України, що об'єктивно необхідне для забезпечення ефективного збереження біорізноманіття.

3. Істотна невідповідність базових положень Закону України «Про природно-заповідний фонд України» сучасним вимогам щодо формування мережі природоохоронних територій, які реалізовані в країнах Європи. Зокрема:

- значний рівень невизначеності статусу категорій природно-заповідних категорій, що визначені Законом, по відношенню до наявної категоризації природоохоронних територій, запропонованої МСОП;

- зарахування до природно-заповідного фонду об'єктів соціально-культурного та культурно-історичного призначення (таких як парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендропарки, ботанічні сади, зоопарки тощо);
- відсутність у чинному законі відповідних положень щодо визначення статусу об'єктів Смарагдової мережі, Рамсарських угідь, допоміжних елементів екомережі тощо,
- відсутність положень щодо визначення статусу природоохоронних територій які створені згідно з положеннями Водного, Земельного та Лісового кодексів в контексті їх значення для збереження біорізноманіття та охорони довкілля загалом.

4. У законодавстві України відсутнє чітке визначення механізмів обґрунтування й реалізації екологічного менеджменту популяцій видів, що включені до Червоної книги України, інших об'єктів живої природи, що потребують охорони та збереження, а також середовищ існування цих видів та об'єктів (оселищ).

Положення ст. 11 Закону «Про Червону книгу України», що визначають забезпечення охорони та відтворення об'єктів Червоної книги України, дуже загальні, а що саме головне, не мають зв'язків з положеннями інших законів України щодо охорони природного середовища («Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про охорону навколишнього природного середовища», Лісовий, Водний і Земельний кодекси України, «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» тощо), іншими нормативними документами («Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу» (постанова КМ України № 195 від 22.02.2006 р.), «Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» (постанова КМ України № 772 від 15.11.1994 р.), «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» (постанова КМ України № 733 від 16.05.2007 р.), «Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» (постанова КМ України № 486 від 08.05.1996 р.), «Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів» тощо) й не пов'язані зі встановленням певної відповідальності за їх невиконання (Кримінальний кодекс України, Адміністративний кодекс України тощо).

Згідно з визначеними вище невідповідностями чинного природоохоронного законодавства України законодавству європейських країн, помітно, що основні узгоджувальні правки й доповнення доцільно внести власне в базових законах, які визначають увесь подальший спектр правового забезпечення охорони, збереження й відтворення біорізноманіття.

2.3. Пропозиції щодо впровадження в правове поле України положень оселищної концепції збереження біорізноманіття. Визначення базових документів. Пропозиції щодо базових термінологічних, понятійних і процесуальних формулювань

Базовими природоохоронними Законами України, що визначають усю подальшу структуру й принципи природоохоронного право забезпечення в різних секторах господарювання, є Закони «Про Червону книгу України» та «Про природно-заповідний фонд України». Причому, якщо аналізувати ступінь їх пріоритетності, то Закон «Про Червону книгу України» має вищий ступінь пріоритету, оскільки його положення є базовими для визначення об'єктів природно-заповідного фонду.

Тому, первинне (базове) введення в правове поле України базових положень оселищної концепції збереження біорізноманіття найбільш доцільним є саме через Закон України «Про Червону книгу України» як, по-перше, базовий природоохоронний Закон України, а, по-друге, як найбільш дієвий у системі правозастосування, оскільки відповідальність за його порушення передбачена в рамках Адміністративного та Кримінального кодексів України.

Ефективне узгодження природоохоронного законодавства України з відповідними чинними вимогами європейського законодавства в частині реалізації моніторингу й менеджменту територій для забезпечення сприятливого природоохоронного статусу відповідних типів оселищ неможливе без одночасних узгоджених редакційних змін і доповнень також і в Законі України «Про природно-заповідний фонд України», який також має високий рівень ефективності правозастосування, оскільки відповідальність за його порушення також передбачена в рамках Адміністративного та Кримінального кодексів України. Причому ці редакційні зміни й доповнення мають бути повністю узгодженими між двома Законами, а термінологічний і понятійний апарат, який неодмінно має бути введений в чинне правове поле, узгоджений і синхронізований з відповідним термінологічним і понятійним апаратом, що використовується в правовому полі європейських країн.

Звичайно, зрозумілим є те, що відповідних редакційних узгоджувальних доповнень і поправок, а також уніфікації термінологічного й понятійного апарату, потребуватимуть усі суміжні Закони й нормативно-правові документи («Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», Лісовий, Водний і Земельний кодекси України, «Про екологічну мережу України», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу» (постанова КМ України № 195 від 22.02.2006 р.), «Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» (постанова КМ України № 772 від 15.11.1994 р.), «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» (постанова КМ України № 733 від 16.05.2007 р.), «Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» (постанова КМ України № 486 від 08.05.1996 р.), «Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів» тощо), а також

нормативно-правові акти, що пов'язані зі встановленням певної відповідальності за невиконання або порушення відповідних вимог природоохоронного законодавства (Кримінальний кодекс України, Адміністративний кодекс України тощо).

Першочергово, редакції потребує формулювання «рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України». Як буде обґрунтовано показано далі, Червона книга України, згідно зі світовою практикою складання й ведення Червоних списків (книг), має стосуватися видів, що перебувають під загрозою зникнення і для збереження яких необхідним є застосування спеціальних заходів щодо збереження, відтворення та охорони. Поняття «рідкісні види» нині не застосовується у світовій практиці в контексті визначення видів, що потребують спеціальних заходів щодо охорони.

Оскільки далі у статтях Закону (навіть чинної нині редакції – ст. 14) як ключові заходи збереження видів, що «перебувають під загрозою зникнення», визначені заходи щодо збереження місць їх існування (росту – «зростання»), логічним є введення тут в контекст Закону поняття **оселища**, як *ділянки земної або водної поверхні, що визначаються географічними, кліматичними й біологічними ознаками та забезпечують можливість існування видів рослинного й тваринного світу та їх сукупностей (комплексів)*. Конкретний тип оселища забезпечує особливі умови «проживання» для конкретної, чітко визначеної, сукупності видів.

Загалом, ст. 14 закону України «Про Червону книгу України» щодо визначення видів тваринного й рослинного світу для включення до Червоної книги України встановлено, що: «Підставою для занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони». Тобто, забезпечені відповідні правові підстави реалізації популяційних підходів МСОП до категоризації видів, які потребують охорони, і, навіть, певні оселищні засади («зміни умов існування»). Разом з тим, на практиці, оскільки відсутні механізми, які б забезпечували планомірний моніторинг стану потенційно загрожених видів, реалізуються дещо інші критерії визначення природоохоронного стану видів і включення їх до списку, які можна охарактеризувати як досвідно-інтуїтивні, тобто, вони базуються на урахуванні певного досвіду сукупності експертів і наявних (часто розрізнених) даних, тобто далеко не позбавлені певної суб'єктивності.

Друга частина цієї ж ст. 14 закону України «Про Червону книгу України» визначає, що: «До Червоної книги України в першу чергу заносяться реліктові та ендемічні види, види, що знаходяться на межі ареалу, види, що мають особливу наукову цінність, а також види, поширення яких швидко зменшується внаслідок господарської діяльності людини». Остання теза цього абзацу є вкрай неадекватною, оскільки оцінка зміни чисельності видів під впливом господарської діяльності (навіть безпосереднього збирання у природних умовах) 1) потребує проведення експертизи (фактично, наукового дослідження) як господарська діяльність, у тому числі збирання особин рослин у природних популяціях, впливає, або не впливає, на фактичний стан популяції, її чисельність та життєздатність, а поки це дослідження буде здійснене популяція (особливо у випадках тваринних організмів) може зникнути, 2) такий підхід виключає з поля зору види, поширення яких зменшується з природних (але невизначених) причин.

Що стосується першої частини цитованого вище абзацу ст. 14, то з позицій європейського законодавства та рекомендацій МСОП щодо критеріїв визначення видів, які потребують спеціальних заходів збереження, вона позбавлена сенсу. Це зумовлено тим, що 1) статус реліктовості потребує з'ясування реліктом якого часу є вид, відтак можливе досить розбіжне

трактування статусу одного й того ж виду в різних регіонах країни; 2) ендемічні види часто є досить тривіальними в регіоні свого поширення, крім того, подекуди таксономічний статус окремих ендеміків різними авторами трактується по-різному, що може зумовлювати неадекватні оцінки їх природоохоронного статусу; 3) зважаючи на те, що Україна охоплює щонайменше 4 або й 5 природно-кліматичних зон, для кожної з яких характерний свій набір аборигенних видів, крім того, вона знаходиться в зоні переходу атлантичного клімату в континентальний, що також зумовлює певні межі ареалів видів, можна трактувати щонайменше 2/3 видового складу флори країни, як види, що ростуть на межах ареалів, відтак цей критерій взагалі втрачає сенс; 4) що стосується «видів, що мають особливу наукову цінність», то цей критерій взагалі позбавлений сенсу, оскільки будь-який вид має певну наукову цінність і критерії визначення більшої або меншої наукової цінності будуть залежати лише від позиції суб'єкта оцінки, ступеня наших знань про вид і цілої низки суб'єктивних, подекуди просто кон'юнктурних міркувань.

Тому визначення й критерії, прийняті для реалізації популяційного підходу в категоризації МСОП є значно адекватнішими.

Отже, чинний Перший розділ Закону, з огляду на викладені вище міркування й обґрунтування, доцільно відредагувати таким чином:

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Законодавство про Червону книгу України

ЧИННА РЕДАКЦІЯ

Відносини, пов'язані з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, регулюються законами України "Про охорону навколишнього природного середовища" ([1264-12](#)), "Про тваринний світ" ([2894-14](#)), "Про рослинний світ" ([591-14](#)), "Про природно-заповідний фонд України" ([2456-12](#)), "Про захист тварин від жорстокого поводження" ([3447-15](#)), цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

{Стаття 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 805-VI ([805-17](#)) від 25.12.2008}

ПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ (КУРСИВ – РЕДАКЦІЙНІ ПРАВКИ Й ДОПОВНЕННЯ)

Відносини, пов'язані з веденням Червоної книги України, охороною, використанням та відтворенням **видів тваринного й рослинного світу, що перебувають під загрозою зникнення та включені** до Червоної книги України **та видів, охорона яких встановлена міжнародними договорами, ратифікованими Україною, а також природних і пов'язаних з ними похідних типів оселищ (місць і середовищ їх існування (росту)) наявність яких є неодмінною умовою виживання цих видів, а також рідкісних типів оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів, регулюють** закони України "Про охорону навколишнього природного середовища" ([1264-12](#)), "Про тваринний світ" ([2894-14](#)), "Про рослинний світ" ([591-14](#)), "Про природно-заповідний фонд України" ([2456-12](#)), "Про захист тварин від жорстокого поводження" ([3447-15](#)), цей Закон та

Стаття 2. Завдання законодавства про Червону книгу України

ЧИННА РЕДАКЦІЯ

Завданням законодавства про Червону книгу України є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, з метою попередження зникнення таких видів із природи, забезпечення збереження їх генофонду.

ПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ

Завданням законодавства про Червону книгу України є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення **видів тваринного й рослинного світу, що перебувають під загрозою зникнення та включені до Червоної книги України та видів, охорона яких встановлена міжнародними договорами, ратифікованими Україною, а також природних і пов'язаних з ними похідних типів оселищ (місць і середовищ їх існування (росту)) наявність яких є неодмінною умовою виживання цих видів, а також рідкісних типів оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів**, з метою попередження зникнення таких видів (**видових комплексів**) із природи, забезпечення збереження їх генофонду **та природних умов, сприятливих для оптимального функціонування їхніх популяцій та екосистем, компонентами яких вони є.**

Стаття 3. Поняття Червоної книги України

ЧИННА РЕДАКЦІЯ

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення.

Червона книга України є основою для розроблення та реалізації програм (планів дій), спрямованих на охорону та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до неї.

ПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік **видів тваринного й рослинного світу, що перебувають під загрозою зникнення та видів, охорона яких встановлена міжнародними договорами, ратифікованими Україною** у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, **а також перелік природних і пов'язаних з ними похідних типів оселищ (місць і середовищ їх існування (росту)) наявність яких є неодмінною умовою виживання цих видів, а також рідкісних типів оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів**, а також узагальнені відомості про сучасний стан **популяцій** цих видів тваринного й рослинного світу, **стан**

відповідних типів оселищ і заходи щодо їх збереження й відтворення.

Червона книга України є основою для розроблення та реалізації програм **(екологічних менеджмент-планів) на національному, регіональному й локальному рівнях**, спрямованих на охорону та відтворення **видів тваринного й рослинного світу, що перебувають під загрозою зникнення та включені до неї та видів, охорона яких встановлена міжнародними договорами, ратифікованими Україною, а також збереження відповідних типів оселищ, наявність яких є неодмінною умовою виживання цих видів, а також рідкісних типів оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів.**

Стаття 4. Об'єкти Червоної книги України

Чинна редакція

Об'єктами Червоної книги України є рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види тваринного і рослинного світу, які постійно або тимчасово перебувають (зростають) у природних чи штучно створених умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони. {Частина перша статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5072-VI ([5072-17](#)) від 05.07.2012}

До Червоної книги України (рослинний світ) включаються рослини, гриби, водорості та непатогенні мікроорганізми, що не належать до тваринного світу.

{Статтю 4 доповнено частиною другою згідно із Законом № 5072-VI ([5072-17](#)) від 05.07.2012}

Пропонована редакція

Об'єктами Червоної книги України є **види тваринного й рослинного світу, що перебувають під загрозою зникнення та види, охорона яких встановлена міжнародними договорами, ратифікованими Україною**, які постійно або тимчасово перебувають (**ростуть**) у природних чи **вторинних (похідних)** умовах у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, **а також природні й пов'язані з ними похідні типи оселищ (місць і середовищ існування (росту) видів) наявність яких є неодмінною умовою виживання цих видів, а також рідкісні типи оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів.**

До Червоної книги України (рослинний світ) включають рослини, водорості, гриби **та інші організми, що традиційно зараховують до рослинного світу й номенклатура яких регульована Міжнародним кодексом ботанічної номенклатури.**

Далі, відповідно, ст. 5, 6, 7 лишаються без істотних змін у відповідності з тлумаченням терміна «об'єкти Червоної книги», який визначений ст. 4.

У відповідності зі змінами, що внесені в ст. 4 щодо визначення об'єктів Червоної книги, мають бути відредаговані й змінені решта статей Закону.

За аналогією з Оселищною Директивою Євросоюзу, Закон повинен мати Додатки:

1. Перелік видів рослинного й тваринного світу, що перебувають під загрозою зникнення у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони й потребують спеціальних заходів щодо збереження та охорони. (Національний Червоний список).
2. Перелік природних і пов'язаних з ними похідних типів оселищ (місць і середовищ існування (росту) видів) наявність яких є неодмінною умовою виживання видів рослинного й тваринного світу, що перебувають під загрозою зникнення у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони та видів, що потребують охорони у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони у відповідності з ратифікованими Україною міжнародними угодами й конвенціями (у т.ч. визначених Резолюцією 6 Постійного комітету Бернської конвенції).
3. Перелік рідкісних, вразливих і загрожених типів оселищ, що є осередками існування унікальних, рідкісних і зникаючих видових комплексів у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони у відповідності (у т.ч. визначених Резолюцією 6 Постійного комітету Бернської конвенції).
4. Перелік видів рослинного й тваринного світу, що потребують охорони у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони у відповідності з ратифікованими Україною міжнародними угодами й конвенціями (у т.ч. визначених Резолюцією 4 Постійного комітету Бернської конвенції).

Відповідно, Закон доцільно доповнити термінологічною преамбулою (оформивши її у вигляді окремого розділу), що вводитиме в правове поле низку понять, термінів і категорій, що впливають з Бернської конвенції й закріплені Оселищною Директивою Євросоюзу.

Зміст цього розділу може бути таким:

Визначення й загальні положення

Стаття 1

Цей закон встановлює таке тлумачення відповідних термінів, категорій і понять:

- 1) *збереження* – це низка заходів, які необхідні для підтримання або відновлення природних оселищ і популяцій видів рослинного й тваринного світу у сприятливому стані, як визначено в (5) та (8);
- 2) *природні оселища* – це суходільні або водні ділянки, природні або напівприродні, які визначаються за географічними, абіотичними та біотичними особливостями й за сукупністю властивостей створюють неодмінні умови для існування видів рослинного й тваринного світу;
- 3) *типи природних оселищ, які є важливими для збереження видів, що включені до Додатків 1 й 4 до цього Закону* це такі типи природних оселищ, які, у межах України:
 - а) знаходяться під загрозою зникнення у своєму природному ареалі; або
 - б) мають невеликий природний ареал через його регресію або природну обмеженість поширення; або

в) є взірцями типових ознак одного (або кількох) із представлених в Україні біогеографічних регіонів: Альпійського, Чорноморського, Бореального, Континентального, Середземноморського, Паннонського та Степового; або

г) є еталонами типових, або залишками унікальних типів екосистем одного з природоохоронних регіонів України: Карпатського (Закарпатська низовина, Карпати, Прикарпаття), Волино-Подільського (Волинська й Подільська височини та Мале Полісся), Поліського (Західне, Центральне та Східне Полісся), Лісостепового (Правобережний та Лівобережний Лісостеп), Степового (Правобережний та Лівобережний ковилово-типчаковий Степ, Причорноморсько-Приазовський полиновий Степ) та Кримського (Степовий, Гірський Крим та Південний Берег Криму) й забезпечують виживання комплексу пов'язаних з ними видів рослинного й тваринного світу.

Типи природних оселищ, які відповідають далі названим критеріям є включені, або можуть бути включені, до Додатків 2 й 3 цього Закону;

4) *пріоритетні типи природних оселищ* – типи природних оселищ, що знаходяться під загрозою зникнення;

5) *природоохоронний статус природного оселища* – сукупність чинників, які діють на природне оселище та його типові види рослинного й тваринного світу, яка впродовж тривалого часу може вплинути на їх природне поширення, структуру та функції, а також на тривале виживання його типових видів у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.

Природоохоронний статус природного оселища буде вважатися "сприятливим", якщо:

— його природний ареал і ділянки, на яких він представлений у його межах, є стабільними або збільшуються,

— специфічні структура й функції, необхідні для його довгострокового існування, не лише наявні на сьогодні, але й, вочевидь, існуватимуть у найближчому майбутньому,

— природоохоронний статус його типових видів є належним як визначено в пункті (8);

6) *оселище виду* – природне середовище, визначене певними абіотичними й біотичними факторами, в яких вид існує на будь-якій стадії свого життєвого циклу;

7) *види, що підлягають охороні у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони* – види, названі в Додатках 1 і 4 цього Закону;

природоохоронний статус виду визначається у відповідності з прийнятими категоріями (ст. 13 цього Закону) окремо для кожного з визначених вище у п. 3г природоохоронних регіонів України, відповідно, визначаються види, що мають а) загальнонаціональний статус охорони, б) регіональний статус охорони, або в) належать до видів, що залежні від збереження певних типів оселищ, хоча прямого негативного впливу на їхні популяції нема;

8) *природоохоронний статус виду* – це сукупність чинників, які можуть вплинути на його поширення в майбутньому й на чисельність і стан його популяцій у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;

Природоохоронний статус вважається "сприятливим", якщо:

— дані щодо динаміки популяцій вказують на їх довготривалу саморегуляцію як життєздатного компонента природних оселищ, а також

— природний ареал виду не зменшився і в найближчому майбутньому такі процеси не передбачаються, а також

— існує, і більш імовірно існуватиме в майбутньому, достатньо велике оселище (оселища) для підтримання/збереження популяцій на довгострокову перспективу;

9) *територія особливої охорони* – це територія, що має статус об'єкта природно-заповідного фонду, або іншої природоохоронної території, статус якої встановлений чинним законодавством України, і на якій здійснюються необхідні заходи щодо збереження та відтворення належного стану природних оселищ та/або популяцій видів, заради збереження яких була визначена ця територія;

10) *особина* – це будь-який рослинний або тваринний організм, живий або неживий, який належить до виду зі списків, що наведені в Додатках 1 та 4 цього Закону, будь-яка їх частина або витвори з них, а також будь-який інший товар, який, як видно із супроводжувальних документів, за пакуванням, позначкою або етикеткою становить частину або витвір з тваринного або рослинного організму такого виду.

Розділ 3-й Закону, що стосується охорони та відтворення об'єктів Червоної книги України має бути доповнений положеннями щодо збереження та охорони відповідних типів оселищ, які є неодмінною умовою існування (виживання) видів, що підлягають охороні.

Необхідно, також, встановити принципи диференційованих підходів до забезпечення збереження видів, що підлягають охороні у відповідності з їхнім статусом:

- національного рівня,
- регіонального рівня та
- видів, залежних від збереження певних типів оселищ.

До видів національного рівня охорони зараховуємо види, що потребують особливих заходів щодо охорони й збереження в усіх, або не менше як у чотирьох з шести природоохоронних регіонів України, що визначені пунктом 3г термінологічно-концептуальної преамбули закону. До таких видів належать, з одного боку, види які трапляються дуже рідко й за умови втрати кількох відомих популяцій вони можуть бути втрачені взагалі з флори України (наприклад, з рослин, *Scorzonera austriaca*), або види, що є відносно благополучними в одному-двох регіонах і загроженими в решті регіонах України (наприклад, з рослин, *Lunaria rediviva*).

До видів регіонального рівня охорони належать види, що потребують особливих заходів щодо охорони й збереження в одному, або не більше як у трьох природоохоронних регіонах України, що визначені пунктом 3г термінологічно-концептуальної преамбули закону (наприклад, з рослин, деякі види роду *Stipa*, наприклад, *Stipa capillata*).

Особливої уваги потребують так звані види оселищної охорони, тобто збереження яких залежить виключно від збереження певних типів оселищ. До цієї категорії потрапляє багато видів, що нині включені в низку міжнародних переліків, а з видів чинної нині Червоної книги України (2009) можна зарахувати більшість водних, болотних і прибережних видів рослин, зменшення чисельності й кількості популяцій яких відбувається внаслідок руйнування й знищення необхідних для їх існування типів оселищ.

Наприклад, **відомо, що види, які підлягають охороні згідно з ратифікованими Україною міжнародними документами, не всі на території України належать до таких, яким загрожує небезпека зникання (загрожених). Наприклад, *Campanula abietina* (Дзвоники смерекові) включені до додатку 1 Бернської конвенції. Однак, в Україні це звичайний вид, що часто трапляється в лісовому поясі Карпат. Отже, він залежний від оселищної охорони, тобто**

збереження певних лісових типів екосистем, але не належить до загрожених. Подібних особливостей статусу видів, що включені до різних міжнародних актів є багато. Визначити ці особливості й надати відповідні визначення природоохоронного статусу можна лише в рамках дієвого нормативного документа, яким, власне, і є Закон України «Про Червону книгу України».

Необхідність реалізації регіонального підходу до визначення природоохоронної значущості виду необхідне для розробки адекватних заходів щодо його збереження з урахуванням причин, що загрожують стану його популяцій. Нині, за відсутності такої диференціації, є подекуди неможливою реалізація певних вимог Закону «Про Червону книгу України». Наприклад, це стосується такої вимоги ст. 11 Закону: «Перебування (зростання) на певній території рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, є підставою для оголошення її об'єктом природно-заповідного фонду України загальнодержавного значення». Цю вимогу, навіть теоретично, не можна виконати для таких видів рослинного світу, наприклад, як *Galanthus nivalis*, *Lunaria rediviva*, *Huperzia selago* та ін. в Карпатах, для *Stipa lessingiana* на південному сході України тощо. Натомість в інших регіонах ці види є загроженими, представлені ізольованими, подекуди, реліктовими популяціями й потребують застосування низки спеціальних заходів щодо охорони й збереження, у тому числі й шляхом суворого заповідання (за потреби).

Ця проблема зумовлена значною природною гетерогенністю території України й, відповідно, природоохоронною гетерогенністю об'єктів рослинного й тваринного світу, яка пов'язана з різним походженням й природним статусом видів. У Червоній книзі України вона лишилася як «залишок» від Червоної книги колишнього СРСР, в яку, наприклад, теж були включені першочергово види на межах ареалів та ендемічні. Тому, наприклад, завжди існувала проблема, яким чином можна забезпечити територіальною охороною в Карпатах *Astrantia major*, яка була включена, як вид, що в масштабах колишнього СРСР дійсно росла на межі ареалу й на порівняно (знову ж таки порівняно з розмірами СРСР) невеликій території; або ендемічна *Centaurea carpatica*, яка попри свій ендемізм (якщо не брати до уваги певні таксономічні проблеми), є звичайним (абсолютно тривіальним) лучним видом Східних Карпат.

До речі, Російська Федерація давно вже перейшла на регіональний підхід формування загальнодержавного переліку видів, що підлягають охороні. На території РФ базовий правовий статус мають регіональні Червоні книги в межах суб'єктів федерації.

У Європі регіональний підхід до формування національної Червоної книги реалізований у Франції, яка за особливостями природно-географічної структури й гетерогенності найбільш подібна до України.

Отже, загалом, за умови реалізації запропонованої в цьому розділі концепції, Закон України «Про Червону книгу України» стає комплексним базовим законодавчим актом, що визначатиме базові засади збереження біорізноманіття на видовому (відтак – популяційному або генетичному) та екосистемному рівнях, як визначено Конвенцією про біорізноманіття.

2.4. Обґрунтовані пропозиції до конкретних базових природоохоронних законів щодо адаптації їх до вимог європейського законодавства

2.4.1. Впровадження практики застосування категоризації МСОП для оцінки созологічного статусу видів

Обґрунтування наведене на підставі матеріалів публікацій (Кагало, 2012⁵; Кагало та ін., 2013⁶; Мосякін, Коротченко, Кагало, Гелюта, Гайова, 2014).

Чинна редакція Закону України «Про Червону книгу України», незважаючи на прийняті останніми роками (у тому числі, у 2013 р.) зміни до нього⁷, не відповідає сучасному рівню наукових знань та нагальним завданням охорони рослинного світу. Крім того, існують невідповідності між окремими законодавчими актами України, які регулюють питання охорони рослинного світу, а також невідповідності між національним законодавством з одного боку та міжнародними конвенціями й природоохоронною практикою. Зокрема, природоохоронна (созологічна) категоризація видів, що включені⁸ до Червоної книги України, не відповідає міжнародній категоризації, що рекомендована Міжнародним союзом охорони природи (МСОП або IUCN – International Union for Conservation of Nature) та прийнятий в адаптованому вигляді багатьма країнами світу, у тому числі більшістю країн Європи. ураховуючи стратегічний зовнішньополітичний курс України, а також вимоги Закону України «Про адаптацію Українського законодавства до законодавства Європейського Союзу» (2004) слід працювати над наближенням загальнонаціонального законодавства до відповідних світових та європейських стандартів.

Гармонізація підходів до відбору та категоризації видів для цілей «Червоної книги України» є одним з пріоритетних завдань, оскільки у перспективі планується поступовий перехід до використання в Україні критеріїв та категорій, розроблених МСОП на світовому рівні та рекомендованих для адаптації на регіональних, національних та інших рівнях.

Закон України «Про Червону книгу України» є одним з основних законодавчих актів, що визначають базові засади збереження біорізноманітності, насамперед її раритетної частини. Він визначає перелік й бере під захист ті види, яким тою чи іншою мірою загрожує небезпека зменшення чисельності популяцій або й повного зникнення. Цей закон має розвиватися й змінюватися відповідно до змін у природоохоронній справі на світовому рівні, у навколишньому середовищі та й взагалі в державі. У процесі реалізації завдань, визначених цим законом, у ньому

⁵ Кагало О.О. Чи відповідає Червона книга України вимогам чинного законодавства? // Рослинний світ у Червоній книзі України: впровадження Глобальної стратегії збереження рослин. Мат.-ли II Міжнародної наук. конф. (9-12 жовт. 2012 р., м. Умань, Черкаська обл.) – К.: Паливода А.В., 2012. – С. 23-27.

⁶ Кагало О.О., Артов А.М., Проценко Л.Д., Бондарук Г.В. Концептуальний аналіз доцільних змін і поправок до чинних законів України та інших нормативно-правових документів у галузі охорони біорізноманіття // Артов А.М., Бондарук Г.В., Кагало О.О., Проценко Л.Д. Нормативно-правове забезпечення збереження біорізноманіття в лісовому секторі України: Аналіз та перспективи розвитку / За ред. Г.В. Бондарука та О.О. Кагала. – Львів, 2013. – 151 с.
http://fleg1.fleg.org.ua/fileadmin/user_upload/ufs/04.%20Program%20Information/4.02.%20Program%20Components/4.02.05.%20Public%20awareness/Final_Report_June_29.pdf

⁷ Закон України Про внесення змін до статті 4 Закону України “Про Червону книгу України” щодо посилення охорони рідкісних видів тварин і рослин // Відом. Верхов. Ради (ВВР). – 2013. – № 28. – С. 304.

⁸ У чинній редакції Закону України «Про Червону книгу України» міститься низка мовних помилок, які конче необхідно виправити під час підготовки його нової редакції. Наприклад, застосовано вирази «види, занесені до Червоної книги», «види, віднесені до категорій» тощо. Згідно з нормами української мови «заносять» чи «відносять» лише те, що можна взяти в руки, натомість до переліку, списку види мають бути **включені**, до категорії – **зараховані**. Передбачаючи можливі зауваження, принагідно відзначимо, що світло не «включають», а **вмикають**.

виявляються деякі недоліки, невідповідність ситуації з охороною живих організмів на міжнародному рівні.

Підходи, на яких базується Закон України «Про Червону книгу України», дещо відмінні від прийнятих МСОП і реалізованих у більшості країн Європи підходів до визначення видів для включення в «Червоні» списки. Визначення природоохоронного статусу видів за чинною нині версією категоризації МСОП базується на оцінці динаміки чисельності їхніх популяцій та інших кількісних та якісних параметрах, причому до Червоних списків включаються здебільшого види, популяції яких мають виражені тенденції до зменшення чисельності протягом визначеного часу.

Згідно зі ст. 14 Закону України «Про Червону книгу України» щодо визначення видів тваринного й рослинного світу для включення до Червоної книги України визначено, що «Підставою для занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України є наявність достовірних даних про чисельність популяцій та їх динаміку, поширення і зміни умов існування, що підтверджують необхідність вжиття особливих термінових заходів для їх збереження та охорони». Тобто, забезпечені відповідні правові підстави реалізації популяційних підходів МСОП до категоризації видів, які потребують охорони, і навіть певні оселищні засади («зміни умов існування»). Разом з тим, оскільки відсутні механізми, які б забезпечували планомірний моніторинг стану видів, що можуть перебувати під загрозою, на практиці реалізуються дещо інші критерії визначення природоохоронного стану видів і включення їх до списку, які можна охарактеризувати як досвідно-інтуїтивні, тобто такі, що базуються на певному досвіді сукупності експертів та наявних (часто розрізнених) даних. Тому ці критерії далеко не позбавлені певної суб'єктивності.

Друга частина цієї ж ст. 14 Закону України «Про Червону книгу України» визначає: «До Червоної книги України в першу чергу заносяться реліктові та ендемічні види, види, що знаходяться на межі ареалу, види, що мають особливу наукову цінність, а також види, поширення яких швидко зменшується внаслідок господарської діяльності людини». Остання теза цього абзацу є вкрай неадекватною до завдань збереження видів, оскільки оцінка зміни чисельності видів під впливом господарської діяльності (навіть безпосереднього збирання у природних умовах): 1) потребує проведення експертизи (фактично, наукового дослідження) як господарська діяльність, у тому числі збирання особин рослин у природних популяціях, впливає або не впливає на фактичний стан популяції, її чисельність та життєздатність, а поки це дослідження буде здійснене – популяція може зникнути; 2) такий підхід виключає з поля зору види, поширення яких зменшується з природних (але невизначених) причин. Тому визначення й критерії, прийняті для реалізації популяційного підходу в категоризації МСОП, є значно адекватнішими.

Як зазначено в передмові до третього видання Червоної книги України (2009)⁹, відбір видів для включення до її списку базувався на комплексі критеріїв, у тому числі популяційних (чисельність, щільність, віковий спектр, відтворення, динаміка та структура популяцій, тенденції змін популяційних параметрів). Однак ретельний аналіз нарисів книги свідчить, що популяційні критерії були реалізовані далеко не завжди, що й знайшло відображення в прийнятій категоризації видів. Відсутність послідовної реалізації популяційного підходу на практиці закономірно зумовила деякі неадекватні рішення під час формування Червоної книги України. Наприклад, до останнього її видання були включені всі представники родини зозулинцевих (орхідних, *Orchidaceae*), хоча багатьом з них безпосередня небезпека знищення не загрожує (наприклад, *Neottia nidus-avis* (L.)

⁹ Червона книга України. Рослинний світ / Відп. ред. Я.П. Дідух. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.

Rich., *Epipactis helleborine* (L.) Crantz тощо), а самі ці рослини можуть, навіть, рости в антропогенно порушених екотопах (Кагало, 2012⁴).

Отже, неможливість чіткого виконання деяких положень Закону України «Про Червону книгу України» свідчить про необхідність його удосконалення або прийняття необхідних підзаконних нормативно-правових документів, які б чітко регламентували підходи й методи визначення видів для включення до переліку Червоної книги України.

Так само, відсутність послідовної реалізації в Україні концепції оселищної охорони біорізноманітності (Кагало, Проць, 2012⁹) призвела до того, що до національної Червоної книги включені, наприклад, усі представники роду ковила (*Stipa* L.), які характеризують стан розвитку степових угруповань, оскільки степи колись займали 40% території України, а тепер збереглися лише на площі, що становить близько 1%. Разом з тим, у Червоній книзі України констатовано, що «З одного боку, розорювання, надмірний випас, забудова, рекреація та інші антропогенні фактори, а з іншого – режим абсолютного заповідання в заповідниках призводять до скорочення, а зрештою й зникнення популяцій видів ковили». Ці суперечності можуть бути легко зняті у результаті послідовної реалізації принципів збереження біорізноманітності на правових засадах, реалізованих у країнах Європи.

Як уже зазначалося, підходи до визначення природоохоронного статусу видів в Україні, регламентовані Законом України «Про Червону книгу України», є принципово відмінними від таких, що прийняті МСОП. Для реалізації підходів, передбачених МСОП, необхідно здійснити низку заходів (Кагало та ін., 2013⁵). Розглянемо найголовніші з них.

1. Потрібно забезпечити моніторинг популяцій видів, що перебувають під загрозою, з метою оцінки їх стану й зарахування до певних категорій; на законодавчому рівні передбачити наукові та організаційні засади ведення такого моніторингу й механізм виділення відповідних коштів з Державного бюджету;
2. Необхідно послідовно реалізувати принципи оселищної концепції збереження біорізноманітності (Кагало, Проць, 2012¹⁰) з метою усунення зі списку Червоної книги видів, залежних від охорони, тобто збереження певних типів їхніх оселищ, та одночасно прийняти Закон України «Про охорону типів природних оселищ (природних середовищ існування) як основу збереження природної флори й фауни» (загалом цей аспект може бути вирішений тим шляхом, який прийнятий в новому, другому, виданні Червоної книги Болгарії – додано третій том, який включає рідкісні й зникаючі типи природних оселищ країни.);
3. Внести зміни в Закон України «Про Червону книгу України» або ж прийняти окремий закон, який передбачатиме можливість реалізації регіонального підходу до природоохоронної оцінки статусу видів, або перехід на кілька регіональних списків з паритетним правовим статусом.

Відповідно до чинної редакції Закону України «Про Червону книгу України», види, що включаються до Червоної книги України, залежно від їхнього стану та ступеня загрози, поділяються на вісім категорій. Однак вони не відповідають тій системі категорій, яка запропонована МСОП і зараз широко застосовується для оцінки стану біорізноманітності як на глобальному, так і регіональному рівнях. Ця система категорій є базисною під час складання червоних списків на різних рівнях, у тому числі й національному. Вона спирається на оцінку ступеня ризику зникнення конкретних видів живих організмів. Ця оцінка базується на використанні детальної класифікації факторів, що

¹⁰ Кагало О.О., Проць Б.Г. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – 278 с.

зумовлюють збільшення такого ризику. Як результат – оцінка ризиків зникнення, базуючись на кількісних критеріях, є досить об'єктивною, на відміну від застарілої вітчизняної категоризації, яка не усуває значні елементи суб'єктивізму під час оцінки стану видів та зарахування їх до певних категорій.

З метою постійного удосконалення процесу складання Червоних списків відбувається регулярне оновлення відповідних документів МСОП. Так, стосовно категорій та критеріїв МСОП, на сьогодні актуальним є друге видання версії 3.1¹¹. Слід наголосити, що цей документ, який містить детальну інструкцію щодо використання категорій та критеріїв, стосується головним чином глобального рівня, у той час як специфічні особливості регіонального й національного рівнів регулюються додатковим документом, також перевиданим у 2012 р.¹²

Крім того, для полегшення практичного застосування категорій та критеріїв одним з підкомітетів Комісії з виживання видів розроблені спеціальні рекомендації, остання й уточнена версія 10.1¹³ з яких є також доступною в Інтернеті. Окрім того вписані правила для процедури оцінки таксонів¹⁴. Для визначення конкретного статусу виду в разі його приналежності до однієї з трьох категорій таксонів, що перебувають під загрозою, складене стисле резюме щодо необхідних п'яти критеріїв IUCN (http://www.iucnredlist.org/documents/2001CatsCrit_Summary_EN.pdf).

І, нарешті, для того, щоб заохотити якомога ширше коло фахівців і зацікавлених осіб здійснити власні спроби складання Червоних списків різних територій згідно зі стандартами МСОП, розроблений віртуальний довідник поетапного оцінювання видів (<http://www.iucnredlist.org/technical-documents/red-list-training/online-training>). Слід зауважити, що з усіх перелічених та інших доступних на сайті IUCN ключових документів щодо складання Червоних списків, один, а саме перший із зазначених вище, причому лише його перше видання 2001 р., наводиться також у перекладі російською мовою.

Згідно з останньою версією відповідної інструкції МСОП, категорії, що застосовуються в т.ч. на національному рівні, схематично представлені нижче (рисунок). Деякі пояснення до них подано в таблиці 2.1.

Слід зазначити, що на відміну від глобального рівня, у даному випадку присутня категорія “Вид, непридатний для оцінки” (Not Applicable, NA), тобто вид (або інший таксон), до якого будь-яка інша оцінка його статусу не може застосовуватись. Головним чином, йдеться про види інтродуковані, випадково зареєстровані за межами природного ареалу, або таксони з нез'ясованим таксономічним положенням, особливо рангу нижче за підвид (наприклад, різновидність). Крім того, на національному рівні замість категорії “Зниклі” (Extinct, EX) наводиться категорія “Вид, зниклий в регіоні” (Regionally Extinct, RE). Що стосується грибів, ця категорія потребує особливої уваги. Через властиву для грибів здатність до надзвичайно нерегулярних плодоношень, вона може застосовуватись лише у випадку проведення ретельних багаторазових обстежень у відповідних потенційних місцезнаходженнях упродовж тривалого часу. Це ж може стосуватися й деяких видів

¹¹ IUCN. Red List Categories and Criteria: Version 3.1. 2nd ed. – Gland (Switzerland); Cambridge (UK): IUCN, 2012a. – iv + 32 pp. Mode of access: www.iucnredlist.org/technical-documents/categories-and-criteria.

¹² IUCN. Guidelines for Application of IUCN Red List Criteria at Regional and National Levels: Version 4.0. – Gland (Switzerland); Cambridge (UK): IUCN, 2012b. – iii + 41pp. Mode of access: http://www.iucnredlist.org/documents/reg_guidelines_en.pdf.

¹³ IUCN. Standards and Petitions Subcommittee. Guidelines for Using the IUCN Red List Categories and Criteria. Version 10.1. Prepared by the Standards and Petitions Subcommittee. – 2013a. Mode of access: <http://www.iucnredlist.org/documents/RedListGuidelines.pdf>.

¹⁴ IUCN. Rules of Procedure IUCN Red List Assessment Process 2013–2016. Version 2.0. Approved by the IUCN SSC Steering Committee in September 2012. – 2012 c. Mode of access: http://www.iucnredlist.org/documents/Rules_of_Procedure_for_Red_List_2013-2016.pdf.

сапротрофних орхідних (наприклад, *Epipogium aphyllum* Sw.), які можуть десятиліттями не з'являтися у вигляді квітучих особин.

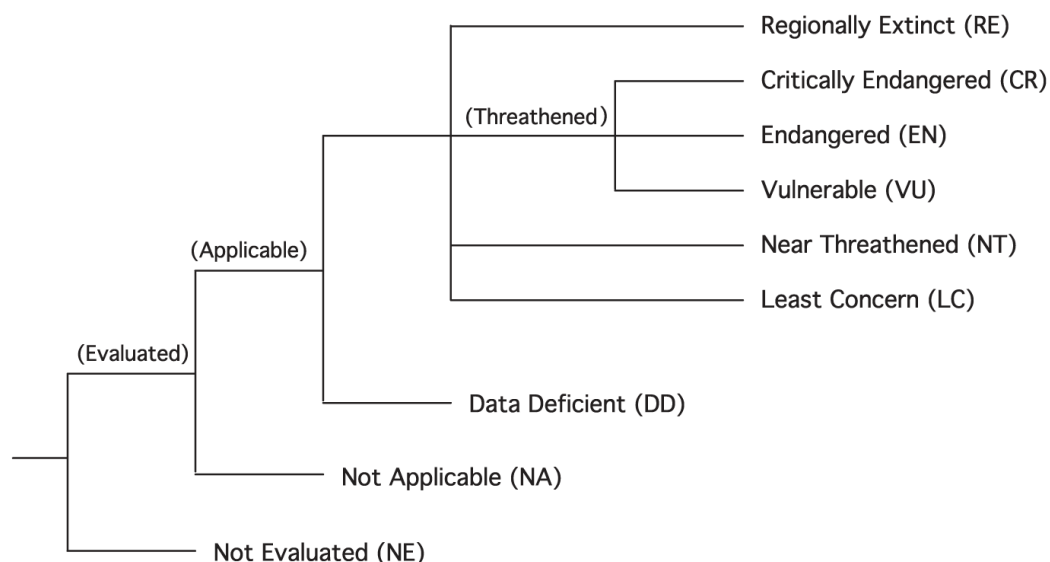

Рис. 2.1 Структура категорій МСОП на регіональному рівні, включаючи національний (модифіковано за IUCN (2012b)¹¹; Dahlberg, Mueller, 2011¹⁵)

Таблиця 2.1.

Застосування категорій МСОП на національному та інших регіональних рівнях

КАТЕГОРІЯ		НЕОБХІДНІ УМОВИ
<i>Вид, зниклий в регіоні</i> (Regionally Extinct, RE)		Вид, що раніше наводився для певної території, але більше на ній не трапляється, хоча відомий в інших регіонах світу.
Види під загрозою (загрожено)	<i>Вид критично загрожений (перебуває на межі зникнення)</i> (Critically Endangered, CR)	Згідно з одним із критеріїв A ^a -E для категорії Critically Endangered (CR), вид має критично високий ступінь ризику зникнення у певному регіоні.
	<i>Вид загрожений (зникаючий вид)</i> (Endangered, EN)	Згідно з одним із критеріїв A ^a -E для категорії Endangered (EN), вид має дуже високий ступінь ризику зникнення у певному регіоні.
	<i>Уразливий (вразливий) вид</i> ¹⁶ (Vulnerable, VU)	Згідно з одним із критеріїв A ^a -E для категорії Vulnerable (VU), вид має високий ступінь ризику зникнення у певному регіоні.
<i>Вид, близький до стану загроженого</i> (Near Threatened, NT)		Хоча вид не належить до жодної із 4 наведених вище категорій, він може в майбутньому потрапити до однієї з категорій «Під загрозою зникнення - загрожений».
<i>Вид, що викликає найменше занепокоєння</i> (Least Concern, LC)		Вид є переважно звичайним і широко розповсюдженим. За результатами оцінки згідно з критеріями МСОП, вид не належить до жодної із 5 наведених вище категорій.
<i>Вид, про який недостатньо даних</i>		На момент оцінки немає достатньої інформації для визначення

¹⁵ Dahlberg A., Mueller G.M. Applying IUCN Red Listing Criteria for assessing and reporting on the conservation status of fungal species // Fungal Ecology. – 2011. – 4. – P. 147–162.

(Data Deficient, DD)	ступеня ризику зникнення виду. На такі види слід звертати особливу увагу під час чергового перегляду Червоних списків.
<i>Вид, непридатний для оцінки</i> (Not Applicable, NA)	Вид (або інший таксон) є інтродукованим, перебуває поза межами природного ареалу або таксон належить до нижчих таксономічних рангів, ніж передбачені для оцінки.
<i>Неоцінений вид</i> (Not Evaluated, NE)	Вид, який поки що не підлягав оцінці за критеріями МСОП.

Обов'язковим етапом під час підготовки наступного видання Червоної книги України є приведення у відповідність категорій із такими, що запропоновані МСОП та внесення необхідних змін до законодавства.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про Червону книгу України» визначені такі категорії: **зниклі, зниклі в природі, зникаючі, вразливі, рідкісні, неоцінені, недостатньо відомі**. Загалом такий розподіл певною мірою відповідає наведеному вище, проте адаптація цих категорій та їх узгодження із загальноприйнятими все ж таки є потрібними.

Так, категорії **зниклі** та **зниклі в природі** використовуються на глобальному рівні (відповідно як *Extinct*, EX та *Extinct in the Wild*, EW). В Україні їх можна застосовувати лише по відношенню до глобально зниклих видів (переважно ендеміків території нашої країни). Крім того, у Червоній книзі України має бути додана категорія **Зниклі в регіоні** (*Regionally Extinct*, RE). До неї, зокрема, належить і один вид гриба, *Laricifomes officinalis* (Vill.) Kotl. & Pouzar, який вважається зниклим на території нашої країни, але наводиться щонайменше у 12 країнах Європи (переважно як вид, що знаходиться під загрозою зникнення), а також у Сибіру, на Далекому Сході Росії та у Північній Америці (Dahlberg, Croneborg, 2003¹⁷).

У той же час види, що належать до категорії **зникаючі**, мають бути в міру можливості розподілені на дві групи залежно від ступеня ризику зникнення, а саме: на *Види, що перебувають під критичною загрозою* (або *Види на межі зникнення – критично загрожені*) (*Critically Endangered*, CR) та *Види під загрозою* (або: *Зникаючі види – загрожені види*) (*Endangered*, EN). Категорія **вразливі** (= уразливі) може бути залишена в приблизно тому ж розумінні, як *Уразливі (вразливі) види* (*Vulnerable*, VU). Саме ці три категорії складають основну частину видів, що перебувають під загрозою зникнення, і приналежність до них має бути оцінена найуважніше й з використанням критеріїв МСОП.

Категорія **рідкісні** є невизначеною і має бути вилучена. За трактуванням, наведеним у Законі, вона певною мірою може відповідати категорії МСОП *Види, близькі до стану під загрозою (загрожених)* (*Near Threatened*, NT), проте потрібно розглядати кожний включений до списку вид окремо.

Наступна категорія, **недостатньо відомі**, або, очевидно, правильніше *Види, про які недостатньо даних* (*Data Deficient*, DD). Оскільки ця категорія не містить види, що потребують охорони, рекомендуємо застосовувати її в обмежених випадках, намагаючись використовувати всю доступну інформацію для можливої оцінки виду як такого, що знаходиться під загрозою.

Що ж стосується останньої із перелічених у Законі категорій, **неоцінені**, то за рекомендаціями МСОП до неї потрапляють види, які поки що не підлягали будь-якій оцінці, а тому вони зазвичай не

¹⁷ Dahlberg A., Mueller G.M. Applying IUCN Red Listing Criteria for assessing and reporting on the conservation status of fungal species // Fungal Ecology. – 2011. – 4. – P. 147–162.

включаються до Червоних списків, а належать до окремої категорії *Неоцінені види* (*Not Evaluated, NE*) і на сьогодні залишаються поза такими списками.

Натомість, до Червоних списків можуть бути включені представники іншої категорії, а саме *Види, що викликають найменше (мінімальне) занепокоєння* (*Least Concern, LC*), яка не увійшла до попереднього видання Червоної книги України. Зрозуміло, що потенційна кількість видів у складі цієї категорії може бути надзвичайно великою (особливо в такій величезній за обсягом групі живих організмів, як гриби). Однак, імовірно, було б доцільно додати цю категорію до наступного видання, оскільки саме до неї на сьогодні могли б потрапити види, які в майбутньому можуть бути вилучені із Червоної книги України через позитивні тенденції розвитку їхніх популяцій, розширення ареалу чи збільшення чисельності.

Слід зазначити, що соціологічна категоризація МСОП, яка є загальноприйнятою у світі, від самих перших її версій мала на меті суто прикладні завдання оцінки ступеня загрози певним видам. В її основу завжди був покладений принцип оцінки ступеня цієї загрози через оцінку стану популяцій виду. На початках розвитку ідеї Червоних книг ці оцінки базувалися на суто споглядальних критеріях, а від кінця 90-х років минулого століття в їх основу покладені певні кількісні оцінки динамічних тенденцій популяцій живих організмів. Важливо, що саме оцінка ступеня загрози є ключовим аспектом застосування категорій. Жодні інші мотиви (ужиткове значення видів, їхня декоративність, сакральне значення тощо) у контексті категоризації МСОП не мають жодного значення, якщо вид не перебуває під загрозою, або, принаймні, потенційною загрозою.

Невідповідність вітчизняної категоризації міжнародній є негативним фактором, який гальмує застосування сучасного міжнародного досвіду охорони видів на теренах України. Отже, у державі назріла необхідність переходу до складання червоних списків відповідно до системи, запропонованої МСОП, незважаючи навіть на те, що для багатьох видів поки що бракує необхідної інформації. Ураховуючи міжнародний досвід та залежно від стану й ступеня загрози зникнення видів рослинного світу, що включаються до Червоної книги України чи розглядаються як кандидати для такого включення, пропонуємо розподіляти їх за адаптованими для національного рівня категоріями, що наведені далі.

Відповідно, ст. 13 Закону України «Про Червону книгу України» матиме такий вигляд:

Стаття 13. Категорії видів тваринного й рослинного світу, що підлягають включенню до Червоної книги України

Залежно від стану та ступеня загрози зникнення видів тваринного й рослинного світу, що включені до Червоної книги України, їх поділяють на такі природоохоронні (соціологічні) категорії:

- **зниклі (*Extinct, Ex*)** – види, що були поширені в природних умовах в Україні, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих і можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природі чи спеціально створених умовах в Україні та поза її межами;
- **зниклі в природі (*Extinct in the Wild, EW*)** – види, що були поширені в природних умовах в Україні, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших раніше відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природних умовах, але які збереглися у спеціально створених умовах в Україні або поза її межами;

- **зниклі в Україні (Regionally Extinct, RE)** – види, що були поширені в природних умовах як в Україні, так і за її межами, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших раніше відомих і можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх в Україні, але які збереглися в інших країнах;
- **критично загрожені (на межі зникнення) (Critically Endangered, CR)** – види, які перебувають під критичною загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоімовірним, якщо не будуть застосовані невідкладні заходи щодо їх збереження;
- **загрожені (зникаючі) (Endangered, EN)** – види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоімовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- **уразливі (вразливі) (Vulnerable, VU)** – види, які в найближчому майбутньому можуть бути зараховані до категорії загрожених (зникаючих), якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- **під імовірною загрозою (Near Threatened, NT)** – види, що не належить до жодної із наведених вище категорій, однак можуть у майбутньому потрапити до однієї з трьох попередніх категорій;
- **під найменшою ймовірною загрозою (Least Concern, LC)** – види, які поки що є достатньо поширеними або чисельними, не належать до жодної із наведених вище категорій, однак можуть у майбутньому потрапити до однієї з попередніх категорій;
- **недостатньо вивчені (Data Deficient, DD)** – види, про які на сьогодні недостатньо даних для оцінки ступеня ризику їх зникнення, однак вони можуть потрапити до однієї з наведених вище категорій через особливості розмноження та поширення чи якісь інші причини.

Національною комісією з питань Червоної книги України, у разі потреби, можуть бути внесені пропозиції про встановлення додаткових категорій видів тваринного й рослинного світу, що включені до Червоної книги України.

Разом з тим, коли мова йде про безпосереднє застосування чинної нині соціологічної категоризації МСОП до рослинних організмів, виникає низка труднощів.

Для зарахування таксонів до категорій «**критично загрожені - на межі зникнення**» (CR), «**загрожені - зникаючі**» (EN) і «**уразливі (вразливі)**» (VU), існує шкала кількісних критеріїв. Відповідність таксона хоча б одному з критеріїв вже кваліфікує його як такий, що має певну ступінь загрози зникнення. Бажано, аби таксон був оцінений за всією шкалою критеріїв. Навіть якщо деякі критерії непридатні для оцінки будь-яких таксонів (частина таксонів, якими б близькими вони не були до зникнення, взагалі не може бути оцінена за деякими критеріями), у будь-якому випадку для кожного таксона повинні існувати прийнятні критерії оцінки ступеня загрози зникнення. Визначальною обставиною тут є відповідність стану таксона хоча б одному критерію і не важливо, що інші критерії можуть не відповідати йому або взагалі, або бути непридатними для такої оцінки. Оскільки ніколи не зрозуміло наперед, який з критеріїв є придатним для оцінки конкретного таксона, то кожен таксон має бути оцінений за всіма критеріями, а всі відповідні йому критерії найвищої категорії загрози зникнення повинні бути представлені в результатах оцінки.

За своєю природою критерії мають строго кількісний характер. Проте, відсутність вичерпної інформації для оцінки таксона не повинна виключати можливість застосування критеріїв, оскільки методи, що включають експертну оцінку, висновок або прогноз також є повністю прийнятними. Висновки та прогнози можуть ґрунтуватися на екстраполяції наявних або потенційних факторів

загрози в майбутньому (з урахуванням інтенсивності їх змін) або факторів, пов'язаних з великою кількістю й розподілом особин (включаючи їх залежність від інших таксонів) на такий тривалий термін, наскільки їх дія представляється можливою. Припущення або висновок про стан таксона в недавньому минулому, сьогоденні або найближчому майбутньому можуть бути обґрунтовані будь-якою кількістю взаємопов'язаних факторів, які повинні бути представлені як частина документації. Таксони, ризик зникнення яких пов'язаний з майбутніми подіями, що мають низьку ймовірність, але серйозні (катастрофічні) наслідки, також повинні бути оцінені за критеріями (наприклад, такими, як обмежене поширення, невелика кількість локалітетів). Деякі фактори загрози (вплив патогенів, інвазійних видів, гібридизації тощо) необхідно виявляти якомога раніше, здійснювати відповідні заходи охорони таксона, оскільки наслідки їх впливу бувають частково або повністю незворотними. Безпосередній перехід до адаптованих категорій МСОП, звичайно, призведе до досить умовного зарахування багатьох видів живих організмів до цих категорій через брак необхідної інформації на теперішньому етапі.

2.4.2. Впровадження практики застосування категоризації МСОП для оцінки созологічного статусу оселищ

У відповідності з включенням до Закону України «Про Червону книгу України» положень оселищної охорони біорізноманіття, необхідним є визначення критеріїв для оцінки природоохоронного статусу типів оселищ для формування Додатків 2 й 3 до Закону.

Созологічна категоризація раритетних типів оселищ потребує використання цілісної системи критеріїв, які б максимально достовірно відображали реальну ступінь загрози оселищу. Ці критерії також повинні бути достатньо адаптованими до відображення як якісних, так і кількісних тенденцій розвитку, змін чи трансформації окремих типів оселищ (Blab, Riecken, Ssymank, 1995¹⁸). Одним із таких критеріїв є критерій загрози втрати площ (ареалу) (*Area Loss – AL*) оселищ, для оцінювання якого можуть бути застосовані категорії, подібні до IUCN категорій оцінки стану популяцій видів рослин і тварин, яким загрожує зникнення (IUCN Red List, 2001¹⁹; Gärdenfors et al., 2001²⁰). Поряд із цим, традиційним для видів фауни та флори критерієм, для оселищ застосовують критерій оцінювання загрози якісних змін (*Quality Loss – QU*) під час порушень (впливів), у т.ч. загрозу повільної в часі деградації стану популяцій видів. Оцінені за цим критерієм загрози повинні відображати наслідки антропогенних впливів, часто, непрямих та опосередкованих (зміни гідрологічного режиму, балансу поживних речовин тощо), які можуть, у свою чергу, відображатися у змінах видового складу або тільки в зміні чисельності типових видів оселища й не супроводжуватися втратами площ. При цьому під деградацією розуміють втрату певної структури, типових елементів оселища як частини середовища існування, необхідного для характерних видів, деструкцію контактних оселищ із впливом на функціональну їх взаємодію тощо.

Під час созологічної оцінки оселищ необхідним є не тільки визначення реакції стану оселища на різні види антропогенного впливу. Також важливим критерієм є здатність оселища до відновлення

¹⁸ Blab J., Riecken U., Ssymank A. Proposal on a criteria system for National Red Data Book of Biotopes // Landscape Ecology. – 1995. – 10, 1. – P. 41-50.

¹⁹ IUCN Red List Categories and Criteria. Version 3.1.: IUCN Species Survival Commission. – IUCN, Gland (Switzerland) and Cambridge (UK), 2001.

²⁰ Gärdenfors U., Hilton-Taylor C., Mace G.M., Rodriguez J.P. The application of IUCN red list criteria at regional levels // Conserv. Biol. – 2001. – 15. – P. 1206-1212.

(регенерації) (*Regenerability* – RE). Цей критерій також оцінює здатність протидії негативним впливам.

Загалом, під час оцінювання загроз у групі головних передусім виділяють два критерії – втрата площ-ареалу (загроза прямого знищення) та загроза якісних змін оселища (загроза поступової деградації). Критерій здатності оселища до відновлення (регенерації), зазвичай, розглядають як додатковий

У рамках класифікації загроженості оцінюють антропогенні зміни й тенденції за останні 100-150 років, оскільки лише за цей період, головним чином, доступна інформація.

Нині у Європі ще не розроблена єдина та уніфікована система критеріїв оцінки, хоча на рівні окремих країн вже розроблено кілька варіантів, загалом, досить подібних між собою систем критеріїв, якими користуються під час укладання національних і регіональних “червоних” списків оселищ. Зокрема, у Німеччині за останніми розробками²¹ оцінка загроз для типів оселищ побудована на дворівневій системі критеріїв, перший з яких оцінює втрату площ-ареалу (*Area Loss* – AL) внаслідок прямого знищення та критерій якісних змін (*Quality Loss* – QU) – як оцінювання поступової деградації. Ці два критерії об’єднують для встановлення значення регіональної загроженості (*Regional Threat value* – rG) для кожного з восьми фізико-географічних регіонів Німеччини. Регіональний рейтинг загроженості визначається як сума критеріїв якісних змін (QU) та втрати площ (AL). Середнє значення регіонального рейтингу загроженості дає загальнонаціональний статус загроженості для оцінюваного типу оселища.

Окрім згаданих головних критеріїв, система природоохоронної оцінки оселищ у Німеччині доповнена критерієм поточного тренду (*Current trend*). Поточний тренд типу оселища може відрізнитися від історичних трендів, які визначаються з використанням згаданих вище критеріїв оцінки загроженості на основі аналізу за останні 50-150 років. Оцінка поточного тренду на основі розвитку за останні 10 років дозволяє робити прогнози на найближчий час (максимум ще на 10 років). Критерії загроженості й поточний тренд доповнені оцінкою здатності до регенерації (*Regenerability* – RE) кожного типу оселищ.

Під час укладання червоного списку оселищ Норвегії (Kjærstad, 2011²²) для оцінки загроз застосовано чотири типи критеріїв: 1. Втрата площ-ареалу (*Areal reduction*), 2. Кілька місцезнаходжень і зменшення площ (*Few localities and decreasing area*), 3. Кілька місцезнаходжень (*Few localities*), 4. Зменшення якості оселища (*Decreasing habitat Quality*).

Однією з досить детально розроблених є система критеріїв оцінки загроз у червоному списку загрожених типів оселищ Австрії (Essl et al., 2002a²³; Essl et al., 2002b²⁴). Саме ця система критеріїв є, на нашу думку, найоптимальнішою та може бути взята за основу для оцінювання загроз і визначення природоохоронного статусу вітчизняних раритетних типів оселищ. Як і в німецькій системі, оцінка загроз в австрійській системі основана на дворівневій системі критеріїв зі встановленням значень регіональної загрози для кожного з природних регіонів Австрії та

²¹ Threat criteria and categories in the German Red List of Threatened Habitats [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.bfn.de/0322_biotope_kat+M52087573ab0.html.

²² Kjærstad G. The Norwegian Red List on Habitats – Wetland Types [Electronic resource]. – 2011. – Mode of access: <http://www.dirnat.no/multimedia/49342/The-Norwegian-Red-List-on-Habitats--Wetland-Types-Gunnar-Kjarstad.pdf>

²³ Essl F., Egger G., Ellmauer T., Aigner S. Rote Liste gefährdeter Biotoptypen Österreichs. Wälder, Forste, Vorwälder. – Wien, 2002a. – Bd. 156. – 143 s.

²⁴ Essl F., Egger G., Ellmauer T., Aigner S. Rote Liste der gefährdeten Biotoptypen Österreichs: Konzept. – Wien: Umweltbundesamt, 2002b.

обчисленні загальнонаціонального рівня загроз як середнього регіональних рейтингів. Серед головних критеріїв загроз, поряд з критеріями якісних змін (QU) та втрати площ-ареалу (AL) введений ще один критерій – рідкісність (*Seltenheit* – SE). Також використаний додатковий критерій – регенераційна здатність, і, крім того, введений додатковий критерій відповідальності (*Verantwortlichkeit* – відповідальність) з двома позиціями шкали: відповідальність в особливих масштабах і висока відповідальність (цей критерій передбачає оцінку “відповідальності” країни за ризик зникнення раритетного типу оселища у відповідності з Директивою про оселища).

Для каталогу типів оселищ Українських Карпат і Закарпатської рівнини низовини (який підготовано до друку в рамках проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)”, фінансованого урядом Королівства Нідерландів (програма BBI-Matra)) застосована система критеріїв оцінки загроз, побудована на основі австрійської дворівневої системи з окремими доповненнями й корекціями та, за можливість, з переведенням в категорії IUCN за пропозиціями J. Blab, U. Riecken, A. Ssymank (1995)²⁵.

Головні критерії:

1. Загроза втрати площ (ареалу), на яких поширений певний тип оселища;
2. Загроза якісної зміни оселища (загроза його деградації);
3. Рідкісність

Додатковий критерій:

Здатність до регенерації

Критерій “загроза втрати площ” (*Area Loss* – AL):

0 – повна втрата площ, повне знищення (*extinct*) – типи оселищ, які раніше були присутні на території, однак сьогодні їх існування не підтверджене;

1 – дуже інтенсивне зменшення площ-ареалу, загроза повного знищення (*critical*) – типи оселищ, для яких лише невелика частина попередніх площ і надалі існує;

2 – інтенсивне зменшення площ-ареалу, під значною загрозою знищення (*endangered*) – типи оселищ зі значним зменшенням площ-ареалу майже по всьому регіону, або вони вже зникли в кількох частинах (підрегіонах) регіону;

3 – значне зменшення площ-ареалу, під загрозою знищення (*vulnerable*) – типи оселищ з негативними тенденціями зменшення площ у межах усього регіону або локально зникли на окремих/поодиноких територіях (сайтах);

4 – незначне зменшення площ-ареалу, або залишається без змін; потенційно перебувають під загрозою (*susceptible*) – типи оселищ з природно обмеженим поширенням, або з обмеженим числом локалітетів, через що перебувають під постійною загрозою втрати площ-ареалу.

Критерій “загроза якісної зміни оселища” (*Quality Loss* – QU):

0 – повністю знищений (*completely destroyed*) – типи оселищ, які зазнали таких якісних змін, що типові або природні варіанти оселища повністю знищені;

²⁵ Blab J., Riecken U., Ssymank A. Proposal on a criteria system for National Red Data Book of Biotopes // Landscape Ecology. – 1995. – 10, 1. – P. 41-50.

1 – загроза повного якісного знищення (руйнування) (*threatened by complete destruction*) – типи оселищ, які зазнали негативних якісних змін майже по всьому ареалу оселища, так, що типові або природні варіанти залишилися лише в небагатьох або лише в одному локалітеті і є загроза повного знищення протягом короткого часу;

2 – висока загроза якісних змін (властивостей) (*heavily endangered*) – типи оселищ, які зазнали якісних змін настільки, що

– втрата якісного стану типових варіантів відбулася по всьому ареалу поширення оселища в регіоні, або

– типові варіанти зникли в кількох локалітетах;

3 – загроза якісних змін (властивостей) (*endangered*) – типи оселищ, які зазнали якісних змін настільки, що

– втрата якісного стану типових варіантів відбулася в окремих локалітетах ареалу поширення оселища в регіоні, або

– типові варіанти зникли в окремих (поодиноких) локалітетах;

4 – поза загрозою якісних змін стану (*not endangered at present*).

Критерій “рідкісність” – R:

0 – зниклий (вимерлий) (EX),

1 – дуже рідкісний (CR),

2 – рідкісний (EN),

3 – помірно поширений (VU),

4 – часто трапляється (LR).

Критерій рідкісності оцінюється за категоріями IUCN, розробленими для оцінки загроз таксонів рослин і тварин²⁶.

Критерій “здатність до регенерації” (додатковий критерій) (*Regenerability* – RE):

0 – не здатний до відновлення, відновлення неможливе – типи оселищ, відновлення яких неможливе в історичний період.

1 – майже не здатний до відновлення (регенерація навряд чи можлива) – типи оселищ, відновлення яких можливе лише за історичний час (понад 150 років).

2 – важко здатний до відновлення (регенерація складна) – типи оселищ, регенерація яких можлива тільки за дуже тривалий проміжок часу (15-150 років).

3 – відносно здатний до відновлення (регенерація умовно можлива) – типи оселищ, регенерація яких можлива за проміжок часу до 15 років.

4 – здатний до відновлення (регенерація можлива).

Під час соціологічної оцінки типів оселищ екологічно достатньо гетерогенної й великої території доцільно здійснювати оцінку ступеня їх загроженості за природоохоронними критеріями з визначенням регіональних рейтингів у розрізі екологічно, геоморфологічно, фітоісторично,

²⁶ Guidelines for Using the IUCN Red List Categories and Criteria Version 8.1 (August 2010) [Electronic resource]. – 2010. – Mode of access: – <http://intranet.iucn.org/webfiles/doc/SSC/RedList/RedListGuidelines.pdf>

біогеографічно відносно однорідних її частин. На цій підставі може бути визначений загальний соціологічний стан певних типів оселищ у межах досліджуваної території загалом.

Згодом, під час визначення загальнонаціонального статусу загрози для оцінюваних типів оселищ, його доцільно здійснювати за головними фізико-географічними регіонами країни.

Загальну регіональну оцінку загрози вираховують як середнє арифметичне суми категорій трьох головних факторів з урахуванням додаткового фактора “здатність до регенерації”. На основі середнього значення регіональних рейтингів встановлюють загальну категорію загрози для оселища на досліджуваній території. У разі потрапляння середнього показника в інтервал між цілими числами категорій, показник доцільно заокруглювати в сторону вищої категорії загрози (2-3 → 2). Загальну, як і регіональну, загрози для оцінюваного типу оселища визначають з використанням категорій IUCN, застосованих для соціологічної категоризації (оцінки) оселищ у європейських країнах (Blab, Riecken, Ssymank, 1995²⁴; Kjærstad, 2011²¹; Essl et al., 2002a²²; Essl et al., 2002b²³; <http://www.bfn.de> та ін.).

Природоохоронні категорії оцінки стану типів оселищ, які перебувають під загрозою (зникнення), які мають бути відображені у відповідній статті Закону України «Про Червону книгу України» (друга частина ст. 13):

0 (EX) – тип оселища повністю зник (знищений) (тип оселища, який раніше траплявся на території, але сьогодні у своєму типовому вигляді відсутній); IUCN категорія “RE” – *Regionally Extinct*;

1 (CR) – тип оселища знаходиться під критичною загрозою зникнення (перебуває в критичному або критично загроженому стані), (тип оселища, зникнення якого без спеціальних дієвих охоронних заходів передбачуване в часі); IUCN категорія “CR” – *Critically Endangered*;

2 (EN) – тип оселища знаходиться під високою загрозою зникнення (перебуває у небезпечному стані), (тип оселища, який у своєму типовому вигляді значно змінився (деградував)); IUCN категорія “EN” – *Endangered*;

3 (VU) – тип оселища знаходиться під загрозою зникнення (вразливий) (тип оселища, який у своєму типовому вигляді відчутно змінився (деградував)); IUCN категорія “VU” – *Vulnerable*;

— – тип оселища знаходиться поза загрозою, (тип оселища, який на сьогодні перебуває поза загрозою); IUCN категорія “LC” – *Least Concern*;

D – недостатньо даних про даний тип оселища (тип оселища, про який недостатньо даних для можливості його оцінки); IUCN категорія “DD” – *Data Deficient*;

+ (4) – не потребує оцінки.

Практична апробація запропонованого підходу здійснена на основі матеріалів щодо оселищного різноманіття Українських Карпат і Закарпатської низовини в рамках виконання проекту “Визначення і класифікація типів оселищ в Україні: введення стандартів та методології Європейського Союзу (пілотний проект в Українських Карпатах)”, фінансованого урядом Королівства Нідерландів (програма BBI-Matra). Результати цієї апробації наведені в “Каталозі типів оселищ Українських Карпат і Закарпатської низовини” (Проць, Кагало, 2012)²⁷.

²⁷ Каталог типів оселищ Українських Карпат і Закарпатської низовини / Ред. Б. Проць та О. Кагало. – Львів: Меркатор, 2012. – 300 с.

2.4.3. Застосування рекомендацій і категоризації МСОП природоохоронних територій для оптимізації системи об'єктів природно-заповідного фонду України та надання іншим природоохоронним територіям України, що визначені Водним, Лісовим, Земельним Кодексами, законами України «Про екомережу України» тощо, статусу об'єктів, що призначені забезпечувати збереження біорізноманіття у відповідних умовах

2.4.3.1. Ступінь відповідності чинного українського законодавства щодо природоохоронних територій принципам оселищної концепції збереження біорізноманітності та можливі шляхи його оптимізації в цьому контексті

2.4.3.1.1 Директива 92/43/ЄЕС як приклад ефективної практичної реалізації положень Бернської конвенції

У 1992 році Європейські Співтовариства прийняли *Директиву 92/43/ЄЕС (від 21 травня 1992 року) про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори*, скорочено – Директива про оселища. **Основною метою прийняття** цієї Директиви є сприяння збереженню біорізноманіття шляхом збереження природних оселищ і видів природної флори та фауни, які мають важливе значення для суспільства на території держав-членів ЄС. Директива про оселища доповнює Директиву 2009/147/ЄС (79/409/ЄЕС) про охорону природних видів птахів.

Директива **передбачає низку термінів і понять**, нині відсутніх у правовому полі України, але які є важливими для адекватного впровадження на практиці принципів оселищної концепції збереження біорізноманіття на екологічних засадах. У попередньому розділі, що присвячений змінам до Закону України «Про Червону книгу України», частково запропоновано включити деякі з цих термінів і понять до правового поля України. Однак, низка термінів і понять Директиви стосується територіальної охорони біорізноманіття й умов його існування й має бути відображена в Законі України «Про природно-заповідний фонд України» та інших, дотичних законодавчих актах.

Директива пропонує **конкретні рекомендації щодо визначення територій, перспективних для збереження біорізноманіття** певних типів оселищ, і, відповідно, низки видів, яким загрожує небезпека. На сьогодні такі критерії відсутні в природоохоронній практиці України, але, за досвідом країн ЄС, показали свою ефективність.

Директива складається з основного тексту й 6-ти додатків. У тексті постатейно викладені основні положення Директиви. У додатках до Директиви наведені переліки типів оселищ (Додаток I) і видів (Додаток II, Додаток IV, Додаток V) загальноєвропейського значення, які потребують різних форм збереження, критерії для вибору територій, перспективних для охорони відповідних типів оселищ і видів (Додаток III), а також заборонені методи й знаряддя відлову, відстрілу й транспортування (Додаток VI).

Крім того, в розвиток завдань Директиви підготовлено «Тлумачний посібник для визначення типів оселищ Європейського Союзу» – (версія EUR27, який є науково-довідковим документом (остання версія 2007 р.), що дозволяє ідентифікувати типи оселищ, що потребують особливої уваги.

На сьогодні Додаток I до Директиви налічує 231 тип природних оселищ країн Європейського союзу, у тому числі 71 пріоритетний тип оселищ, що перебувають під загрозою зникнення, які поширені, переважно, у межах території Європейського Союзу.

Важливим елементом Директиви є **визначення природоохоронних заходів**. Відповідно до Директиви про оселища, **заходи щодо збереження включають управління**. Зокрема **управління може бути активним або профілактичним** і включати в себе такі заходи, як

традиційне природокористування: випас худоби, викошування, часткове вирубування, а також адміністративні заходи, такі як фізичне планування, оцінка екологічного впливу та контроль. Управлінські заходи повинні бути позитивними та організаційно спрямованими на досягнення сприятливого стану збереження (ССЗ).

З метою чіткого визначення методичних підходів до реалізації положень Директиви, вона передбачає **визначення низки понять і категорій, прийняття яких є важливою передумовою впровадження її базових положень**. Причому, слід зауважити, що тлумачення деяких з цих понять і категорій дещо відмінне від традиційно прийнятого як в природоохоронному правовому полі України, так і науковому вжитку. У подальшому, в міру впровадження в Україні основних законодавчих документів Євросоюзу, необхідним буде узгодження цих категорій та понять. Оскільки вони є важливими в контексті розуміння практичних засад впровадження базових положень Бернської конвенції на рівні, до якого Україні ще дуже далеко, вважаємо доцільним навести їх повністю:

(а) *збереження* – це низка заходів, які необхідні для підтримання або відновлення природних оселищ та популяцій видів природної фауни й флори у сприятливому стані, як визначено в (е) та (і);

(b) *природні оселища* – це суходільні або водні ділянки, природні або напівприродні, які визначаються за географічними, абіотичними та біотичними особливостями;

(с) *типи природних оселищ, які є важливими для ЄС* це такі типи природних оселищ, які, у межах території, яка визначена у Статті 2 (у контексті Директиви мова йде про країни-члени ЄС):

(і) знаходяться під загрозою зникнення у своєму природному ареалі;

або

(ii) мають невеликий природний ареал через його регресію або природну обмеженість поширення; або

(iii) є взірцями типових ознак одного (або кількох) із дев'яти визначених біогеографічних регіонів: Альпійського, Атлантичного, Чорноморського, Бореального, Континентального, Макаронезійського, Середземноморського, Паннонського та Степового.

Типи природних оселищ, які відповідають далі названим критеріям є включені, або можуть бути включені, до Додатку I;

(d) *пріоритетні типи природних оселищ* – типи природних оселищ, що знаходяться під загрозою зникнення, поширені на територіях, зазначених у Статті 2, і за збереження яких Співтовариство несе особливу відповідальність, зважаючи на приуроченість природного ареалу поширення на території, вказаній у Статті 2; такі пріоритетні типи природних оселищ відмічені зірочкою (*) в Додатку I;

(е) *природоохоронний статус природного оселища* – сукупність чинників, які діють на природне оселище та його типові види флори й фауни, яка впродовж тривалого часу може вплинути на їх природне поширення, структуру та функції, а також на тривале виживання його типових видів у межах території, про яку йдеться в Статті 2.

Природоохоронний статус природного оселища буде вважатися "сприятливим", якщо:

— його природний ареал і ділянки, на яких він представлений у його межах, є стабільними або збільшуються,

— специфічні структура й функції, необхідні для його довгострокового існування, не лише наявні на сьогодні, але й, вочевидь, існуватимуть у найближчому майбутньому,

— природоохоронний статус його типових видів є належним як визначено в пункті (i);

(f) *оселище виду* – природне середовище, визначене певними абіотичними й біотичними факторами, в яких вид існує на будь-якій стадії свого життєвого циклу;

(g) *види, що становить інтерес для ЄС* – види, які поширені на території, що визначена у Статті 2, і відповідають одному з далі названих критеріїв:

(i) *зникаючий вид*, знаходиться під загрозою зникнення (вимирання), окрім видів, межа природного ареалу яких проходить по зазначеній території і які не знаходяться під загрозою зникнення або не є вразливими для західного палеарктичного регіону загалом; або

(ii) *вразливий*, а саме – такий вид, що швидше за все перейде до категорії зникаючого в найближчому майбутньому, якщо наявні фактори й далі будуть на нього впливати; або

(iii) *рідкісний*, тобто вид, що має невеликі популяції, але не підпадає під категорію зникаючого або, вразливого але перебуває під загрозою. Такі види трапляються на географічно обмеженій території або поширені невеликими осередками по ширшому ареалу; або

(iv) *ендемичні види*, а також ті, котрі потребують особливої уваги через їхні природні особливості разом з їхніми оселищами та/або через потенційний вплив експлуатації їхніх популяцій на їх природоохоронний статус.

Такі види включені, або можуть бути включені, до Додатка II та/або Додатків IV або V;

(h) *пріоритетні види* – це види, визначені в пунктах (g) та (i), за збереження яких ЄС несе особливу відповідальність з огляду на частку їхнього природного ареалу, яка припадає на територію, яка вказана в Статті 2; такі пріоритетні види відмічені зірочкою (*) у Додатку II;

(i) *природоохоронний статус виду* – це сукупність чинників, які можуть вплинути на його поширення в майбутньому й на чисельність його популяції у межах території, яка визначена у Статті 2;

Природоохоронний статус вважається “сприятливим”, якщо:

— дані щодо динаміки популяції вказують на її довготривалу саморегуляцію як життєздатного компонента природних оселищ, а також

— природний ареал виду не зменшився і в найближчому майбутньому такі процеси не передбачаються, а також

— існує, і більш імовірно існуватиме в майбутньому, достатньо велике оселище для підтримання/збереження популяції на довгострокову перспективу;

(j) *територія (або ділянка) (site)* – це географічно визначена територія, межі якої чітко окреслені;

(k) *територія (ділянка), що має важливе значення для Співтовариства* – це територія, яка в біогеографічному регіоні або регіонах до якого/яких вона належить, має важливе значення для збереження або відновлення до належного стану природних оселищ, які вказані в Додатку I, або видів, які перераховані в Додатку II, а також які можуть стати об’єктами мережі Natura 2000, про яку йдеться в Статті 3 та/або є важливими для підтримання біотичного різноманіття у межах біогеографічного регіону або регіонів.

Для видів тварин, які мають великі ареали, ділянки (території), важливі для ЄС, повинні відповідати місцям природного поширення видів, на яких представлені важливі фізичні або біотичні фактори, що забезпечують їх існування та розмноження;

(l) *територія особливої охорони* – це територія, котра має важливе значення для ЄС, яка визначена державою-членом шляхом ухвалення відповідного закону, прийняття адміністративного акта та/або укладання контракту, на якій здійснюються необхідні заходи щодо збереження та відтворення належного стану природних оселищ та/або популяцій видів, заради збереження яких була визначена ця територія;

(m) *особина* – це будь-яка рослина або тварина, жива або нежива, яка належить до виду зі списків, що наведені в Додатках IV та V, будь-яка їх частина або витвори з них, а також будь-який інший товар, який, як видно із супроводжувальних документів, за пакуванням, позначкою або етикеткою становить частину або витвір з тварини або рослини такого виду.

У процесі реалізації Директиви має бути створена цілісна європейська екологічна мережа територій з особливим статусом збереження під назвою “Natura 2000”. Ця мережа, котра буде складатися з об’єктів, на яких представлені типи природних оселищ, наведені в Додатку I Директиви, а також оселища видів, які наведені в Додатку II, повинна сприяти збереженню та, у випадку необхідності, відтворенню типів природних оселищ та середовища існування видів до належного природоохоронного статусу в межах усього їхнього природного ареалу.

2.4.3.1.2. Директива про охорону диких видів птахів як складова практичної реалізації оселищного підходу до збереження біорізноманіття з визначенням відповідних територій спеціальної охорони

Директива про охорону природних видів птахів була прийнята в 1979 році, як Директива 79/409/ЄЕС, а після включення низки поправок 2009 року як Директива 2009/147/ЄС.

Директива має на меті формування правових засад охорони, управління та контролю за популяціями диких видів птахів, а також регулювання використання цих видів у країнах-членах Європейського Союзу. Вона служить для забезпечення базового захисту диких птахів від неконтрольованого відстрілу, відлову та знищення іншими способами, а також для забезпечення достатньої охорони ареалів їх проживання та оселищ, особливо стосовно захисту зникаючих і мігруючих видів; крім того, Директивою передбачена заборона масштабного відлову або застосування методів відлову та добування, які не дозволяють здійснювати їх вибірково й запобігає торгівлю та комерційне використання більшості видів птахів. Вимоги директиви поширюються безпосередньо на птахів, їхні яйця, гнізда та оселища (середовища проживання).

Директива про охорону природних видів птахів передбачає створення спеціальних природоохоронних територій (Special Protection Areas), які, разом з об’єктами природи загальноєвропейського значення (Sites of Community Importance), які створюються у відповідності з Директивою 92/43/ЄЕС (від 21 травня 1992 року) про збереження природних оселищ та видів природної фауни і флори (Директива про оселища), формують мережу NATURA 2000.

Відповідно до Директиви, країни-члени ЄС повинні вживати спеціальні охоронні заходи для забезпечення захисту диких птахів і ареалів їх проживання. Це передбачає виділення, управління і контроль за спеціальними природоохоронними територіями (СПТ), у тому числі також заборону певних видів шкідливої для птахів діяльності (наприклад, у галузі сільського господарства або

лісівництва). Крім створення СПТ, країни-члени повинні підтримувати належний стан оселищ видів, відновлювати зруйновані біотопи й створювати нові для характерних на території країни природних видів птахів.

На території Європи трапляється 514 видів птахів, із них 195 мають несприятливий охоронний статус і потребують охорони (Tucker, Heath, 1994²⁸). Ще 83 види охорони поки що не потребують, але їхні популяції концентруються в межах Європи, тобто вони мають порівняно невеликий ареал, тому потребують організації моніторингу стану популяцій для своєчасного виявлення негативних тенденцій динаміки чисельності.

Загалом, 278 із 514 європейських видів птахів потребують уваги з боку природоохоронних установ і відомі як Види Загальноєвропейського Природоохоронного Значення (Species of European Conservation Concern – SPEC види). Залежно від того, в якому стані знаходиться популяція, SPEC види поділяються на чотири категорії.

Категорія SPEC1: види, що перебувають під загрозою глобального зникнення, мають дуже низьку чисельність або вона швидко зменшується й потребують негайних заходів з охорони та відновлення.

Категорія SPEC2: види, поширення яких обмежене Європейським континентом (понад 50% ареалу припадає на Європу або понад 50% загальної чисельності популяції мешкає в межах Європи) та які мають несприятливий охоронний статус.

Категорія SPEC3: види, що широко розповсюджені, але мають несприятливий охоронний статус.

Категорія SPEC4: види, що не потребують спеціальної охорони, але розповсюджені переважно в межах Європи.

В Україні мешкає понад 400 видів птахів, із них 154 види (39%) — це SPEC види. 15 видів мають несприятливий природоохоронний статус у світовому масштабі. 86 видів мають несприятливий природоохоронний статус у межах Європи. 87 видів уключені до Червоної книги України (2009).

Усі види птахів, що перебувають під загрозою зникнення у світі, і що мешкають на території країн-членів ЄС, тепер перебувають під захистом Директиви про охорону диких видів птахів. Оціночні дослідження, проведені Birdlife International і Королівським Товариством Охорони Птахів, показують, що Директива значно допомогла захисту тих видів, яким загрожував найбільший ризик, частково за рахунок виділення СПТ. Це дослідження, засноване на інформації по п'ятнадцяти країнам-членам, для яких дані були в достатній кількості, продемонструвало, що збільшилися не тільки популяції зникаючих видів в середньому, порівняно з іншими видами птахів в ЄС, але і той факт, що популяції цих же видів набули кращого природоохоронного статусу в країнах ЄС, ніж в інших Європейських країнах, що не належать до ЄС.

2.4.3.1.3 Зв'язок між мережею Natura 2000, Смарагдовою мережею та екологічною мережею

Смарагдова мережа є інструментом для сприяння охороні природи в загальноєвропейському контексті в країнах, які не є членами Європейського Союзу. Вона була ініційована й координується Бернською конвенцією (1979), а Директива про оселища (1992) поширюється тільки на країни Європейського Союзу. Смарагдова мережа й Директива про оселища мають однакові цілі – обидва міжнародні документи спрямовані на збереження природної фауни, флори й оселищ. Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом з територіями Директив про оселища та охорону птахів

²⁸ Tucker, G.M. & Heath, M.F. (1994) *Birds in Europe: their conservation status*. Conservation Series no. 3. BirdLife International, Cambridge.

становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією. Держави-члени Європейського Союзу будуть виконувати вимоги Бернської конвенції за допомогою мережі Natura 2000 (території особливої охорони Natura 2000 відповідають особливо важливим природоохоронним територіям у Смарагдовій мережі).

Переважно Смарагдова мережа має те саме підґрунтя й мету формування, що й Natura 2000, але діє за межами ЄС, розвиваючи спільний європейський підхід щодо охорони природних оселищ (табл.2.2).

Як Смарагдова мережа, так і Директива про оселища, а, відтак, Natura 2000, базувалися на так званій Палеоарктичній класифікації оселищ (Palearctic habitat classification). У 1992-1998, Палеоарктична класифікація оселищ була розроблена в рамках проекту **Corine Biotops** і включала країни Центральної та Східної Європи. Починаючи від 1996 року використовується прогресивніша класифікація оселищ, яка називається "класифікацією оселищ **EUNIS**" (European nature information system), в основі якої також лежать принципи Палеоарктичної класифікації. Вона застосовується з метою створення однієї Загальноєвропейської ієрархічної класифікації типів оселищ, яка має використовуватися для всіх аспектів охорони природи, включаючи підтримку створення Смарагдової мережі та мережі Natura 2000.

Найбільша різниця між принципами побудови Смарагдової мережі та Директивою про оселища, полягає в тому, що Директива є юридично обов'язковим законом для держав-членів Європейського Союзу. Крім того, Директива більш детально описує, які об'єкти повинні бути визначені як об'єкти охорони й проголошені природоохоронними територіями в яких має відбуватися управління з метою забезпечення оптимального охоронного статусу, а також як моніторинг біорізноманіття повинен допомогти оцінити, наскільки досягнуто цілі збереження. Тому, можна вважати, що вона є більш науково обґрунтованою.

Одним з основних елементів початку впровадження Директиви про оселища і, аналогічно, розбудови Смарагдової мережі, є складання національних переліків типів оселищ і видів, які можуть знаходитися в Україні. Як своєрідні інструкції для країн ЄС, Європейська комісія підготувала так звані довідкові списки для кожного біогеографічного регіону в допомогу державам-членам під час визначення, які з включених у Додаток I типів оселищ і видів з Додатку II знаходяться на їх території. Мережа Natura 2000 охоплює дев'ять біогеографічних регіонів (Альпійський, Атлантичний, Чорноморський, Бореальний, Континентальний, Макаронезійський, Середземноморський, Паннонський та Степовий), а Смарагдова мережа охоплює одинадцять таких регіонів, тобто ще два (Арктичний та Анатолійський) додатково. Біогеографічні регіони в Україні – це Альпійський, Континентальний, Паннонський та Степовий. Згідно проведеної роботи щодо розробки Смарагдової мережі в Україні, територія України включає 279 види рослин і тварин із Резолюції № 6 (1998) (яка включає всі види з Додатку 1 Оселищної директиви) і 87 типів оселищ, які перебувають під загрозою зникнення, перераховані в Резолюції № 4 (1996).

Таблиця 2.2

Порівняльна таблиця ознак Смарагдової мережі та мережі Natura 2000

СМАРАГДОВА МЕРЕЖА	МЕРЕЖА NATURA 2000
Мережа природоохоронних територій	Мережа природоохоронних територій

Рекомендація № 16, 1989 р., Резолюція № 3 1996 р. про мережу особливо важливих природоохоронних територій Бернської конвенції (Рада Європи, 1979) – необов'язкова	Директива ЄС про охорону птахів, 1979: спеціальні природоохоронні території. Директива ЄС про оселища, 1992: спільна мережа територій особливої охорони (оселища й види) – обов'язкова, юридично зобов'язуюча
Оголошені особливо важливі природоохоронні території, узгоджені з мережею Natura 2000 в країнах ЄС	Оголошена мережа, що поєднує спеціальні природоохоронні території та територій особливої охорони
Європейські країни (47) + Африка (4)	25 держав - членів ЄС
Території під захистом: Види природної флори і фауни, перелічені у резолюції № 6 (1998), яка включає всі види тварин і рослин із Додатку II Директиви ЄС про оселища. Природні типи оселищ, що знаходяться під загрозою зникнення (перелічені у резолюції № 4 (1996)) Важливі території для мігруючих видів та інші	Території під захистом: Види природної флори і фауни (перелічені у Додатку II) Природні типи оселищ, що знаходяться під загрозою зникнення (перелічені у Додатку I) Важливі території для мігруючих видів
Заохочує створення екокоридорів	Створення екокоридорів згадується у статті № 4, але не є обов'язковим

Створення Смарагдової мережі, переважно, має такі ж етапи, що й розбудова мережі Natura 2000. Достатньо детально порядок її створення описаний 2011 року в книзі під ред. Леоніда Проценка «Смарагдова мережа в Україні»²⁹.

Хоча Бернська конвенція надає деякі рекомендації щодо вибору територій (об'єктів), перспективних для надання статусу територій особливої природоохоронної значення, значно детальніші рекомендації наведені у Додатку III Директиви про оселища. Рекомендації, зокрема, пояснюють, що не всі об'єкти, де є види, наведені в Додатку I або в Додатку II, слід проголошувати територіями, які перебувають під юрисдикцією Директиви про оселища. Це, наприклад, стосується оселищ, широко розповсюджених по всій країні і стан яких не визначається як загрожений.

Моніторинг є ще одним важливим елементом Директиви, у той час як Смарагдова мережа дає обмежену інформацію про моніторинг і зв'язок з управлінням.

Як Смарагдова мережа, так і мережа Natura 2000 дають мало вказівок про те, як об'єднати в екологічну мережу об'єкти, які проголошені особливо важливими природоохоронними територіями (**ASCIs**) або територіями особливої охорони (**SAC**). Хоча у статті № 10 Директиви про оселища сказано, що держави-члени повинні докладати зусиль за допомогою планування землекористування та розвитку політики для формування спільної мережі Natura 2000, це майже не виконується. У статті № 10 сказано, що для створення спільної мережі до її складу слід включити річки та їхні береги, традиційні елементи формування меж полів, ставки й невеликі ліси, які вважаються необхідними для міграції, розповсюдження і генетичного обміну між популяціями природних видів.

²⁹ Смарагдова мережа в Україні / ред. Л.Д. Проценка. – Київ: Хімджест, 2011. – 192с.

2.4.3.1.4 Стан відповідності законодавства України щодо реалізації завдань Директиви ЄС

Законодавством України закріплені вимоги щодо охорони флори й фауни та природних середовищ існування (оселищ), які частково відповідають вимогам Директив ЄС (ступінь відповідності середній). Окремі положення законодавства потребують внесення відповідних змін та доповнень. Крім того, Додатки до Директиви потребують додаткового аналізу профільних фахівців.

Більш ґрунтовних змін і детального опрацювання профільними фахівцями потребує законодавство, що регулює питання створення екологічної мережі та охорони природних середовищ існування (оселищ). В Україні законодавством передбачено, та на законодавчому рівні закріплено, вимоги щодо формування екологічної мережі, але підходи до формування мережі Natura 2000 (як і Смарагдової мережі) та екомережі (на національному, регіональному й локальному рівнях, як це визначено законодавством) в Україні, суттєво різняться. В основі виділення територій, перспективних для включення до мережі Natura 2000 відповідно до Директиви 92/43/ЄЕС, лежить виділення середовищ існування (оселищ, біотопів), яким характерна наявність відповідних складових (як біотичних, так і абіотичних), що визначають їхню особливу роль у збереженні умов виживання й розвитку популяцій видів, котрі потребують охорони. В Україні підхід базується не на критерії виділення середовищ існування (оселищ), як основи вибору складових елементів екомережі, а екомережа створюється на базі територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як основи екомережі з подальшим залученням природоохоронних територій іншого статусу (водоохоронних, лісових, рекреаційних тощо), як допоміжних (буферних та відтворюваних) та сполучних (екокоридори) об'єктів екомережі.

Причому, у європейському контексті, формування Всеєвропейської екомережі (як це визначено Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy або PEBLDS), прийнятою на 3-й Всеєвропейській конференції міністрів охорони довкілля (Софія, 23-25 жовтня 1995 р.)), формування мережі Natura 2000 згідно з Директивою ЄС 92/43/ЄЕС та формування Смарагдової мережі є, хоча й, певним чином, пов'язаними, але різними процесами. Об'єкти Natura 2000 та Смарагдової мережі є ядрами Всеєвропейської екомережі, тобто, є природоохоронними територіями, аналогічними територіям природно-заповідного фонду в системі Української екомережі згідно з чинним Законом «Про екологічну мережу України».

Таким чином, для узгодження цих невідповідностей, необхідно внести суттєві зміни до законодавства, яке регулює питання створення та функціонування екологічної мережі або розробити та затвердити нове законодавство щодо екомережі та охорони природних середовищ існування (оселищ), яке б відповідало вимогам Директиви, перш за все, в частині критеріїв формування екологічної мережі та вимог щодо забезпечення охорони природних середовищ існування (оселищ).

Цей процес можливий у два способи:

1. Підготовка й затвердження Закону України «Про охорону природних типів оселищ (природних середовищ існування), як основу збереження природної флори й фауни». Такий Закон мав би визначити й ввести в правове поле України основні поняття й категорії щодо оселищної концепції збереження біотичної й ландшафтно-різноманітності, встановити її співвідношення і взаємодію з Червоною книгою України й Зеленою книгою України, визначити завдання щодо нормування

господарської діяльності на територіях, що відповідають статусу цінних для збереження певних типів оселищ.

2. Здійснити низку концептуальних, доповнювальних і редакційних змін у базових природоохоронних Законах України «Про Червону книгу України» та «Про природно-заповідний фонд України», можливо, навіть, перейменувавши останній й Закон «Про природоохоронні території України», включивши основні положення про об'єкти природно-заповідного фонду до його складу.

Як видно з вище викладених матеріалів ми пропонуємо другий шлях як найбільш ефективний і реальний, оскільки значна кількість чинних положень законодавства України вже відповідає вимогам, які діють в чинному природоохоронному законодавстві європейських країн.

3. Попередні пропозиції щодо зміни лісового та природоохоронного законодавства з метою гармонізації питань створення, інвентаризації і управління спеціальними природоохоронними територіями між Україною та ЄС

Initial proposals for changes in forestry and environmental legislation in order to harmonize special protection natural areas inventory and management in Ukraine and the EU

3.1. Пропозиції щодо змін Закону України «Про природно-заповідний фонд України» в контексті гармонізації законодавства України із законодавством європейських країн

Традиційно вважається, що функція збереження біорізноманіття притаманна лише територіям та об'єктам природно-заповідного фонду. Однак, як було показано вище в розділах 2, 3 й 4, певні функції щодо збереження окремих складових біорізноманіття визначені й для інших типів природоохоронних територій, зокрема в межах земель лісового фонду, господарювання на яких регламентоване в певній частині положеннями Лісового кодексу України.

Разом з тим, загальновідомим є те, що в Україні, поза територіями й об'єктами ПЗФ, існує низка типів природоохоронних територій, статус яких визначають Водний, Земельний, Лісовий кодекси України та ін. Зокрема, це, наприклад, захисні ліси – протиерозійні, приполонинні, захисні смуги лісів уздовж залізниць, автомобільних доріг, міжнародного, державного та обласного значення, особливо цінні лісові масиви, державні захисні лісові смуги, байрачні ліси, степові переліски та інші

ліси степових, лісостепових, гірських районів, які мають важливе значення для захисту навколишнього природного середовища, а також інші землі спеціального природоохоронного призначення – водоохоронні, території лісогосподарських частин зелених зон населених пунктів тощо. Без сумніву, вони вже відіграють важливу роль у збереженні біорізноманіття й неодмінно враховуються під час обґрунтування й розробки схем екомережі на локальному, регіональному й національному рівнях. Разом з тим, ці території жодним чином не враховуються в загальному балансі територій, що забезпечують збереження біорізноманіття. Традиційним показником у цьому контексті є відсоток площі об'єктів ПЗФ від загальної площі країни.

З метою зближення природоохоронного законодавства в галузі збереження біорізноманіття з відповідним законодавством Євросоюзу та інших країн Європи, а також послідовного впровадження в практику природоохоронної справи комплексного моніторингу біорізноманіття та екологічного менеджменту природоохоронних територій доцільно здійснити низку уточнень і змін закону «Про природно-заповідний фонд України», зокрема:

1. Увести в практику природоохоронної справи наступні поняття:

А) «природоохоронні території загального призначення» – які основною своєю функцією мають сприяння збереженню природного біологічного й ландшафтного різноманіття на місцевому, загальнодержавному та міжнародному рівнях, зокрема,

А-1 власне природно-заповідний фонд (біосферні заповідники, природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища);

А-2 природоохоронні території загального призначення, створені у відповідності з міжнародними угодами й конвенціями та Законом України «Про екологічну мережу України» (об'єкти Смарагдової мережі, Рамсарські угіддя, допоміжні об'єкти екологічної мережі – ключові, сполучні);

Б) «природоохоронні території соціально-культурного призначення» – які, крім збереження певних елементів біорізноманіття, мають соціально-історичне, культурне, або науково-експериментальне значення – сади, парки, у тому числі як парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, зоологічні парки, дендрарії тощо;

В) «природоохоронні території спеціального призначення» – такі, основним призначенням яких є виконання захисних функцій, а водночас, і збереження певних елементів біологічного й ландшафтного різноманіття – наприклад, захисні ліси – протиерозійні, приполонинні, захисні смуги лісів уздовж залізниць, автомобільних доріг, міжнародного, державного та обласного значення, особливо цінні лісові масиви, державні захисні лісові смуги, байрачні ліси, степові переліски та інші ліси степових, лісостепових, гірських районів, які мають важливе значення для захисту навколишнього природного середовища, а також інші землі спеціального природоохоронного призначення – водоохоронні, території лісогосподарських частин зелених зон населених пунктів тощо.

Доцільно на законодавчому рівні визначити їх статус як територій та об'єктів, які у функціональному аспекті мають ураховуватися в загальній мережі природоохоронних територій країни й на них мають поширюватися загальнодержавні нормативи моніторингу біорізноманіття та екологічного менеджменту. Стосовно цього типу природоохоронних територій доцільно внести узгоджені зміни також і в закони «Про екологічну мережу України» та «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», у Водний, Земельний та Лісовий кодекси України.

2. На законодавчому рівні визначити науково-організаційні та фінансово-економічні засади комплексного моніторингу біорізноманіття на природоохоронних територіях усіх трьох типів призначення та інших господарських землях, а також принципи й методичні підходи екологічного менеджменту природоохоронних територій усіх трьох типів призначення, узгодивши їх з рекомендованими підходами МСОП щодо менеджменту природоохоронних територій.

З метою оптимізації охорони біорізноманітності на природоохоронних територіях різного призначення, категорії та рангу, слід законодавчо передбачити не лише ведення відповідного кадастру територій, але й моніторингу біорізноманіття в їхніх межах і забезпечення організаційних і методичних засад екологічного менеджменту. Для цього необхідно внести відповідні доповнення до закону й відповідні зміни у відповідні розділи Лісового, Водного й Земельного кодексів України, у «Положення про Проект організації території природного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території біосферного заповідника та охорони його природних комплексів», «Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів», «Положення про Проект організації території регіонального ландшафтного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів».

Для цього в Закон «Про природно-заповідний фонд України» включити такі положення:

1. Для територій з особливим природоохоронним статусом компетентні державні органи повинні розробити спеціальні заходи, які передбачають, за необхідності, підготовку менеджмент-планів, які або будуть спеціально розроблені для конкретного об'єкта (території), або інтегровані в інші плани розвитку регіону, а також належні законодавчі, адміністративні заходи або заходи контрактного характеру, що відповідають екологічним потребам типів природних оселищ, наведених у Додатках 2 й 3, та видів, наведених у Додатках 1 та 4 нової редакції Закону України «Про Червону книгу України», які знаходяться на цих об'єктах (територіях).

2. Компетентні органи державної влади здійснюють відповідні кроки з метою уникнення фрагментації й погіршення стану природних оселищ та оселищ видів у межах визначених територій з особливим природоохоронним статусом, а також порушення спокою видів, для яких визначені ці території, якщо таке порушення спокою є значимим.

3. Будь-який план або проект, який безпосередньо не пов'язаний з управлінням об'єктом (територією) або не є необхідним у контексті такого управління, але може мати значний вплив на процес управління, сам по собі або в поєднанні з іншими планами або проектами, має бути відповідним чином оцінений на предмет наслідків його впровадження для об'єкта (території) з урахуванням завдань щодо його охорони. Після проведення оцінювання та дотримання вимог п. 4, відповідний державний орган приймає рішення щодо впровадження плану або проекту, але лише на підставі належного обґрунтування та доведення того, що він не матиме негативного впливу на цілісність об'єкта (території) та, у разі потреби, після вивчення громадської думки.

4. Якщо, незважаючи на негативні результати оцінювання можливих наслідків впровадження плану або проекту для конкретного об'єкта (території), альтернативного рішення не знайдено й він має бути впроваджений з вагомих причин, що становлять інтерес для громадськості, у тому числі соціального або економічного аспектів, компетентні державні структури мають вжити всі можливі компенсаційні заходи, які є необхідними для забезпечення сприятливого стану оселищ та видів.

У випадках, коли на відповідній території наявні типи природних оселищ та/або види, наведені в Додатках до нової редакції Закону України «Про Червону книгу України», такими причинами

можуть бути лише здоров'я людей, державна безпека, позитивні наслідки для довкілля, що мають першочергове значення, або, інші вагомні причини, які становлять інтерес для громадськості.

3. Узгодити категоризацію природоохоронних територій загального призначення з прийнятою категоризацією МСОП (див. таблицю 2.3).
4. Визначити на законодавчому рівні оселищні підходи до вибору перспективних територій для надання статусу охоронних. Запровадити в практику урахування даних щодо наявності охоронних видів, угруповань і типів оселищ, у т.ч. й загальноєвропейського значення.
5. У пропонованій редакції закон доцільно назвати «Про природоохоронні території України».
6. Запровадити спрощений процес резервування територій для пришвидшеного резервування цінних для заповідання природних територій, об'єктів і типів оселищ (змінити статті 52, 53, 55 Закону України «Про природно-заповідний фонд», передбачити відповідні процедури у законі «Про охорону типів природних оселищ (природних середовищ існування) як основу збереження природної флори й фауни» – див. нижче); резервування повинне бути наступним за моніторингом біорізноманіття кроком щодо подальшого створення природоохоронної території.
7. Розширити можливості запровадження фінансування заповідних територій та об'єктів (зміни до розділу VI Закону України «Про природно-заповідний фонд»), у т.ч. можливості фінансування територій та об'єктів місцевого значення з державного бюджету.
8. Визначити пільги органам місцевого самоврядування, на територіях яких створюються природоохоронні території (внести відповідні зміни до законів «Про природно-заповідний фонд», «Про місцеве самоврядування», «Податкового кодексу України» та ін.) та механізми їх реалізації.
9. Розробити спеціальні методики та провести оцінку «екосистемних послуг» природоохоронних територій (у розвиток ст. 45 Закону України «Про природно-заповідний фонд»), послідовно втілити ці оцінки й розробити механізми компенсації як один з ключових інструментів для підвищення рівня фінансування заповідних установ.

Традиційна система категорій природно-заповідного фонду України відносно сумісна з пропонованою категоризацією МСОП (таблиця 2.3). Однак, слід зауважити, що основною, і найважливішою, особливістю цієї категоризації є відсутність в ній тієї категорії об'єктів, яку ми пропонуємо зарахувати до «природоохоронних територій соціально-культурного призначення». До природно-заповідного фонду, який відповідає категорії «природоохоронних територій загального призначення» мають належати лише природні й напівприродні природоохоронні території. До того ж, з числа «природоохоронних територій спеціального призначення» деякі також добре відповідають певним категоріям, запропонованим МСОП.

Таблиця 2.3.

Порівняльна характеристика категорій природоохоронних територій МСОП, прийнятої в Україні та пропонуваної за трьома типами призначення

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП	КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
Категорія I: Території суворої охорони	Природні території та об'єкти	Природоохоронні території загального призначення А-1
Категорія Ia: Природний резерват суворої охорони – суворо охоронювані території, створені для збереження біорізноманіття, а також геологічних/геоморфологічних особливостей, де відвідування, використання та вплив людини суворо контролюваний та обмежений з метою захисту природних цінностей, які підлягають охороні. Такі природоохоронні території можуть бути еталонними для наукових досліджень та моніторингу.	Природні заповідники (частково) – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.	Природні заповідники Біосферні заповідники Національні природні парки Заповідні урочища Пам'ятки природи Заказники
Категорія Ib: Природна територія – здебільшого великі незмінні або мало змінні території, які зберігають свій природний облік і притаманні їм процеси, без постійного або значного населення, котрі знаходяться під охороною і менеджментом з метою збереження їхнього природного стану.	Природні заповідники (частково) Біосферні заповідники (частково) – біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.	

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП	КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
Категорія II: Національний парк – великі природні або близькі до природних території, котрі охороняються з метою збереження великомасштабних екологічних процесів разом з комплексом видів та екосистем, характерних для цієї території, котрі, рівночасно, забезпечують основу для екологічно й культурно сумісного духовного, наукового, освітнього та рекреаційного використання відвідувачами. Категорія III: Природний пам'ятник або феномен – охоронні території, створені для збереження певних природних пам'яток, які можуть бути певним елементом рельєфу, скелею серед моря, підводною печерою, геологічним феноменом, як, наприклад, печера, або феноменом живої природи, як, наприклад, старовіковий ліс. Це, загалом, досить маленькі території й вони часто мають високу цінність для відвідувачів. Категорія IV: Територія для активного збереження типу оселища або природного виду – охоронні території, створені для збереження окремих видів або типів оселищ (середовищ їх існування) і менеджмент такої території визначається пріоритетом збереження об'єкта охорони задля якого вона створена. Багато	Заповідні урочища (частково) Національні природні парки – національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність. Пам'ятки природи – пам'ятками природи оголошуються окремі унікальні природні утворення, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення, з метою збереження їх у природному стані. На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення. Заказники – заказниками оголошуються природні території (акваторії) з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів. На території заказника обмежується або забороняється діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказник. Господарська, наукова та	

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО- КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

природоохоронних територій IV категорії потребують зважених (обґрунтованих) активних втручань з метою забезпечення потреб окремих видів або для підтримання стану певного типу оселища, однак це не є обов'язковою умовою приналежності до цієї категорії.

інша діяльність, що не суперечить цілям і завданням заказника, проводиться з дотриманням загальних вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення.

Заповідні урочища (частково) – заповідними урочищами оголошуються лісові, степові, болотні та інші відокремлені цілісні ландшафти, що мають важливе наукове, природоохоронне і естетичне значення, з метою збереження їх у природному стані. На території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Категорія V: Охоронний ландшафт (пейзаж)/морський пейзаж – охоронна територія, на якій взаємодія людини й природи впродовж певного часу зумовила формування території з особливими ознаками, що пов'язані з істотною екологічною, біотичною, культурною та видовищною цінністю і в межах якої збереження цілісності цієї взаємодії життєво важливе для збереження й підтримання цієї території та збереження її взаємопов'язаних природних та інших цінностей.

Регіональні ландшафтні парки – регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

Заповідні урочища (частково)

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП	КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
Категорія VI: Охоронна територія зі сталим використанням природних ресурсів – охоронні території, котрі зберігають екосистеми й типи оселищ разом з пов'язаними з ними культурними цінностями й традиційними системами управління природними ресурсами. Вони є, здебільшого, великими, з більшістю території, що перебуває в природному стані. Головною метою такої території є підтримання такого балансу між сталим використанням природних ресурсів та екстенсивним неіндустріальним їх використанням, який був би сумісним зі збереженням природи.	Біосферні заповідники (частково) Національні природні парки (частково) Регіональні ландшафтні парки (частково)	
		<i>Природоохоронні території загального призначення А-2</i>
		Природоохоронні території загального призначення, створені у відповідності з міжнародними угодами й конвенціями та Законом України «Про екологічну мережу України» (об'єкти Смарагдової мережі, Рамсарські угіддя, допоміжні об'єкти екологічної мережі – сполучні, буферні та відновні території)
	<i>Штучно створені об'єкти:</i>	<i>Природоохоронні території соціально-культурного призначення</i>
	Ботанічні сади – ботанічні сади створюються з метою збереження,	Ботанічні сади

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП	КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
	вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення та збереження ботанічних колекцій, ведення наукової, навчальної і освітньої роботи. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення.	Дендрологічні парки Зоологічні парки Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва
	Дендрологічні парки – дендрологічні парки створюються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення.	
	Зоологічні парки – зоологічні парки створюються з метою організації екологічної освітньо-виховної роботи, створення експозицій рідкісних, екзотичних та місцевих видів тварин, збереження їх генофонду, вивчення дикої фауни і розробки наукових основ її розведення у неволі. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення.	
	Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – Парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва оголошуються найбільш визначні та цінні зразки паркового будівництва з	

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ МСОП	КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	ПРОПОНОВАНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ ЗАГАЛЬНОГО Й СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
	метою охорони їх і використання в естетичних, виховних, наукових, природоохоронних та оздоровчих цілях. Можуть мати місцеве або загальнодержавне значення.	
	<i>Усі типи захисних земель, зелені зони, елементи екомережі, що не мають статусу природно-заповідних територій</i>	<i>Природоохоронні території спеціального призначення</i>
Категорія IV: Територія для активного збереження типу оселища або природного виду (частково) Категорія VI: Охоронна територія зі сталим використанням природних ресурсів		Захисні ліси – протиерозійні, приполонинні, захисні смуги лісів уздовж залізниць, автомобільних доріг, міжнародного, державного та обласного значення, особливо цінні лісові масиви, державні захисні лісові смуги, байрачні ліси, степові переліски та інші ліси степових, лісостепових, гірських районів, які мають важливе значення для захисту навколишнього природного середовища. Інші землі спеціального природоохоронного призначення – водоохоронні, території лісгосподарських частин зелених зон населених пунктів тощо. Допоміжні елементи екомережі – ключові та сполучні території, які не є об'єктами природно-заповідного фонду

Звичайно, процес адаптації національної категоризації природоохоронних територій до рекомендацій МСОП не може бути швидким, але він формує передумови для використання світового надбання досвіду щодо екологічного менеджменту на природоохоронних територіях. Реалізація цього процесу можлива у два способи:

1. Повна уніфікація категоризації природоохоронних територій України з категоріями, рекомендованими МСОП, що є досить проблематичним, зважаючи на багатолітню традицію організаційних засад територіальної охорони природи,
2. Встановлення адекватних відповідностей між існуючими категоріями природно-заповідного фонду України та інших природоохоронних територій країни з категоріями МСОП.

Останній підхід є найперспективніший, хоча уникнути поступової трансформації прийнятої системи категорій в напрямку загальної уніфікації типології природоохоронних територій у країнах Європи не вдасться, оскільки збереження загальної біорізноманітності континенту можливе лише в рамках загального екологічного менеджменту системи охоронних територій усіх країн.

3.2. Про закони України «Про екологічну мережу України» та «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки»

Україна на законодавчому рівні закріпила принципи й підходи до формування екомережі та критерії визначення її структурних елементів, причому це було зроблено на засадах, досить відмінних від прийнятих у країнах Європи. Тому, вважаємо доцільним навести стислий аналіз основних методологічних відмінностей щодо формування екомережі в країнах Європи та в Україні. Пропонований аналіз є основою для формування нової редакції Закону України «Про екологічну мережу України» та підготовки «Загальнодержавної програми розвитку й менеджменту екомережі України на 2016-2025 рр.»

Ідея екологічної мережі сформувалася у світовій практиці як спосіб збереження біорізноманітності в умовах неминучого нині збільшення антропогенного впливу на природне довкілля й подальшої трансформації ландшафтів. У її основі лежить так звана *оселищна концепція збереження біорізноманітності*, тобто ідея збереження певних типів оселищ (*habitats*³⁰), як територій (місць) існування видів, або їх груп. В основі цієї концепції лежать принципи, проголошені Бернською конвенцією.

Україна приєдналася до «Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі»³¹, однак, у природоохоронному законодавстві України практично відсутні базові концептуальні засади ефективної імплементації її принципів у практику. Зокрема, це стосується оселищної (*habitat's*) концепції збереження біотичного й ландшафтного різноманіття, яка нині, фактично, лежить в основі визначення територіальних об'єктів охорони в країнах Європи

³⁰ Термін «оселище» є адекватним перекладом українською мовою англійського терміна «habitat». У деяких офіційних перекладах міжнародних правових документів (наприклад, Бернської конвенції) українською мовою цей термін був переданий як «середовище існування», що некоректно як з екологічної, так і мовно-семантичної точок зору.

³¹ Через неадекватний офіційний переклад (адже в англomовному оригіналі ні про які «середовища існування» мови нема!) назви Бернської конвенції, в Україні навіть не виникло передумов для введення в правове поле терміна «оселище» (чи будь якого іншого) для адекватного позначення цілком визначеного й усталеного терміна «habitat».

й поширюється на інших континентах. У країнах Євросоюзу вона знайшла втілення в Директиві 92/43/ЄЕС від 21 травня 1992 року «Про збереження природних типів оселищ (*habitats*) та видів природної фауни й флори».

Методологія оселищної охорони – це своєрідний інструмент уніфікації підходів до охорони біотичного й ландшафтного різноманіття в країнах Європи. В основі природоохоронних програм, які випливають з цієї концепції (Natura 2000, Emerald Network) лежить принцип виділення ділянок земної поверхні (*sites*), які визначаються певними, конвенційно погодженими, властивостями чи характеристиками: як місцевиростання чи місця існування певних видів рослин і тварин, місцезнаходження певних типів угруповань, екосистем тощо.

Оселищна концепція збереження біорізноманіття має на меті, насамперед, вирішення практичних завдань територіальної охорони біорізноманіття, зокрема в регіонах з давньою історією господарського освоєння, де природні екосистеми збереглися лише фрагментарно, на малих ділянках, роз'єднаних великими просторами антропогенних ландшафтів.

На підставі аналізу природоохоронної цінності видів рослин та/або тварин, або їх угруповань визначають типи оселищ які необхідно зберігати як неодмінні місця їх існування. Такі типи оселищ визначають як територіальні об'єкти охорони, важливі для виживання певних видів.

Починаючи від середини 90-х років концепція оселищної охорони біорізноманіття набуває у Європі панівного характеру.

У процесі формування оселищної концепції збереження біорізноманіття в кожній з країн Європи виникали й виникають певні проблеми щодо адаптації наявного національного наукового понятійно-термінологічного, концептуального та методологічного апарату з потребами оселищного підходу до збереження біорізноманіття. В Україні такі проблеми також мають місце. Деякі особливості на інтерпретацію оселищних підходів в Україні накладає наявність розвиненої традиції охорони раритетних фітоценозів, яка сформувалася в рамках концепції Зеленої книги України. В основі ідеї охорони та збереження рідкісних і типових рослинних угруповань, навіть точніше – типів угруповань, тобто синтаксонів, виділених за домінантною класифікацією, було прагнення зберегти відповідні середовища існування для видів, які потребують збереження. Проте, в останньому виданні Зеленої книги України (2009) ця ідея практично відкинута, а мова йде тільки про охорону певних, визначених за низкою критеріїв, типів рослинних угруповань (синтаксонів).

В основі виділення раритетних фітоценозів за традицією Зеленої книги України лежить екосистемний підхід, але самі критерії та методи виділення типів синтаксонів є принципово відмінними від прийнятих у європейській практиці. Зелена книга стосується лише територій, на яких представлена рослинність і лише суходільних (включно з водною рослинністю). Вона не бере до уваги морських екосистем. Крім того, її підходи не можуть бути застосовані до територій, на яких рослинність відсутня, але які мають важливе значення як місця життєдіяльності, насамперед, тваринних організмів. Наприклад, скелі з “пташиними базарами”, кам'яністі береги, які є місцем розмноження морських ссавців, глибоководні екосистеми, рухомі піщані дюни тощо. Разом з тим, такі території відіграють важливу роль у структурі екомережі.

Особливої гостроти проблема активного впровадження в Україні принципів оселищного підходу до збереження біорізноманіття набула у зв'язку з проголошенням розбудови екомережі керівним принципом розвитку територіальної охорони природи країни й закріпленням його на законодавчому рівні. Проте, слід зазначити, що у створенні національної екомережі Україна спирається на юридично-правовий підхід, не маючи ще достатньої наукової основи у вигляді

відповідних баз даних щодо поширення видів рослин і тварин і типів оселищ, оформлених із застосуванням сучасних геоінформаційних (ГІС) технологій для обґрунтування її структури й конфігурації на оселищних засадах.

Згідно з визнаними у Європі науковими підходами, вибір територій того чи іншого призначення в рамках екомережі здійснюється на підставі узагальнення детальної інформації про поширення видів рослин і тварин, шляхи міграцій тварин, достатньо детальних карт рослинності та її класифікаційних схем. Практично всі країни, що ввійшли до Євросоюзу, на час формування національних екомереж мали узагальнені хорологічні атласи флори й фауни, причому деякі з них – дуже детальні. Завдяки цьому реалізація вибору типів оселищ, які становлять першочергову цінність для збереження біотичного й ландшафтного різноманіття у цих країнах здебільшого становила лише технічну проблему.

Як уже зазначалося, в основі виділення територій, перспективних для включення до екомережі, за прийнятими в країнах Європи критеріями, лежить виділення природних оселищ, яким характерна наявність відповідних складових (як біотичних, так і абіотичних), які визначають їх особливу роль у збереженні умов виживання й розвитку популяцій видів, які потребують охорони. Але, на жаль, ці підходи мають обмежене застосування в Україні та майже не використовуються в практиці природоохоронної справи.

В Україні запроваджені дещо інші критерії до формування екомережі, що значною мірою зробило схеми екомережі України несумісними з аналогічними схемами європейських країн. Особливо відчутно це проявляється на прикордонних територіях, де виникає необхідність узгодження структури регіональних екомереж України з європейськими. Принциповим є фактичне ігнорування в Україні “оселищних критеріїв” вибору складових елементів екомережі й абсолютизація значення територій та об’єктів природно-заповідного фонду, як основи екомережі з подальшим, часто штучним, залученням природоохоронних територій іншого статусу (водоохоронних, ґрунтозахисних, рекреаційних тощо).

3.3. Закони України «Про рослинний світ» та «Про тваринний світ»

Згідно зі ст. 26 Закону України «Про рослинний світ» та ст. 37 Закону України «Про тваринний світ» охорона рослинного й тваринного світу забезпечується шляхом:

- встановлення правил та науково обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об’єктів рослинного й тваринного світу,
- встановлення заборони та обмежень під час використання об’єктів рослинного й тваринного світу,
- встановлення особливого режиму охорони видів рослин і тварин, уключених до Червоної книги України,
- охорони середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин,
- формування екологічної мережі, створення державних заповідників, заказників і визначення інших природних територій та об’єктів, що підлягають особливій охороні,
- проведення відповідно до законодавства інших заходів і встановлення інших вимог щодо охорони об’єктів рослинного й тваринного світу.

В обох випадках мова йде про середовища існування видів без належного пояснення суті означеної категорії. У наявному в законах поданні, категорія «середовище існування» є абстрактною, оскільки не має відповідної територіальної прив'язки. Ця невідповідність легко знімається у спосіб введення в правове поле України концептуальних положень і понятійно-термінологічного апарату оселищної концепції збереження біотичної і ландшафтної різноманітності.

Декларація встановлення особливого режиму охорони видів рослин і тварин, уключених до Червоної книги України, без забезпечення правових засад моніторингу, його фінансового забезпечення та реалізації результатів у рамках відповідних екологічних менеджмент-планів, позбавлена практичного сенсу. Усі етапи моніторингу поширення, стану й динаміки популяцій видів, що включених до Червоної книги України, доцільно визначити на законодавчому рівні в рамках Законів «Про Червону книгу України», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», Лісового кодексу України, «Порядку ведення державного обліку і кадастру рослинного світу» постанова КМ України № 195 від 22.02.2006 р., «Положення про порядок ведення державного кадастру тваринного світу» постанова КМ України № 772 від 15.11.1994 р.

У контексті впровадження моніторингу та менеджменту популяцій видів тварин і рослин, що потребують охорони та їхніх оселищ (середовищ існування) важливим є аналіз досвіду європейських країн щодо практичного впровадження положень Бернської конвенції в рамках реалізації програм Natura 2000 та Смарагдової мережі.

3.4. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України (ДАЛРУ) та збереження біорізноманіття в лісах і сталє лісове господарство

Розглянемо головний документ ДАЛРУ - діюче Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, яке було затверджене Указом Президента України від 13.04.2011 №458/2011. ДАЛРУ забезпечує реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства. Воно у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міннагрополітики України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра.

Згідно Положення, основними завданнями Держлісагентства України є:

1) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства;

2) реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

На виконання основних завдань в пункті 4 Положення про ДАЛРУ, деталізовано 47 напрямків роботи, заходів, видів діяльності, повноважень та інше.

Аналіз 47 напрямків показує, що лише один напрямок має відношення до збереження біорізноманіття, а саме:

5) здійснює державне управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду в лісах підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління. Ця робота відповідає першому пункту статті 85 ЛКУ.

Об'єкти ПЗФ на своїй території зобов'язані забезпечувати охорону рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань,

пралісів, інших цінних природних комплексів відповідно до природоохоронного законодавства відповідно до пункту 5) статті 85 ЛКУ.

Однак об'єкти ПЗФ складають близько 17% від земель лісгосподарського призначення. А яким чином ДАЛРУ охороняє біорізноманіття на 83% земель лісгосподарського призначення?

Це питання вимагає пошарового аналізу нормативно-правових актів управління лісовим господарством. Що торкається Положення про ДАЛРУ, то в ньому не згадуються слова «біорізноманіття», «екологія», «генофонд». Не знайшло місце в Положенні про ДАЛРУ охорона біорізноманіття поза межами ПЗФ (за винятком мисливських тварин). Не відображає Положення і «застосування екологічно орієнтованих способів відтворення лісів та використання лісових ресурсів», вказаних в пункті 4) ст.85 ЛКУ. Проте в 27 з 47 пунктів Положення згадуються питання мисливства та полювання.

Як відображено в аналізі міжнародної та Європейської політики щодо збереження біорізноманіття в лісах в попередніх розділах, головним напрямком розвитку екологічної сучасної політики і до 2020 року є ведення сталого лісового господарства і проведення сталого лісового менеджменту. Статтею 19 ЛКУ на постійних лісокористувачів покладено зобов'язання:

- забезпечувати охорону, захист, відтворення, підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей, підвищення родючості ґрунтів, вживати інших заходів відповідно до законодавства **на основі принципів сталого розвитку**.

ДАЛРУ є постійним користувачем, тобто воно має також застосовувати принципи ведення сталого лісового господарства і проводити відповідну політику з цього приводу. Власне це ДАЛРУ і робить, але в Положенні про ДАЛРУ цей напрямок роботи не відображений.

До речі, в Положенні про Державний комітет лісового господарства України (Указ Президента України від 14 серпня 2000 року N 969/2000) першим серед основних завдань Держлісгоспу України було:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері лісового і мисливського господарства, а також охорони, захисту, раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, мисливських тварин, підвищення ефективності лісового та мисливського господарства.

В діючому Положенні ДАЛРУ це завдання стало на другому місці (хоча має бути на першому, оскільки реалізація державної політики значно важливіше від внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства). Окрім того воно втратило головний напрямок цієї політики - охорону, захист, раціональне використання і відтворення лісових ресурсів та мисливських тварин.

Для успішного ведення лісового господарства необхідно проводити моніторинг. Питання державного моніторингу регулюються Постановою КМУ «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30 березня 1998 р. N 391». Згідно п.8 зазначеної Постанови КМУ, ДАЛРУ здійснює наступний моніторинг:

- ґрунтів земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів);
- лісової рослинності (стан, продуктивність, пошкодження біотичними та абіотичними чинниками, біорізноманіття, радіологічні визначення);
- мисливської фауни (видові, кількісні та просторові характеристики).

Існуюче Положення про ДАЛРУ містить невідповідність цим завданням. Зокрема, в Положенні відсутнє завдання щодо моніторингу лісової рослинності і, зокрема, біорізноманіття. Пункт 8) Положення передбачає здійснення «моніторингу ґрунтів з метою вирощування продуктивних лісових насаджень, лісової рослинності, мисливських тварин», натомість Постанова КМУ зобов'язує проводити фактично моніторинг радіаційного і хімічного забруднення ґрунтів земель всього лісового фонду.

Таким чином, Положення про ДАДРУ має бути змінено з метою досягнення відповідності чинному законодавству, цілям визначеним в ЄС (оскільки Україна підписує договір про асоціацію) і зокрема, Постанові КМУ «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля», а також має відображати як головний напрямок діяльності агентства – це ведення сталого лісового господарства, включаючи збереження біорізноманіття.

Щодо цілей ЄС, то їх визначає, зокрема, «Нова лісова стратегія ЄС: для лісів і лісового сектору». В Стратегії визначена наступна мета до 2020 року - Забезпечити і довести, що всі ліси в ЄС управляються відповідно до принципів сталого лісового управління і, що внесок ЄС у просуванні сталого лісового управління і скорочення вирубки лісів на глобальному рівні, зміцнюється.

Стаття 292, пункт 5 Угоди про Асоціацію з ЄС наголошує: Сторони співпрацюють з метою сприяння **обґрунтовному і раціональному використанню природних ресурсів** відповідно до **цілей сталого розвитку**, з метою зміцнення зв'язків у сфері торговельних та **екологічних політик та практики** Сторін. Отже, угода підкреслює значущість роботи відповідно до **цілей сталого розвитку**. У статті 361 Угоди зазначено, що співробітництво матиме на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього природного середовища, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів у сфері охорони природи, зокрема **збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття (екомережі)**.

Зазначений вище аналіз дозволив сформулювати і запропонувати наступні зміни до Положення про ДАЛРУ (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Пропозиції щодо внесення змін до

«Положення про Державне агентство лісових ресурсів України»

ЧИННЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ (ВІД 13.04.2011 №458/2011)	ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ЧИННОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ	КОМЕНТАРІ
Стаття 3 1) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства;	Стаття 3 1) всеохоплююча реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства	Слово «всеохоплююча» відображає те, що реалізація державної політики має бути повна, а не часткова, тобто у тому обсязі, як то визначено в чинному законодавстві
Стаття 3 2) реалізація державної політики у сфері лісового та	Стаття 3 2) забезпечення охорони, захисту, відтворення, підвищення продуктивності	Це завдання кореспондує завданню з Положення про

ЧИННЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ (ВІД 13.04.2011 №458/2011)	ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ЧИННОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ	КОМЕНТАРІ
мисливського господарства.	лісів та лісових екосистем, збереження в них біорізноманіття шляхом впровадження управління лісами на zasadaх сталого розвитку	Держкомлісгосп, статтями 19 і 85 ЛКУ, Угодою про асоціацію з ЄС та метою Нової лісової стратегії ЄС
	Стаття 3 3) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства	Бувший пункт 1) статті 3
Стаття 4 8) здійснює моніторинг ґрунтів з метою вирощування продуктивних лісових насаджень, лісової рослинності, мисливських тварин;	Стаття 4 8) Здійснює моніторинг: - ґрунтів земель лісового фонду (радіологічні визначення, залишкова кількість пестицидів, агрохімікатів і важких металів тощо); - лісової рослинності (стан, продуктивність, пошкодження біотичними та абіотичними чинниками, біорізноманіття, радіологічні визначення, тощо); - мисливської фауни (видові, кількісні та просторові характеристики).	Згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30 березня 1998 р. N 391»
Стаття 4 6) організовує ведення лісовпорядкування та мисливського впорядкування;	Стаття 4 6) організовує ведення лісовпорядкування та мисливського впорядкування шляхом впровадження управління лісами на засадах сталого розвитку;	Напрямок роботи на впровадження управління лісами на zasadaх сталого розвитку
Стаття 4 28) забезпечує виконання функцій державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони всіх постійних лісокористувачів і власників лісів, бере участь у забезпеченні реалізації державної політики в сфері пожежної безпеки, забезпечує організацію та координацію заходів з охорони державного мисливського фонду і заходів з регулювання чисельності мисливських, хижих та	Стаття 4 28)забезпечує виконання функцій державної лісової охорони, зокрема, збереження біорізноманіття в лісах на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях , координує діяльність лісової охорони всіх постійних лісокористувачів і власників лісів, бере участь у забезпеченні реалізації державної політики в сфері пожежної безпеки, забезпечує організацію та координацію заходів з охорони державного мисливського фонду і заходів з регулювання чисельності мисливських,	Вставлено напрямок роботи згідно статті 85 ЛКУ

ЧИННЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ (ВІД 13.04.2011 №458/2011)	ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ЧИННОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДАЛРУ	КОМЕНТАРІ
шкідливих для мисливського господарства тварин;	хижих та шкідливих для мисливського господарства тварин;	

3.5. Приведення Положення про державну лісову охорону у відповідність до задач охорони біорізноманіття

Збереження біорізноманіття в лісах має здійснюється їх власниками та постійними лісокористувачами. Про це пише стаття 85 ЛКУ. ДАЛРУ є постійним лісокористувачем і його уповноважені працівники, якими є лісова охорона, має забезпечити збереження біорізноманіття в лісах. Звернемося до Положення про державну лісову охорону, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976.

Як задекларовано в Положенні, метою діяльності держлісоохорони є здійснення правових, лісоохоронних та інших заходів, спрямованих на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу.

Проаналізуємо мету і заходи на відповідність ЛКУ.

Згідно статті 6 ЛКУ, лісовими ресурсами є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів.

Стаття 19 ЛКУ зобов'язує постійних лісокористувачів (зокрема, ДАЛРУ):

6) забезпечувати охорону типових та унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу та рослинних угруповань.

Отже, згідно ЛКУ, лісова охорона ДАЛРУ має забезпечувати охорону лісових ресурсів, об'єктів тваринного світу та типових і унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу та рослинних угруповань.

Серед наявних в Положенні чотирьох основних завдань, зазначена вимога Лісового кодексу не відображена тому пропонується внести зміни до Положення, додавши вимоги ЛКУ щодо охорони біорізноманіття наступним чином (табл.3.2):

Таблиця 3.2

Пропозиції щодо внесення змін до

«Положення про державну лісову охорону» у відповідність до задач охорони біорізноманіття

ЧИННА РЕДАКЦІЯ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ЛІСОВУ ОХОРОНУ (ПОСТАНОВА КМУ ВІД 16 ВЕРЕСНЯ 2009 Р. N 976)	ЗАПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ЧИННОГО ПОЛОЖЕННЯ ПРО ДЕРЖАВНУ ЛІСОВУ ОХОРОНУ
4. Основними завданнями держлісоохорони є: - здійснення державного контролю за додержанням вимог лісового та мисливського законодавства; - забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу; - запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у сфері лісового та мисливського господарства, а також використання лісових ресурсів і мисливських тварин; - організація та координація заходів з охорони державного мисливського фонду.	4. Основними завданнями держлісоохорони є: - здійснення державного контролю за додержанням вимог лісового та мисливського законодавства; - забезпечення охорони лісів від пожеж, незаконних рубок, шкідників і хвороб, пошкодження внаслідок антропогенного та іншого шкідливого впливу; - запобігання злочинам і адміністративним правопорушенням у сфері лісового та мисливського господарства, а також використання лісових ресурсів і мисливських тварин; - організація та координація заходів з охорони державного мисливського фонду; забезпечення охорони лісових ресурсів, об'єктів тваринного світу та типових і унікальних природних комплексів і об'єктів, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу та рослинних угруповань.

3.6. Управління у галузі використання природних ресурсів і, зокрема, збереження біорізноманіття, в лісах України

Перший рівень управління, - це інституційний рівень. В статтях 25-33 ЛКУ описані основні завдання державного регулювання та управління у сфері лісових відносин та повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Вирішення питань збереження біорізноманіття в лісах не вимагають інституційних змін чи змінення чинних повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо управління.

Управління природними ресурсами в лісах включає загалом розробку планів управління, заходи щодо впровадження планів управління, моніторинг природних ресурсів, заходи правозастосування щодо порушень чинного законодавства щодо лісового господарства. Термін управління щодо лісів в нашому законодавстві має назву - лісовпорядкування. Згідно статті 45 ЛКУ, лісовпорядкування включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково

обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України.

Лісовпорядкування передбачає, зокрема (стаття 46 ЛКУ):

9) виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу і підлягають заповіданню, включенню до екологічної мережі;

15) ведення моніторингу лісів.

Таким чином, згідно ЛКУ, на лісовпорядкування покладається виявлення типових та унікальних природних комплексів та місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу, а Лісова охорона забезпечує їх збереження, невиснажливе використання та інше.

Лісовпорядкування є обов'язковим на всій території України та ведеться державними лісовпорядними організаціями за єдиною системою – власне це Укрдержліспроект.

3.7. Охорона земель водного фонду в лісах та водного біорізноманіття

Згідно Статті 4. Водного кодексу України до земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, **не зайнятими лісами**;

прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, **крім земель, зайнятих лісами**.

Отже, землі водного фонду в лісах складаються з водного дзеркала і не мають прибережних смуг.

Спробуємо дати відповідь на питання, хто відповідальний за охорону водних об'єктів в лісах. Положення про Державне агентство водних ресурсів України, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 453/2011, декларує наступні основні завдання агентства:

- внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері розвитку водного господарства і меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;
- реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів, розвитку водного господарства і меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем.

Серед покладених на Держводагенство завдань немає жодного завдання щодо проведення охорони водних об'єктів.

Здійснення заходів щодо раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів, а також контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів віднесено Водним кодексом (стаття 10) до відання **сільських, селищних, міських та районних у містах рад**.

На районні та обласні ради покладено здійснення контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів (статті 11 та 12).

Але сільська рада, яка складається, зазвичай, з голови, секретаря, землевпорядника та бухгалтера не має ні часу, ні знань для охорони вод і раціонального використання і відтворення водних ресурсів. Завдання охорони вод значно ускладнюється для сільських рад, коли водні об'єкти розташовані далеко від села і оточені землями лісового фонду.

Указом Президента України від 16 квітня 2011 року «Про Державне агентство рибного господарства України» створено Держрибагентство України. Держрибагентство утворено для реалізації державної політики у сфері рибного господарства та рибної промисловості, **охорони, використання та відтворення водних біоресурсів**, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 8 липня 2011 року № 3677-VI, Завданням державної політики у галузі рибного господарства є, зокрема, управління рибальством, збереження та збільшення чисельності водних біоресурсів у природному середовищі, **їх біологічного різноманіття шляхом забезпечення охорони, відтворення та раціонального використання;**

Державна інспекція охорони, відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства існує на підставі Положення про неї, затвердженого Наказом Мінагрополітики від 12.05.2005 №198. Відповідно до покладених на Держрибінспекцію завдань, вона здійснює охорону риби та інших водних живих ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України, в інших об'єктах водного промислу або об'єктах, які мають значення для природного відтворення запасів риби та інших водних живих ресурсів, а також у виключній (морській) економічній зоні України та акваторіях у межах континентального шельфу України.

Окрім Держрибінспекції контроль за дотриманням чинного екологічного законодавства на водоймах може здійснювати Державна екологічна інспекція, підпорядкована Мінприроди.

На відміну від лісової охорони, яка постійно і широкомасштабно здійснює охорону лісових ресурсів, Держрибінспекція і Державна екологічна інспекція працюють шляхом контрольних перевірок, інспекцій. Враховуючи малочисельність цих інспекцій ефективність їх роботи низька.

Для ілюстрації можна привести наступний факт (<http://www.menr.gov.ua/index.php/press-center/news/150-news28/2760-fakt-rezonansnoho-brakonierstva-na-kanivskomu-vodoskhovyshchi>):

9 червня 2014 року в Держекоінспекцію в Київській області надійшло повідомлення від громадських інспекторів з охорони довкілля, які проінформували, що поблизу села Циблі (Переяслав-Хмельницький район Київської області) помічено рибних бракон'єрів, які вже протягом кількох днів в акваторії водосховища безкарно розставляють заборонені знаряддя лову та здійснюють практично промисловий вилов риби. На місце події терміново виїхали заступник начальника ДЕІ в Київській області Олександр Зайченко та начальник відділу біоресурсів цієї інспекції Богдан Чукор. Факт злочину проти природи підтвердився: на вказаній акваторії Канівського водосховища встановлено бракон'єрські знаряддя – близько сотні (!) ставних масивних ятерів, кільця яких у діаметрі становлять 1,5 метра, висота сітки – до 3 метрів, а довжина крил до 50 метрів.

Цей факт говорить про корумпованість рибінспекції, оскільки такі великомасштабні роботи по установці сіток, регулярному їх огляді і вивозу риби не можуть бути непоміченими. Тому надія про те, що працівники Держрибінспекції зможуть охороняти водні живі організми та водні рослини на багаточисельних малих і середніх річках і озерах – є малоімовірною.

Для поліпшення охорони водних та пов'язаних з водою тварин, а також, в певній мірі, водних живих організмів доцільно передати під охорону Державної лісової охорони водні об'єкти, які розташовані в межах лісового фонду. При цьому залишивши всі функції Держекоінспекції та Держрибінспекції без змін. Комплексна охорона лісів та розташованих в них водних об'єктів є складовою частиною для забезпечення екосистемного підходу в управлінні та охороні природи.

Це питання складне і потребує подальшого багатостороннього обговорення, яке необхідно розпочинати.

3.8. Проекти організації території національних природних парків, природних та біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків

Проекти організації території національних природних парків (НПП), природних заповідників (ПЗ), біосферних заповідників (БЗ) та регіональних ландшафтних парків (РЛП) розробляються відповідно до Закону України про ПЗФ та відповідних Положень, затверджених наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 06.07.2005 р., № 245. Найбільш чисельним об'єктом ПЗФ з зазначених вище категорії об'єктів ПЗФ є НПП.

Проект організації території НПП, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів (далі - ПОТ НПП) розробляється з метою забезпечення ефективного виконання завдань, покладених на національний природний парк, комплексного науково обґрунтованого використання та зонування його території, визначення заходів, необхідних для охорони, відтворення та рекреаційного використання цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів, розвитку наукових досліджень, екологічної освіти, моніторингу довкілля та рекреаційної діяльності, здійснення будівництва, реконструкції та реставрації об'єктів, формування інженерно-транспортної інфраструктури, виконання інших завдань.

Сконцентруємо увагу на інформації в Положенні про ПОТ НПП, що стосується виключно лісів.

Згідно п.2.3 Положення, підготовчий етап розроблення ПОТ НПП завершується першою виробничою нарадою робочої групи проектувальників, представників замовника та науково-технічної ради НПП. За підсумками обговорення визначаються основні вимоги щодо функціонального зонування території парку, її поділу на квартали, відділення, філіали, обходи тощо, таксації та оцінки лісів, земель та інше. Таким чином, для розроблення ПОТ НПП необхідні дані щодо таксації та оцінки лісів і земель.

Згідно Додатку до пункту 1.4 Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів, ПОТ НПП має містити наступний розділ (для НПП, де є ліс):

3.4. Лісове господарство.

3.4.1. Землі лісового фонду.

3.4.1.1. Розподіл земель лісового фонду.

3.4.1.2. Характеристика земель лісового фонду, їх динаміки.

3.4.1.3. Аналіз лісогосподарської діяльності у попередні роки та її сучасних тенденцій.

3.4.2. Проект використання та відновлення лісів.

3.4.2.1. Основні види рубок та їх загальні та щорічні обсяги.

3.4.2.2. Використання недеревних рослинних ресурсів лісу.

3.4.2.3. Лісовідновлення.

3.4.3. Збереження лісових екосистем.

3.4.3.1. Охорона лісу від шкідників та хвороб. Лісозахист.

3.4.3.2. Негативний вплив на лісові екосистеми та здійснення природоохоронних заходів.

3.4.3.3. Збереження пралісів та інших корінних лісових природних комплексів.

ПОТ НПП мав містити (до внесення змін до Закону про ПЗФ щодо заборони полювання) розділ 3.8. Мисливське господарство.

3.8.1. Організація мисливського господарства.

3.8.2. Видовий склад та чисельність мисливських видів тварин.

3.8.3. Стан та перспективи розвитку мисливського господарства.

До ПОТ НПП мали бути включені карти і картосхеми розподілу лісових земель за переважаючими породами дерев (кущів) на території НПП (М 1:50000 - 1:25000), таксаційні описи тощо.

Таким чином, ПОТ НПП містить значну частину того, що містить Проект організації та розвитку лісового господарства цього ж НПП. Розробка однієї і тієї ж інформації як для ПОТ НПП так і для Проекту організації та розвитку НПП є дублювання і марне витрачання державних коштів. Тому після обговорення зацікавленими сторонами з боку Мінприроди та з боку ДАЛРУ, мають бути внесені зміни до Положення про ПОТ НПП та до Інструкції з впорядкування лісового фонду України.

Власне, в 2011 році Мінприроди підготувало нову редакцію Положення про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів.

Положення про проекти організації території ПЗ, БЗ, НПП і РЛП, затверджені наказом Мінприроди мають бути переглянуті. Вони мають відобразити заборону полювання на об'єктах ПЗФ, введену внесенням змін до Закону про ПЗФ та інші питання. Наприклад, з Положення про ПОТ ПЗ необхідно виключити наступні пункти, що торкаються змісту проекту використання та відтворення лісів (мабуть малось на увазі - проекту організації та розвитку лісового господарства), зокрема:

3.3.2.1. Основні види рубок та їх загальні та щорічні обсяги

3.3.2.2. Використання недеревних рослинних ресурсів лісу

Пункт 2.7.5. Регулювання чисельності окремих видів фауни можна дозволити лише для ПЗ з малою площею, де порушені природні процеси регулювання чисельності тварин.

Необхідно видалити пункти:

3.4. Відтворення мисливських видів тварин.

3.5. Відтворення рибних ресурсів.

Бо вони дозволяють заходи регулювання чисельності тварин, що порушують природний розвиток процесів та явищ.

Наступні три пункти необхідно вилучити, бо такі заходи не можуть проводитись ні в заповідній зоні, ні в зоні, в якій закон про ПЗФ дозволяє виділення земельних ділянок для задоволення

господарських потреб заповідника та його працівників у сінокосах, випасах, городах та паливі відповідно до встановлених нормативів.

3.8.2. Система закладів культури та перспективи їх розвитку.

3.9. Стан та перспективи розвитку побутового обслуговування.

3.10. Стан та перспективи розвитку системи громадського харчування.

Виходячи з мети створення об'єктів ПЗФ, ПОТ об'єктів ПЗФ повинен бути головним документом щодо менеджменту природним ресурсами в об'єктах ПЗФ, а Проект організації та розвитку лісового господарства має бути підпорядкований йому, оскільки впорядкування лісового господарства в об'єктах ПЗФ має бути спрямовано на збереження видового, ценотичного та ландшафтного різноманіття.

3.9. Проект організації розвитку лісового господарства та внесення змін до «Інструкції з впорядкування лісового фонду України»

Лісовпорядкування включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України. Так сформульовано в статті 45 ЛК, а стаття 46 ЛКУ описує, що означає лісовпорядкування. Щодо біорізноманіття, то лісовпорядкування передбачає:

8) ландшафтні, ґрунтові, лісотипологічні, лісобіологічні та інші обстеження і дослідження лісових природних комплексів;

9) виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу і підлягають заповіданню, включенню до екологічної мережі;

13) складання проектів організації і розвитку лісового господарства (ПОРЛГ) та здійснення авторського нагляду за їх виконанням та інше.

ПОРЛГ передбачає екологічно обґрунтоване ведення лісового господарства і розробляється відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють організацію лісовпорядкування.

Безумовно, що лісовпорядкування має також виконувати завдання щодо збереження біорізноманіття, визначені в статті 85 ЛКУ і ПОРЛГ має встановити, як ці завдання збереження біорізноманіття мають виконуватися.

Нормативно-правовим актом, який регулює розробку ПОРЛГ є Інструкція з впорядкування лісового фонду України, розроблена ВО "УКРДЕРЖЛІСПРОЕКТ". Ця інструкція має дві частини - Польові роботи та Камеральні роботи. Ця інструкція була затверджена науково-технічною радою Державного комітету лісового господарства України протокол № 2 від 30.10-01.11.2006 р. ВО "УКРДЕРЖЛІСПРОЕКТ" внесло зміни до неї і в 2012 році підготувало проект нової інструкції з лісовпорядкування. Позитивним моментом є те, що нова інструкція має бути погоджена Мінприроди, бо інструкція лісовпорядкування від 2006 року не містить інформації про її погодження з Мінприроди.

Аналіз проекту нової Інструкції з впорядкування лісового фонду щодо питань збереження біорізноманіття показав, що вона містить певні недоліки які необхідно усунути.

Розглянемо ці недоліки частково.

1. Інструкція з лісовпорядкування, яка складається з двох частин - Польові роботи та Камеральні роботи, взагалі **не містить слово «біорізноманіття»**, хоча стаття 85 ЛКУ змушує це робити.

Однак, замість слова біорізноманіття, у ГЛАВІ 7. НАБЛИЖЕНЕ ДО ПРИРОДИ ЛІСІВНИЦТВО ТА ДІЛЯНКОВИЙ МЕТОД ВПОРЯДКУВАННЯ ЛІСІВ тричі згадується термін біотичне різноманіття. Хоча це майже синоніми, але варто використовувати встановлений ЛКУ термін – біорізноманіття. В пункті 7.1.1. записано, що “Ведення лісового господарства на засадах наближеного до природи лісівництва поєднує наступні принципи: безперервне в часі існування лісового покриву; збереження *біотичного різноманіття*;.... **вирубування деревини в обсязі річного приросту**; застосування природоохоронних технологій заготівлі деревини”.

Однак, вирубування деревини в обсязі річного приросту веде до знищення біорізноманіття і до загибелі лісу, оскільки 100% вирубування річного приросту означає, що в лісі не буде мертвої деревини (якої має бути не менше 10%), яка є притулком для багатьох видів фауни, які, зокрема, знищують шкідників. Таке лісівництво є не наближеним, а віддаленим від природи. Тобто **вирубування деревини в обсязі річного приросту** треба видалити.

2. В першому абзаці Інструкції вказано, що вона розроблена на підставі закону “Про Червону книгу України”, а далі в тексті є лише одне посилання на ЧКУ, а саме в п. 9.3.6. Цитуємо:

Робота з відведення і таксації лісосік визнається незадовільною в таких випадках:

...

відсутність в описовій частині відомостей при наявності на лісосіці цінних та рідкісних **дерев**, занесених до Червоної книги України, інших **дерев**, що не підлягають вирубуванню.

.....

Отже, мова йде про відсутність відомостей лише про червонокнижні дерева. Поза увагою в Інструкції залишилися всі інші червонокнижні види рослин і тварин. Але навіть і для цих дерев не вказано, які заходи і яким чином вони повинні бути запроектовані для їх охорони.

3. В пункті 5 статті 85 ЛКУ вказано, що збереження біорізноманіття в лісах здійснюється шляхом забезпечення охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань, пралісів, інших цінних природних комплексів відповідно до природоохоронного законодавства. Цінні рослинні угруповання, які потребують охорони, містить **Зелена книга України**, однак в двох частинах Інструкції з лісовпорядкування вона не згадується і не передбачені ніякі заходи щодо збереження рослинних угруповань з Зеленої книги. До речі, із 160 рослинних угруповань, які містить Зелена книга і які потребують охорони, лісові складають - 72 угруповання, чагарникова і чагарничкова рослинність Карпат і Криму - 9, трав'яна і чагарникова степова рослинність - 25, чагарничкова рослинність ксеротичного типу на відслоненнях та пісках – 8, загалом 114 рослинних угруповань лісового та чагарникового

складу, тобто 71% від всіх вказаних рослинних угруповань, які потребують охорони згідно з Зеленою книгою України. Зелена книга вказує також і який режим збереження цих угруповань, надає біотехнічні та созотехнічні рекомендації, а також карти поширення зеленокнижних угруповань на території України. Тобто вона містить необхідну базову інформацію для лісовпорядкування. Отже для лісового таксатора немає ніяких проблем під час визначення зеленокнижних рослинних угруповань у період проведення таксації для лісовпорядкування.

4. Оскільки згідно статті 46 ЛКУ лісовпорядкування передбачає **виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу**, то це положення повинно б було знайти відображення в Інструкції з лісовпорядкування. Воно відноситься як до об'єктів ПЗФ так і до всіх лісів, де цих об'єктів немає. Однак виконання цієї законодавчої вимоги в Інструкції не передбачено, навіть при лісовпорядкуванні об'єктів ПЗФ.
5. В Інструкції з лісовпорядкування (Польові роботи), один розділ 8.3. «Впорядкування лісів природно-заповідного фонду» має особливе значення для охорони біорізноманіття і заслуговує на особливу увагу. Власне лише один цей розділ з усієї інструкції і має відношення до охорони біорізноманіття. Тобто, виходячи з аналізу інструкції можна зробити висновок, що інструкція передбачає охорону біорізноманіття лише в об'єктах ПЗФ, площа яких в лісовому фонді України складає лише близько 17%. Тобто, **лісовпорядкування на 83% площі Лісового фонду ведеться практично без врахування питань збереження біорізноманіття, ігноруються частково статті 46 і 85 ЛКУ, Червону і Зелену книги України, а також міжнародні зобов'язання України, що витікають з міжнародних конвенцій та угод, зокрема, Бернської, Бонської, Конвенції про біологічне різноманіття та інших.**

Це є принциповим і дуже суттєвим недоліком інструкції і вона має бути доопрацьована.

6. В Інструкції лісовпорядкування із розгляду випали дендрологічні парки, ботанічні сади та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, які є об'єктами ПЗФ згідно Закону про ПЗФ.
7. Розглянемо окремо деякі зауваження до розділу 8.3. «Впорядкування лісів природно-заповідного фонду».

Цей розділ безумовно має відображати питання збереження біорізноманіття, визначені ЛКУ, природоохоронним законодавством України та міжнародними зобов'язаннями України. Окрім того, враховуючи пріоритет забезпечення охорони біорізноманіття в об'єктах ПЗФ, лісовпорядкування повинно бути підпорядковане проектам організації території об'єктів ПЗФ, розроблятися на їх основі і не дублювати інформацію, що міститься в проектах організації території.

Лісовпорядкування не може відмінити застереження щодо режиму господарювання в різних зонах об'єктів ПЗФ, сформульованих в Законі про ПЗФ.

В додатку 2 міститься розділ 8.3 з рекомендованими змінами.

8. В 1992 р. на Міжнародній конференції ООН у Ріо-де-Жанейро була проголошена концепція сталого розвитку лісового господарства, основні положення якої відображені в таких документах, як "Агенда 21" та "Ліс - принципова заява".

Згідно статті 48 ЛКУ, у матеріалах лісовпорядкування дається якісна і кількісна характеристика кожної лісової ділянки, комплексна оцінка ведення лісового господарства, що є основою для розроблення на **засадах сталого розвитку** проекту організації та розвитку лісового господарства відповідного об'єкта лісовпорядкування.

Назва **сталий розвиток лісового господарства** - що це таке?, в чому відмінність ПОРЛГ, розробленого на засадах сталого розвитку? – в Інструкції нічого про це немає. Більш того, назва "сталий розвиток" в Інструкції не згадується. Тобто, за 20 років цей термін ще не прижився в Інструкції з лісовпорядкування.

Загальний висновок щодо Інструкції з лісовпорядкування.

Аналіз Інструкції з лісовпорядкування та виявлених в ній недоліків свідчить про те, що в колективі розробників Інструкції не було фахівців щодо охорони біорізноманіття і тому питання біорізноманіття не були висвітлені не в достатній мірі.

В другому абзаці Інструкції вказано, що під час допрацювання проекту Інструкції були враховані пропозиції, отримані від відділу проблем використання і охорони лісових ресурсів РВПС України НАН України, УкрНДІЛГА, Українського НДІ гірського лісівництва, кафедри лісової таксації і лісовпорядкування Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного лісотехнічного університету України.

Однак до доопрацювання Інструкції не були залучені спеціалісти з Інститутів ботаніки та зоології НАН України, громадські екологічні організації. В результаті проект Інструкції має такі значні недоліки щодо охорони біорізноманіття.

Власне розроблення такої інструкції та її прийняття без обговорення з громадськістю – неприпустимі. Ліси України є її національним багатством і лісом протягом життя користувалася чи користується практично кожна людина. Тому громадське обговорення Інструкції повинно бути проведеним безперечно.

Головна рекомендація.

Маючи досвід тридцятирічної роботи в сфері екології, ботаніки, охорони біорізноманіття можу зауважити що лісовпорядкування, яке в необхідній мірі відображатиме питання охорони біорізноманіття в лісах може бути розроблено тільки на підставі кращого світового досвіду. Аналіз світового досвіду показує, що включення питань біорізноманіття в лісовпорядкування в Україні знаходиться на початковому рівні і в дуже значній мірі відстало від кращого світового досвіду. Для прикладу можна навести стан охорони біорізноманіття в лісах в провінції Онтаріо (Канада) в наступному розділі.

3.10. Міжнародний досвід щодо охорони біорізноманіття в лісах в провінції Онтаріо (Канада)

Провінція Онтаріо знаходиться на практично однакових географічних широтах з Україною, має площу в 1,6 рази більшою від площі України і 75% площі провінції займають ліси. Охороною природи опікується Міністерство природних ресурсів провінції Онтаріо.

Міністерство розробило «Керівництво по управлінню лісами для збереження біорізноманіття на діляночному та територіальному рівнях» (від десятків м² до сотень км²), яке використовують лісові менеджери для планування і ведення лісового господарства. Воно є обов'язковим до застосування.

Це керівництво містить «стандарти», «керівництва» та «приклади кращого управління». «Стандарти» повинні бути дотримані, як написано, тобто лісовим менеджерам не дозволяються тлумачення чи варіації. «Керівництва» є обов'язковими також і повинні дотримуватися, але вимагають професійного досвіду і знання, щоб бути реалізовані. «Кращі приклади управління» не є обов'язковими, а, швидше, є прикладами з практики, які лісові менеджери, можливо, побажають використовувати для досягнення цілей, пов'язаних із стандартами або керівництвами. **В Україні необхідно вивчити «Керівництво по управлінню лісами для збереження біорізноманіття» та після глибокого аналізу і обговорень розробити таке керівництво для України як для лісовпорядкування, так і для щоденного використання при управлінні лісовим господарством в Україні.**

Міністерство також розробило Інструкцію для планування управління лісами в провінції Онтаріо, яка є на кшталт української Інструкції з лісовпорядкування, але є значно ширшою. В принципі система управління лісами та лісогосподарювання в Онтаріо значно відрізняється вже на політичному рівні. Ще в 1995 році був прийнятий новий закон – Закон сталості Королівських лісів (Crown Forest Sustainability Act). Цей закон визначає сталість як довготермінове здоров'я Королівського лісу. Згідно закону – головною метою лісового господарства є досягнення довготривалого стану здорових лісів.

На підставі розроблених критеріїв сталості і результатів роботи по лісогосподарюванню визначається ступінь сталості лісу і якість виконаної роботи. При оцінці роботи і стану лісу беруться до уваги показники стану і розвитку рослинного і тваринного світу, води, повітря, ґрунтів, соціальні і економічні показники, включаючи рекреаційні цінності і природну спадщину (природоохоронні території). Тобто, йде комплексна оцінка лісогосподарювання і стану лісу і на підставі цього визначається стан здоров'я лісу.

Ще одна суттєва відмінність від України – міністерство провінції Онтаріо до планування і лісогосподарювання залучає громади та місцеве населення.

Короткий огляд підходів до управління лісами і оцінки їх стану в Онтаріо спонукає до глибокого вивчення Канадського досвіду і здобутків та широкого використання України кращих результатів.

3.11. Менеджмент плани об'єктів ПЗФ та Рамсарських угідь

Загальноприйнятим міжнародним підходом щодо управління природоохоронними територіями, і в тому числі – лісовими територіями, є розробка менеджмент планів природоохоронних територій та

їх впровадження. Кращий міжнародний досвід щодо управління включений в так звані керівництва по розробці менеджмент планів. Відомо декілька таких керівництв. Наприклад:

- в рамках рамсарської конвенції прийняті «Нові Керівні принципи для планів управління Рамсарських та інших водно-болотних угідь» (2002), вони має пряме відношення до лісів, оскільки більшість водно-болотних угідь (ВБУ) в Україні мають лісові ділянки. Рамсарські угіддя в Україні не завжди входять до складу об'єктів ПЗФ;
- Керівництво щодо менеджмент планування природоохоронних територій (Guidelines for Management Planning of Protected Areas) підготовлене Світовою комісією із питань природоохоронних територій (World Commission on Protected Areas) під егідою IUCN <https://portals.iucn.org/library/efiles/edocs/PAG-010.pdf>.
- Міністерство природних ресурсів провінції Онтаріо також підготувало Посібник по плануванню в природоохоронних територіях «Protected Areas Planning Manual» http://www.ontarioparks.com/english/planning_pdf/papm/papm_approved.pdf
- В рамках Конвенції про біологічне різноманіття було розроблено керівництво «Стале лісове управління, біорізноманіття та рівень життя» (A GOOD PRACTICE GUIDE. SUSTAINABLE FOREST MANAGEMENT, BIODIVERSITY and LIVELIHOODS) https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&rlz=1C1SVEA_enUA387UA387&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=Guide+on+forest+protected+areas+management++planning&start=20
- В рамках Бернської конвенції розробляється керівництво для розробки менеджмент планів Смарагдових об'єктів з урахуванням зміни клімату.

Цей список можна продовжувати. Коротко зміст керівництва щодо розробки менеджмент плану і зміст типового менеджменту плану природоохоронного об'єкту, наприклад, Смарагдового об'єкту, може бути сформульований наступним чином.

1. Вступ.
2. Загальні керівні принципи.
3. Інтегроване управління Смарагдовими об'єктами як складова частина широкомасштабного управління екологією, включаючи басейни річок та прибережні зони.
4. Функції планування управління для Смарагдових об'єктів.
5. Зацікавлені сторони, в тому числі місцеві громади. Консультації та участь зацікавлених сторін.
6. Обережний підхід до управління навколишнім середовищем.
7. Управління планування як процес.
 - 7.1. Формування групи з планування управління.
 - 7.2. Призначення координатора.
 - 7.3. Формування групи зацікавлених сторін.
8. Пропагування та поширення інформації.
 - 8.1. Участь різних сторін.
9. Вхідні дані, результати, наслідки.

10. Адаптивне управління.

11. Одиниці управління, зонування.

Формат менеджмент плану

- I Преамбула / політика
- II Опис території Смарагдового об'єкта
- III Оцінка стану території об'єкта
 - III.I Оцінка екологічного характеру (оселищ, видів і природних процесів)
 - III.II Оцінка інших цінних особливостей Смарагдових об'єктів
- IV Задачі управління, які мають стояти для досягнення мети (цілей) менеджменту
 - IV.I Фактори, які впливають на характеристики Смарагдового об'єкта
 - IV.II Оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС)
- V Робочі індикатори результатів менеджменту, їх обмеження та моніторинг
- VI Обґрунтування
- VII План дій (план заходів і огляд)
- VIII Обговорення та оприлюднення менеджмент плану.

Із порівняння змісту менеджмент плану із змістом Інструкції з лісовпорядкування видно, що вони відрізняються дуже суттєво. Зміст проекту організації території об'єкту ПЗФ та зміст менеджмент плану відрізняються також, але не настільки суттєво.

Головною і принциповою відмінністю Інструкції з лісовпорядкування та Проекту організації території у порівнянні з менеджмент планом, є те, що вони не мають стратегічних та оперативних цілей управління, деталізованих задач управління, досягнення яких необхідно для виконання поставленої перед об'єктом ПЗФ мети в Законі про ПЗФ, та в ЛКУ для лісу, зокрема його сталого управління.

Це є принциповим підходом, управління природою має бути цільовим, тобто управління повинно бути спрямовано на досягнення певних цілей, задач, наприклад, щодо збереження ключових видів тварин і рослин, відновлення корінної рослинності, підтримання в екологічній рівновазі лугів від заліснення або навпаки, їх заліснення та інше.

Практична відсутність такого підходу в управлінні лісами і об'єктами ПЗФ в Україні, знижує ефективність менеджменту і породжує втрату біорізноманіття і екосистем.

Таким чином, Інструкція з лісовпорядкування та проект організації території об'єктів ПЗФ мають бути доповнені розділом, щодо визначення, мети, довгострокових та середньострокових цілей управління чи лісовпорядкування для конкретної території і конкретних задач, які стоять перед менеджментом об'єктів ПЗФ чи лісовпорядкуванням лісів.

Згідно статті 48 ЛКУ, Проект організації та розвитку лісового господарства передбачає екологічно обґрунтоване ведення лісового господарства. **Однак на практиці, до екологічно обґрунтованого ведення лісового господарства не можна віднести діючу практику лісовпорядкування, оскільки вона не враховує ключової складової лісового біогеоценозу – його тварин та рослин.** Деревна і чагарникова рослинність, важлива, але не єдина складова біогеоценозу.

3.12. Пропозиції щодо внесення змін до «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» (Постанова КМУ)

Вважається, що через відсутність або недосконалість відповідної нормативно-правової бази, механізмів реалізації і контролю за збереженням біорізноманіття, цінне біорізноманіття (види рослин, тварин та грибів з ЧКУ, рослинних угруповань з Зеленої книги України, міжнародних конвенцій) не забезпечене належною охороною на землях лісогосподарського призначення поза межами об'єктів ПЗФ (а інколи і в їх межах).

Для ілюстрації цього висновку розглянемо положення ЛКУ та Постанови КМУ «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», які мають відношення до збереження біорізноманіття.

Стаття 85 Лісового кодексу України вірно формулює завдання щодо збереження біорізноманіття в лісах на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях, в тому числі охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань та інших. В подальшому ЛКУ не формулює, яким чином має бути забезпечена охорона біорізноманіття, оскільки для цього мають бути застосовані підзаконні акти. Опосередковано це може бути досягнуто різними шляхами, в тому числі і шляхом поділу лісів за екологічним і соціально-економічним значенням у відповідності до Статті 39 ЛКУ. Іншим механізмом, за допомогою якого може бути введена система збереження біорізноманіття в лісах, є виділення особливо захисних лісових ділянок (у лісах можуть бути виділені особливо захисні лісові ділянки з режимом обмеженого лісокористування) (Стаття 41 ЛКУ)).

Затверджений Постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733 «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» встановлює єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування. В Статті 5 Постанови КМУ «Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення» значно обмежені функції природоохоронних лісів. До цієї категорії не віднесені ліси поза межами об'єктів ПЗФ, які проте мають важливе значення для збереження біорізноманіття на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях, для охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу із Червоної книги України, рослинних угруповань із Зеленої книги України, видів рослин та тварин, що охороняються міжнародними конвенціями та інших. Крім того цей документ не надає характеристик і порядку визначення природоохоронних лісів (окрім об'єктів та територій ПЗФ).

У додатку 5 до «Порядку поділу...» вказані «Найменування та ознаки особливозахисних лісових ділянок та нормативи виділення». Серед 16 найменувань тільки два («Лісові ділянки навколо токовищ глухарів» і «Лісові ділянки на особливо охоронних частинах заказників») в якійсь мірі стосуються збереження біорізноманіття.

Незрозуміло, що мається на увазі під «особливо охоронною частиною заказника», адже цей термін в законодавстві ніде не визначений. Не згадані інші категорії об'єктів ПЗФ (парки, заповідні урочища та інші).

Таким чином, **постанова КМУ недостатньо враховує потреби збереження цінного лісового біорізноманіття як в межах так і поза межами об'єктів ПЗФ, як того вимагає ЛКУ (ст. 85 та інші) і тому постанову доцільно суттєво доповнити.**

Доопрацювання цього документу також сприятиме в Україні розвитку лісової сертифікації, одним з принципів якої є концепція “High Conservation Value Forests (HCVF)”, (особливо цінні для збереження ліси - ОЦЗЛ). Концепція детально викладена в посібнику (Jennings et al, 2003³²), який був адаптований для умов України (<http://awsassets.panda.org/downloads/oczl.pdf>).

Концепція особливо цінних для збереження лісів частково реалізована в чинній нормативно-законодавчій базі ведення лісового господарства. В Додатку 4.В показана відповідність категорій і підкатегорій ОЦЗЛ категоріям і підкатегоріям захисності лісів, які виділяються згідно «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок».

Пропозиція щодо внесення змін у згаданий документ полягає в тому, щоб використати світовий досвід збереження цінних лісів, включаючи ліси з цінним біорізноманіттям, через існуючий в Україні механізм виділення особливо захисних лісових ділянок (ОЗЛД), визначений ЛКУ та «Порядком поділу...».

В Лісовому кодексі в Статті 41 «Виділення особливо захисних лісових ділянок» вказується, що у лісах можуть бути виділені особливо захисні лісові ділянки з режимом обмеженого лісокористування. Проте в «Порядку поділу...» відсутні пояснення про які саме обмеження лісокористування йдеться, тому пропонується режим лісокористування на ОЗЛД встановити окремою Інструкцією або Методичними рекомендаціями, які мають бути розроблені.

В Додатку 3 запропоновані часткові зміни до «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», які дозволять гармонізувати цей документ із Ст. 85 ЛКУ «Збереження біорізноманіття в лісах».

Запропоновані зміни також дозволять виконати міжнародні зобов'язання України в рамках конвенцій та міжнародних угод щодо охорони біорізноманіття в лісах, а також спростять ідентифікацію перших трьох категорій ОЦЗЛ.

До «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» запропоновано внести ще й інші зміни, які відображені в тексті постанови підкресленим текстом (додаток 3). Текст, який доцільно вилучити із Постанови - закреслено.

3.13. Пропозиції щодо внесення змін до правил рубок з метою збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства

Підставою для пропозицій є зобов'язання лісового господарства України, що витікають з Загальноєвропейських практичних рекомендацій із сталого ведення лісового господарства (додаток 2 до резолюції L2 Міністерської конференції із збереження лісів у Європі, Лісабон, 1998) щодо збереження біорізноманіття, а також вимоги щодо сталого ведення лісового господарства, які повинні виконувати лісгосподарські підприємства, які бажають бути сертифікованими за схемою ЛОР.

³² Jennings, S., R. Nussbaum, N. Judd, and T. Evans. 2003. *The high conservation value forest toolkit*. First edition. ProForest, Oxford, UK.

Пропозиції до змін нормативно-законодавчих актів наведені в таблицях 3.3-3.4.

Таблиця 3.3.

Пропозиції щодо внесення змін до п.5 «Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат» і п.1.3 «Правил рубок головного користування в лісах України»

(запропонований текст виділений курсивом)

ІСНУЮЧА РЕДАКЦІЯ ДОКУМЕНТУ	ЗАПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ	ОБҐРУНТУВАННЯ
Під час заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття.	Під час заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття. <i>Деревами, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття, є:</i> <i>фаутні, дуплясті, поодинокі старовікові дерева, інші дерева першого ярусу (при суцільнолісосічних рубках і останньому прийомі поступових рубок слід залишати не менш, ніж 10 дерев на 1 га);</i> <i>сухостійні дерева VI категорії стану, повалені дерева, високі пні.</i>	Запропонована редакція відповідає вимогам: - рекомендації 4.2.h Загальноєвропейських практичних рекомендацій із сталого ведення лісового господарства (додаток 2 до резолюції L2) («Сухостій і сухі стовбури, що впали, дуплясті дерева, ділянки старовікових лісів і особливо рідкісні деревні види слід лишати в кількості і поширенні, необхідних для збереження біорізноманіття, беручи при цьому до уваги потенційний вплив на здоров'я і стійкість лісів і на навколишні екосистеми.») - критерію 6.3 Принципів і критеріїв Лісової опікунської ради (ЛОР). Запропонована редакція сприятиме виконанню ухвалених Україною Загальноєвропейських практичних рекомендацій із сталого ведення лісового господарства, а також полегшуватиме виконання лісогосподарськими підприємствами вимог ЛОР.

Таблиця 3.4

Пропозиції щодо внесення змін до «Правил поліпшення якісного складу лісів» (запропонований текст виділений курсивом)

ІСНЮЮЧА РЕДАКЦІЯ ДОКУМЕНТУ	ЗАПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ	ОБґРУНТУВАННЯ
22. Під час проведення вибірових санітарних рубок вилучаються сухостійні, всихаючі, дуже ослаблені дерева внаслідок пошкодження шкідниками і хворобами, стихійного лиха, антропогенного та іншого шкідливого впливу за умови, що їх вирубування не призведе до зменшення повноти (всіх ярусів) нижче ніж 0,5 у пристиглих, стиглих і перестійних деревостанах і нижче ніж 0,4 в інших деревостанах.	22. Під час проведення вибірових санітарних рубок вилучаються сухостійні, всихаючі, дуже ослаблені дерева внаслідок пошкодження шкідниками і хворобами, стихійного лиха, антропогенного та іншого шкідливого впливу за умови, що їх вирубування не призведе до зменшення повноти (всіх ярусів) нижче ніж 0,5 у пристиглих, стиглих і перестійних деревостанах і нижче ніж 0,4 в інших деревостанах. З метою збереження і збільшення біорізноманіття при проведенні вибірових санітарних рубок доцільно залишати в непорушеному стані сухостійні дерева VI категорії стану, повалені дерева, високі пні.	Запропонована редакція відповідає вимогам: • рекомендації 4.2.h Загальноєвропейських практичних рекомендацій із сталого ведення лісового господарства (додаток 2 до резолюції L2) («Сухостій і сухі стовбури, що впали, дуплясті дерева, ділянки старовікових лісів і особливо рідкісні деревні види слід лишати в кількості і поширенні, необхідних для збереження біорізноманіття, беручи при цьому до уваги потенційний вплив на здоров'я і стійкість лісів і на навколишні екосистеми.») • критерію 6.3 Принципів і критеріїв Лісової опікунської ради (ЛОР).
24. Під час проведення суцільних санітарних рубок вирубуються одночасно всі дерева насадження або його частини на площі 0,1 гектара і більше, пошкоджені шкідниками, хворобами та внаслідок стихійного лиха і техногенних впливів до невідновної втрати цими насадженнями біологічної стійкості.	24. Під час проведення суцільних санітарних рубок вирубуються одночасно всі дерева насадження або його частини на площі 0,1 гектара і більше, пошкоджені шкідниками, хворобами та внаслідок стихійного лиха і техногенних впливів до невідновної втрати цими насадженнями біологічної стійкості. З метою збереження і збільшення біорізноманіття при проведенні суцільних санітарних рубок доцільно залишати в непорушеному стані: • фаутні, дуплясті, поодинокі старовікові дерева, інші дерева першого ярусу (не менш,	Запропонована редакція сприятиме виконанню ухвалених Україною Загальноєвропейських практичних рекомендацій із сталого ведення лісового господарства, а також полегшуватиме виконання лісгосподарськими підприємствами вимог ЛОР.

ІСНУЮЧА РЕДАКЦІЯ ДОКУМЕНТУ	ЗАПРОПОНОВАНА РЕДАКЦІЯ	ОБҐРУНТУВАННЯ
	<i>ніж 10 дерев на 1 га);</i> • <i>сухостійні дерева VI категорії стану, повалені дерева, високі пні.</i>	

Застереженням до реалізації пропозиції є:

- питання актуалізації та верифікації даних державних кадастрів тваринного та рослинного світу;
- заходи з охорони вказаних видів мають бути детальними і зрозумілими для проектувальників і користувачів проекту організації і розвитку лісового господарства.

4. Спеціальні інформаційні повідомлення для розміщення на веб сайтах FLEG II та WWF Special information

Information press releases for FLEG 2 and WWF web sites

В рамках завдання згідно технічного завдання було підготовано два інформаційних повідомлення на наступні теми:

- Актуальність і доцільність адаптації природоохоронного законодавства України до законодавства Євросоюзу;
- Збереження біорізноманіття в лісах. Гармонізація законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій».

Тексти цих інформаційних повідомлень адаптовано на підставі інформації викладеної у підрозділах 2.1 та 4.1.

4.1. Збереження біорізноманіття в лісах. Гармонізація законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій

«Збереження біорізноманіття в лісах. Гармонізація законодавства України та Європейського Союзу щодо природоохоронних територій». Таку актуальну тему обговорювали 27 червня 2014 року в Міністерстві екології та природних ресурсів України спільно з Державним агентством лісових

ресурсів України, громадськими організаціями, науковцями та спеціалістами в рамках Програми FLEG II «Правозастосування та управління в лісовому секторі країн східного регіону дії Європейського інструменту сусідства і партнерства – II». Організувала підготовку матеріалів і проведення круглого столу [Дунайсько-Карпатська Програма Всесвітнього Фонду Природи WWF](#), яка є партнером Програми FLEG II.

Консультант Дунайсько-Карпатської Програми Л. Проценко (директор Благодійної організації Інтерекоцентр, м. Київ) виступив з доповіддю «Пропозиції щодо удосконалення системи управління лісами для збереження біорізноманіття в Україні з залученням кращого зарубіжного досвіду». З доповідями також виступили О. Кагало (зав. відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України, м. Львів) на тему «Аналіз системи законодавства щодо спеціальних природоохоронних територій в лісах і розробка пропозицій для її гармонізації між Україною і Європейським Союзом», та Г. Бондарук (провідний науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. М. Висоцького, м. Харків) на тему «Нормативно-законодавче забезпечення збереження біорізноманіття при сталому веденні лісового господарства: реалізація в Україні та пропозиції щодо гармонізації з міжнародними вимогами».

У зацікавленому й жвавому обговоренні взяли участь 15 спеціалістів, зокрема, директор Департаменту заповідної справи Мінприроди І. Іваненко, завідувач відділу цього департаменту С. Матвеев, начальник управління лісового господарства Держлісагенства України В. Романовський, координатор проекту від WWF Д. Карабчук, завідувач відділу Укрдержліспроекту М. Рековець та інші.

О. Кагало доповів результати аналізу застосування Директиви Європейського союзу 79/409/ЕЕС про охорону природних видів птахів (Директива про птахів) та Директиви ЄС 92/43/ЕЕС про збереження природних типів оселищ та видів природної фауни і флори (Оселищна директива) в Україні та апроксимацію українського законодавства до вказаних директив. Ця робота є актуальною, бо згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, така апроксимація має бути проведена протягом двох років. Він зауважив, що Україна, істотно відстала в розвиткові процесу формування й впровадження системних підходів активного збереження природного середовища, які застосовуються в ЄС. Зокрема, має місце реальна відсутність у правовому полі України базових положень оселищної концепції збереження біорізноманіття. Первинне введення в правове поле України базових положень оселищної концепції збереження біорізноманіття найбільш доцільним є через Закон України «Про Червону книгу України» (ЧКУ) як найбільш дієвий механізм у системі правозастосування, оскільки відповідальність за його порушення передбачена в рамках Адміністративного та Кримінального кодексів України, а також, зокрема в частині реалізації моніторингу й менеджменту територій для забезпечення сприятливого природоохоронного статусу відповідних типів оселищ і видів неможливе без одночасних узгоджених редакційних змін і доповнень також і в Законі України «Про природно-заповідний фонд України», який має аналогічний рівень ефективності правозастосування. Причому ці редакційні зміни й доповнення мають бути повністю узгодженими між двома Законами, а термінологічний і понятійний апарат, який неодмінно має бути введений в чинне правове поле, узгоджений і синхронізований з відповідним термінологічним і понятійним апаратом, що використовується в правовому полі європейських країн. Звичайно, зрозумілим є те, що відповідних редакційних узгоджувальних доповнень і поправок потребуватимуть усі суміжні Закони й нормативно-правові документи, зокрема, закони «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього

природного середовища”, “Про екологічну мережу України”, Лісовий, Водний і Земельний кодекси України тощо. Були запропоновані конкретні зміни до закону про ЧКУ, щоб відобразити апроксимацію директив ЄС та надані наукові обґрунтування доцільності таких змін і пропозиції щодо змін закону України «Про природно-заповідний фонд України» в контексті гармонізації законодавства України із законодавством європейських країн.

У своїй доповіді **Г. Бондарук** підкреслив, що ведення лісового господарства на принципах сталого розвитку передбачає збереження біорізноманіття в лісах. Загальноєвропейські практичні рекомендації щодо сталого ведення лісового господарства викладені в додатку 2 до резолюції L2 Міністерської конференції із захисту лісів у Європі (Лісабон, 1998 р.). Існують певні стандарти ведення лісового господарства, зокрема, лісової сертифікації. Переважна більшість вимог щодо збереження біорізноманіття під час ведення лісового господарства, які сформульовані в Загальноєвропейських практичних рекомендаціях зі сталого ведення лісового господарства, враховані в лісовому законодавстві. Не враховані повністю – Практичні рекомендації з планування ведення лісового господарства. Не проведена інвентаризація та картування рідкісних лісових екосистем, що містять ендемічні види та оселища для видів, що зникають. Г. Бондарук порекомендував для виконання рекомендації щодо планування сталого ведення лісового господарства використовувати дані державних кадастрів тваринного та рослинного світу. Однак залишається питання актуалізації та верифікації даних державних кадастрів тваринного й рослинного світу. При цьому є застереження до пропозиції – заходи з охорони рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин мають бути детальними й зрозумілими для проектувальників і користувачів проекту організації і розвитку лісового господарства. Із Загальноєвропейських практичних рекомендацій зі сталого ведення лісового господарства залишаються не врахованими рекомендації 4.2.h та вимоги критерію 6.3 Принципів і критеріїв Лісової опікунської ради (FSC). З метою їх врахування запропоновані доповнення до «Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат», «Правил рубок головного користування в лісах України» та «Правил поліпшення якісного складу лісів».

Л. Проценко доповів про результати аналізу основних міжнародних та європейських документів, що стосуються збереження біорізноманіття в лісах. Зокрема, «Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2020 року» передбачає, що плани управління лісами або еквівалентні документи, мають бути підготовані згідно з практикою сталого лісокористування (Sustainable forest management) для всіх лісів, що перебувають у державній власності. «Нова лісова стратегія ЄС: для лісів і лісового сектору» (2013) поставила мету «Забезпечити і довести, що всі ліси в ЄС управляються відповідно до принципів сталого лісового управління», а Єврокомісія взяла зобов'язання контролювати прогрес в державах-членах щодо впровадження планів управління лісами та інтеграції питань біорізноманіття в них. Висновок для України з проведеного аналізу полягає в необхідності розробки Проектів організації та розвитку лісового господарства на засадах сталого розвитку, які включають питання збереження біорізноманіття. Увагу до того, яке значення біорізноманіттю в лісах надається в інших країнах, привертає Програма лісового біорізноманіття METSO 2008–2016 (Фінляндія) вартістю 14 мільярдів євро.

У наступній частині доповіді Л. Проценко зупинився на політичних документах і законодавчій базі в Україні щодо управління і, зокрема, збереження біорізноманіття в лісах. Лісовий кодекс України (ЛКУ) в ст. 85 формулює, яким шляхом має здійснюватися збереження біорізноманіття в лісах. Зокрема, шляхом створення об'єктів ПЗФ та забезпечення охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного й рослинного світу, рослинних угруповань,

пралісів, інших цінних природних комплексів. Аналіз Положення про державне лісове агентство показало, що лише один із 47 напрямків роботи, заходів, видів діяльності та повноважень Держлісагенства має відношення до збереження біорізноманіття – це об'єкти ПЗФ, що підпорядковані Агентству, проте 27 напрямків із Положення стосуються питань мисливства й полювання. У Положенні не відображені завдання **сталого управління лісовим господарство**, яке є пріоритетним для Європи, та питання державного екологічного моніторингу. Для усунення недоліків запропоновані зміни до Положення.

У Положенні про державну лісову охорону також не відображена важлива вимога ЛКУ щодо збереження біорізноманіття. Запропоновано доповнити Положення.

На підставі аналізу нормативно-правових актів щодо охорони земель водного фонду в лісах та водного біорізноманіття, консультант дійшов висновку, що для поліпшення охорони водних і пов'язаних з водою тварин, а також, певною мірою, водних живих організмів, доцільно розглянути питання про передавання під охорону Державної лісової охорони водних об'єктів, які розташовані в межах земель лісгосподарського призначення. При цьому залишивши всі функції Держекоінспекції та Держрибінспекції без змін. Комплексна охорона лісів і розташованих у них водних об'єктів є складовою частиною забезпечення екосистемного підходу до охорони та управління природою.

Головний висновок з розгляду Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України та проектів лісовпорядкування є таким.

Проект організації території національного природного парку (ПОТ НПП) містить значну частину того, що містить Проект організації та розвитку лісового господарства цього ж НПП. Розробка однієї й тієї ж інформації як для ПОТ НПП так і для Проекту організації та розвитку лісового господарства НПП є дублювання і марне витрачання державних коштів. Тому, після обговорення зацікавленими сторонами з боку Мінприроди та з боку ДАЛРУ, мають бути внесені зміни до Положення про ПОТ НПП та до Інструкції з впорядкування лісового фонду України з метою усунення дублювань. Виходячи з мети створення об'єктів ПЗФ, Проект організації території об'єкта ПЗФ повинен бути головним документом щодо менеджменту природних ресурсів в об'єктах ПЗФ, а Проект організації та розвитку лісового господарства має бути підпорядкований йому, оскільки впорядкування лісового господарства в об'єктах ПЗФ має бути спрямовано на збереження видового, ценотичного та ландшафтного різноманіття.

Управління лісами має відбуватися на основі лісовпорядкування. Згідно зі ст. 46 ЛКУ на лісовпорядкування покладається, зокрема, виявлення типових та унікальних природних комплексів та місць зростання та оселення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного й рослинного світу. Лісова охорона повинна забезпечувати їх збереження, невиснажливе використання.

Результати лісовпорядкування є основою для розроблення на засадах сталого розвитку **проекту організації та розвитку лісового господарства** відповідного об'єкта лісовпорядкування.

Зазначений проект є головним документом для управління лісом, згідно з яким виконують усі заходи в лісах, у тому числі, всі види рубок. У ньому мають бути також відображені заходи щодо збереження біорізноманіття.

Проект організації та розвитку лісового господарства розробляють згідно з Інструкцією з впорядкування лісового фонду України. ВО "УКРДЕРЖЛІСПРОЕКТ" розробило цю Інструкцію й затвердило в 2006 році, потім внесло зміни до неї й підготувало проект нової Інструкції з

впорядкування, яка зараз розміщена на веб-сайті ДАЛРУ. Однак зазначений проект нової Інструкції з лісовпорядкування містить низку недоліків щодо охорони біорізноманіття та ПЗФ. Зокрема,

1. Інструкція з лісовпорядкування не містить слова «біорізноманіття», хоча стаття 85 ЛКУ наголошує про охорону біорізноманіття.
2. У першому абзаці Інструкції вказано, що вона розроблена на підставі закону «Про Червону книгу України», а далі в тексті є лише одне посилання на ЧКУ, де згадується наявність на лісосіці цінних і рідкісних дерев, занесених до Червоної книги України. Однак для цих дерев не вказано, які заходи їх охорони і яким чином повинні бути запроектовані. Поза увагою в Інструкції залишилися окрім дерев, всі інші червонокнижні види рослинного й тваринного світу.
3. У пункті 5 статті 85 ЛКУ вказано, що збереження біорізноманіття в лісах здійснюється шляхом забезпечення охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу, рослинних угруповань. ... Цінні рослинні угруповання, які потребують охорони, містить Зелена книга України, однак в Інструкції вона не згадується і не передбачені ніякі заходи щодо збереження рослинних угруповань. До речі, зі 160 рослинних угруповань, які містить Зелена книга України (2009) і які потребують охорони, лісові, чагарникові й чагарничкові угруповання становлять 114, тобто 71% від усіх вказаних в ній рослинних угруповань. Зелена книга України містить інформацію про режим збереження цих угруповань, надає біотехнічні та созотехнічні рекомендації, а також карти поширення зеленокнижних угруповань на території України, тобто надає необхідну базову інформацію для лісовпорядкування.
4. Оскільки згідно зі ст. 46 ЛКУ, лісовпорядкування передбачає виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного й рослинного світу, то це положення повинно було б знайти відображення в Інструкції з лісовпорядкування. Воно стосується як об'єктів ПЗФ так і всіх лісів, де цих об'єктів немає. Однак виконання цієї законодавчої вимоги в Інструкції не передбачено, навіть для лісовпорядкування об'єктів ПЗФ.
5. В Інструкції з лісовпорядкування (Польові роботи), власне лише один розділ «Впорядкування лісів природно-заповідного фонду» і має відношення до охорони біорізноманіття. Консультант сформулював зміни до цього розділу, щоб досягти відповідності Інструкції природоохоронному законодавству України і міжнародним зобов'язанням.

Виходячи з аналізу Інструкції можна зробити висновок, що вона передбачає охорону біорізноманіття лише в об'єктах ПЗФ, площа яких в лісовому фонді України становить лише близько 17%. Тобто, лісовпорядкування на 83% площі Лісового фонду ведеться практично без урахування питань збереження біорізноманіття, ігноруються частково статті 46 і 85 ЛКУ, Червона й Зелена книги України, а також і міжнародні зобов'язання України, що витікають з міжнародних конвенцій та угод, зокрема, Бернської, Боннської, Конвенції про біологічне різноманіття та інших. Це є принциповим і дуже суттєвим недоліком інструкції й вона має бути доопрацьована.

Загальноприйнятим міжнародним підходом щодо управління природоохоронними територіями, і, в тому числі, – лісовими територіями, є розробка менеджмент-планів природоохоронних територій та їх впровадження. Кращий міжнародний досвід щодо управління включений в так звані

керівництва по розробці менеджмент-планів. Із порівняння змісту типового менеджмент-плану зі змістом Інструкції з лісовпорядкування можна дійти висновку, що вони мають дуже суттєві відмінності. Зміст проекту організації території об'єкту ПЗФ та зміст менеджмент-плану також різняться, але не настільки істотно.

Головною й принциповою відмінністю Інструкції з лісовпорядкування та Проекту організації території, у порівнянні з менеджмент планом, є те, що вони не містять стратегічних та оперативних цілей управління, деталізованих задач управління, досягнення яких необхідне для виконання поставленої в Законі про ПЗФ перед об'єктом ПЗФ мети, та в ЛКУ для лісу, зокрема його сталого управління.

Це є принциповим підходом, управління природою має бути цільовим, тобто управління повинно бути спрямовано на досягнення певних цілей, розв'язання завдань, наприклад, щодо збереження ключових видів тварин і рослин, відновлення корінної рослинності, підтримання в екологічній рівновазі луків від заліснення або навпаки, їх заліснення тощо.

Таким чином, Інструкція з лісовпорядкування та проект організації території об'єктів ПЗФ мають бути доповнені розділом, щодо визначення мети, довгострокових та середньострокових цілей управління чи лісовпорядкування для конкретної території і конкретних завдань, які стоять перед менеджментом об'єктів ПЗФ чи лісовпорядкуванням лісів.

Важливим механізмом, за допомогою якого може бути введена система збереження біорізноманіття в лісах поза межами об'єктів ПЗФ, є виділення особливо захисних лісових ділянок (Стаття 41 ЛКУ). Затверджений Постановою КМУ від 16.05.2007 № 733 «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» встановлює єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки зарахування їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування.

Однак, до розгляду в Порядку не потрапили ліси поза межами об'єктів ПЗФ, які, проте, мають важливе значення для збереження біорізноманіття, охорони рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу із Червоної книги України, рослинних угруповань із Зеленої книги України, видів рослин і тварин, що підлягають охороні згідно з міжнародними конвенціями тощо. Крім того, цей документ не надає характеристик і порядку визначення природоохоронних лісів (окрім об'єктів та територій ПЗФ). Постанова КМУ недостатньо враховує потреби збереження цінного лісового біорізноманіття як в межах так і поза межами об'єктів ПЗФ, як того вимагає ЛКУ (ст. 85 та інші) та містить інші недоліки й тому Постанову доцільно суттєво доповнити. Л. Проценко надав текст запропонованих змін до Постанови КМУ для усунення її недоліків.

На закінчення, він зупинився на міжнародному досвіді щодо планування й лісогосподарювання з метою збереження біорізноманіття. Він відзначив, що включення питань біорізноманіття в лісовпорядкування в Україні знаходиться на початковому рівні й дуже значною мірою відстало від кращого світового досвіду. Для прикладу можна навести стан охорони біорізноманіття в лісах в провінції Онтаріо (Канада).

Провінція Онтаріо знаходиться на близьких географічних широтах з Україною, її площа в 1,6 рази більше від площі України і 75% площі провінції займають ліси. Охороною природи та лісами опікується Міністерство природних ресурсів провінції Онтаріо.

Міністерство розробило «Керівництво по управлінню лісами для збереження біорізноманіття на діляночному та територіальному рівнях» (від десятків квадратних метрів до сотень квадратних

кілометрів), яке використовують лісові менеджери для планування й ведення лісового господарства. Воно є обов'язковим до застосування. Це керівництво містить стандарти, настанови та приклади кращого управління. Стандарти повинні бути дотримані, як сформульовано, і лісовим менеджерам не дозволяються їх тлумачення чи зміни. Настанови є обов'язковими також і повинні дотримуватися, але потребують професійного досвіду й знань, щоб бути реалізовані. Кращі приклади управління не є обов'язковими, а, швидше, є прикладами з практики, які лісові менеджери, можливо, побажають використовувати для досягнення цілей, пов'язаних із стандартами або настановами.

В Україні необхідно вивчити «Керівництво по управлінню лісами для збереження біорізноманіття» та після глибокого аналізу й обговорень розробити таке керівництво для України як для лісовпорядкування, так і для щоденного використання для управління лісовим господарством в Україні.

Інструкція для планування управління лісами в провінції Онтаріо, яка розроблена Міністерством природних ресурсів провінції, є на кшталт української Інструкції з лісовпорядкування, але вона значно ширша.

Загалом, система управління лісами та лісогосподарювання в Онтаріо значно відрізняється вже на політичному рівні. Ще в 1995 році в провінції був прийнятий новий закон – Закон сталості Королівських лісів (Crown Forest Sustainability Act). Цей закон визначає сталість як довготермінове здоров'я Королівського лісу. Згідно із законом – головною метою лісового господарства є досягнення довготривалого стану здорових лісів. Такий підхід слід вважати достойним застосування і в Україні.

5. Консультації із громадськістю, спеціалістами, урядовцями щодо збереження біорізноманіття в лісах

Consultations with public, professionals, government officials on biodiversity protection in forests

Таблиця 5.1

	ПРИЗВИЩЕ, ПОСАДА	ДАТА, ЧАС, МІСЦЕ	ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ В ЛІСАХ
1	Копач Василь Олексійович Директор Ужанського НПП	04.06.2014 (9:54), по телефону	Записати обов'язок збереження біорізноманіття в посадові інструкції директора та лісників;
2	Стрельченко Григорій Васильович, інженер-еколог, бувший Завід. Міжрайонним відділом охорони наколишнього природного середовища, м. Ромни, Сумської обл	05.06.2014 (10:52), по телефону	В результаті експерименту в лісівничій галузі (Польський досвід), Роменський держлісгосп практично лишився лісників і перетворився в організацію, яка займається рубкою лісу, немає кому посапувати посадки сіянців. Охорони лісу практично немає, тому і охорони біорізноманіття також немає.
3	Іваненко Ігор Борисович Директор Департаменту заповідної справи Мінприроди	05.06.2014 (17:20-17:50), Кабінет в Мінприроди	- Питання охорони біорізноманіття в лісах є актуальним; - охорона біорізноманіття в лісах вимагає багатосекторного підходу: ▪ в законодавчих документах по рибному господарству немає про охорону біорізноманіття і посилань на закон про ПЗФ, ▪ мисливство та полювання – немає в законі статті на заборону полювання в ПЗФ; ▪ Гідроенергетика – немає заборон на проведення робіт в НПП; ▪ Сільське господарство – немає посилань на ПЗФ ▪ Лісова галузь – багато неузгоджень і

	ПРИЗВИЩЕ, ПОСАДА	ДАТА, ЧАС, МІСЦЕ	ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ В ЛІСАХ
			недосконалостей щодо рубок санітарних, спец. використання, формування,..., які в результаті впливають негативно на біорізноманіття; - Підтримав ідею внесення завдань охорони біорізноманіття в Проект організації та розвитку лісового господарства держлісгоспів. Запропонував, аби інструкцію по їх розробці, затвердили Держлісагенство та Мінприроди. Додавати опис біорізноманіття на території, картосхему і деталізацію щодо використання природних ресурсів - До Лісових нормативно-правових актів - ввести розділ збереження біорізноманіття
4	Домішлінець Володимир Григорович, За відділом тваринного світу Мінприроди	6.06.2014 14:30 Кабінет в Мінприроди	- для збереження кажанів необхідно зберігати мертву деревину, та інші заходи, більш детально UNEP/EUROBATS Agreement on the Conservation of Populations of European Bats на eurobats file:///C:/FLEG_Legislation_forestry/Publications/Bats%20in%20forests.pdf зокрема-публікація щодо кажанів в лісах; - ставити в лісах будиночки для кажанів; - внести зміни в закон про полювання і мисливство; - до типових інструкцій по охороні як мисливських так і не мисливських видів тварин; - розробити методичні рекомендації по збереженню лісового біорізноманіття; - розробити плани дій по видовій охороні (є два); - охорона тварин-запилювачів; - використання інсектицидів в лісах – від них гине багато тварин, і зокрема,бджоли і інші запилювачі та корисні комахи; Негативний вплив ліній електропередач в лісах; Підтримав ідею щодо спільного наказу ДАЛРУ з Мінприроди щодо проектів лісовпорядкування і відображення охорони біорізноманіття, розширення посадових інструкцій лісників та інших щодо охорони біорізноманіття
5	Василук Олексій Заст. голови Нац. екоцентру	Публікація з інтернету	Ситуація вкрай складна навіть із видами, що занесені до Червоної книги. Законодавчо не врегульовано, яким чином слід документувати місця знахідок рідкісних видів, а отже

	ПРИЗВИЩЕ, ПОСАДА	ДАТА, ЧАС, МІСЦЕ	ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРИЗНОМАНІТТЯ В ЛІСАХ
			після вирубки хай найвідомішого і найціннішого лісу довести юридично, що тут були знищені рідкісні види - неможливо. Аналогічно, важко і попередити рубку, не маючи можливості оформити факт виявлення рідкісних видів
6	Кагало Олександр Зав. відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України, м. Львів	Чисельні консультації по телефону, а також участь О.Кагало в засіданні круглого столу	Про застосування Директиви Європейського союзу 79/409/ЕЕС про охорону природних видів птахів (Директива про птахів) та Директиви ЄС 92/43/ЕЕС про збереження природних типів оселищ та видів природної фауни і флори (Оселищна директива) в Україні та апроксимацію українського законодавства до вказаних директив.
7	Г. Бондарук (провідний науковий співробітник Українського НДІ лісового господарства та агролісомеліора ції	Чисельні консультації по телефону, скайпу, а також участь Г.Бонадрука в засіданні круглого столу	Поради щодо стану лісового господарства на принципах сталого розвитку в Україні, що зупиняє подальший поступ в цьому напрямку

ДОДАТОК 1: Перелік міжнародних документів та нормативно-правових актів українського законодавства щодо біорізноманіття в лісах та природоохоронних територій

ANNEX 1: The list of international documents and Ukrainian legislation on forest biodiversity and special protected areas

Перелік основних міжнародних та європейських документів, що стосуються біорізноманіття:

1. Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020, including Aichi Biodiversity Targets (CBD, <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=12268>).
2. European Parliament resolution of 20 April 2012 on our life insurance, our natural capital: an EU biodiversity strategy to 2020 (2011/2307(INI)).
3. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.
4. Директива 79/409/EEC про охорону природних видів птахів (Council Directive 79/409/EEC on the conservation of wild birds).
5. Директива 92/43/EEC про збереження природних типів оселищ та видів природної фауни і флори.
6. Програма робіт по природно-заповідним територіям Конвенції про біологічне різноманіття.

Перелік основних міжнародних та європейських документів, що стосуються біорізноманіття в лісах:

7. United Nations Forum on Forests (<http://www.un.org/esa/forests/index.html>).
8. A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brussels, 20.9.2013 COM(2013) 659 final (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0659:FIN:en:PDF>)).
9. Expanded programme of work on forest biological diversity (CBD, sixth meeting in 2002 of the COP, [decision VI/22](http://www.cbd.int/decision/VI/22), paragraph 10, annex, <https://www.cbd.int/doc/publications/for-pow-en.pdf>).
10. The Forest Biodiversity Programme METSO 2008–2016 (Finland).
11. Рішення Міністерських конференцій із захисту лісів у Європі що стосуються біорізноманіття.

Перелік чинних міжнародних договорів України, що стосуються біорізноманіття:

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535).
13. [Конвенція про біологічне різноманіття](#) (прийнято 5.06.1992 р., у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія), ратифіковано Україною 29.11.1994 р.).

14. [Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі](#) (Бернська конвенція) (прийнято 19.09.1979 р., у м. Берн (Швейцарія), ратифіковано Україною 29.10.1996 р.).
15. [Конвенція про водно-болотні угіддя](#), що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція) (прийнято 2.02.1971 р., у м. Рамсар (Іран), ратифіковано Україною 29.10.1996 р.).
16. [Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин](#) (Боннська конвенція) (прийнято 23.06.1979, у м. Бонн (Німеччина), ратифіковано Україною 19.03.1999 р.).
17. [Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори](#), що перебувають під загрозою зникнення (CITES, Вашингтонська конвенція) (прийнято 3.03.1973 р., у м. Вашингтон (США), ратифіковано Україною 14.05.1999 р.).
18. [Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів](#) (прийнято 16.06.1995 р., у м. Гаага (Нідерланди), ратифіковано Україною 4.07.2002 р.).
19. Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (прийнято 14.06.1992 р., у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія), ратифікації не потребує.
20. [Європейська ландшафтна конвенція](#) (прийнято 20.10.2000 р., у м. Флоренція (Італія), ратифіковано Україною 7.09.2005 р.).
21. [Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат](#) (прийнято 22.05.2003 р., у м. Київ (Україна), ратифіковано Україною 7.04.2004 р.).
22. Угода про збереження кажанів в Європі (закон про приєднання від 14.05.1999).
23. [Угода про збереження популяцій європейських кажанів](#) (прийнято 4.12.1991, у м. Лондон (Великобританія), ратифіковано Україною 14.05.1999 р.).
24. Угода про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів ратифіковано Законом (від 04.07.2002 р., № 62-IV).
25. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_711).

Нормативно-правові акти України, що мають відношення до біорізноманіття в лісах. Закони, Кодекси, Укази:

26. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25.06.1991 р., № 264).
27. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (від 16.06.1992 р., № 2456).
28. Закон України «Про тваринний світ» (від 13.12.2001 р., № 2894).
29. Закон України «Про рослинний світ» (від 9.04.1999 р., № 591).
30. Закон України «Про Червону книгу України» (від 7.02.2002 р., № 3055).
31. Закон України «Про мисливське господарство та полювання» (від 22.02.2000 р., № 1478).
32. «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» (від 21.09.2000 р., № 1989-III).
33. Закон України «[Про екологічну мережу України](#)» (від 24.06.2004 р., № 1864-IV).
34. Закон України «[Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону](#)» (від 10.02.2000 р., № 1436-III).

35. Постанова Верховної Ради України «[Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні](#)» (рекомендації від 20.02.2003 р., № 565-IV).
36. Закон України «[Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат](#)» (від 16.10.2012 р., № 5432-VI).
37. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (21.12.2010 р., № 2818-VI).
38. Кодекс України про адміністративні правопорушення (від 7.12.1984 р., № 8073).
39. Лісовий Кодекс України (від 21 січня 1994 р., № 3852-XII).
40. Земельний кодекс України (від 25 жовтня 2001 р., № 2768-III).
41. Кримінальний Кодекс України (від 5.04.2001 р., № 2341).
42. Указ Президента України «[Про невідкладні заходи щодо забезпечення додержання законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України](#)» (від 11.11.2004 р., № 1396/2004).
43. Указ Президента України «Про заходи щодо дальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» (від 23.05.2005 р., № 838/2005).

Постанови Кабінету Міністрів України:

44. «Про концепцію збереження біологічного різноманіття України» (від 12.05.1997 р., № 439).
45. «Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України» (від 14.07.2000 р., № 1127).
46. «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» (від 29.08.2002 р., № 1286).
47. «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» (від 21.04.1998 р., № 521).
48. «Про розміри компенсації за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України» (від 1.06.1993 р., № 399).
49. «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення» (від 25.08.2004 р., № 1094).
50. «[Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів](#)» (від 17.09.1996 р., № 1147).
51. «[Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України](#)» (від 03.04.1995 р., № 239).
52. «[Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення](#)» (від 10.08.1992 р., № 459).
53. «[Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням, охороною і відтворенням державного мисливського фонду, та визначається періодичність здійснення планових заходів](#)»

[державного нагляду \(контролю\) Державним агентством лісових ресурсів»](#) (від 23.01.2013 р., № 31).

54. «[Про внесення змін до Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат](#)» (від 13.04.2011 р., № 399).
55. «Про затвердження Санітарних правил в лісах України» (від 27.07.1995 р., № 555).
56. «[Про затвердження Державної цільової програми "Ліси України" на 2010-2015 роки](#)» (Програма, Паспорт, Заходи від 16.09.2009 р., № 977).
57. «[Про затвердження Положення про державну лісову охорону](#)» (від 16.09.2009 р., № 976).
58. «[Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат](#)» (від 22.10.2008 р., № 929).
59. «[Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу](#)» (від 23.07.2008 р., № 665).
60. «[Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів](#)» (від 20.06.2007 р., № 848).
61. «[Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок](#)» (Порядок, Нормативи, від 16.05.2007 р., № 733).
62. «[Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів](#)» (від 12.05.2007 р., № 724).
63. «[Про затвердження Правил відтворення лісів](#)» (від 01.03.2007 р., №303).
64. «[Про першочергові заходи щодо створення захисних лісових насаджень на неугіддях та в басейнах річок](#)» (від 28.02.2001 р., № 189).
65. «[Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду](#)» (Порядок від 06.07.1998 р., № 1012).
66. «Про затвердження Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів» (від 23.05.2007 р., № 761).
67. «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» (від 23 квітня 1996 р., № 449).

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

68. «[Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства](#)» (від 18.04.2006 р., № 208-р).
69. «[Про переведення лісів до іншої групи та віднесення лісів до категорій захисності](#)» (від 23.04.2001 р., № 146-р).
70. «[Про віднесення лісів до категорій захисності](#)» (від 17.01.2000 р., № 36-р).
71. «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» (від 25.05.2011 р., № 577-р).
72. «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005 - 2025 роки» (від 22.09.2004 р., № 675-р).
73. «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» (від 17.10.2007 р., № 880-р).

Накази, інструкції, правила міністерств та державних комітетів:

74. Наказ Мінекобезпеки України «Про затвердження Інструкції щодо застосування порядку встановлення лімітів використання диких тварин, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення» (від 26.05.1999 р., № 116).
75. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України «Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення» (від 26.05.1999 р., № 115).
76. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (від 12.03.1993 р., № 19).
77. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про застосування порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (від 24.01.2008 р., №27).
78. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» (від 06.07.2005 р., № 245).
79. Наказ Держкомрибгоспу України «[Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства та Інструкції про порядок обчислення та внесення платежів за спеціальне використання водних живих ресурсів при здійсненні любительського і спортивного рибальства](#)» (від 15.02.1999 р., № 19). Зареєстровано в Мінюсті України 28.04.1999 р., № 269/3562.
80. Постанова Верховного Суду: «[Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля](#)» (від 10.12.2004 р., № 17).
81. Наказ Мінекобезпеки України «[Про внесення змін та доповнень до Інструкцій щодо порядку використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, затверджених наказом Мінприроди України від 12 березня 1993 року N 19](#)» (від 11.05.1994 р., № 43). Зареєстровано в Мінюсті України 24.05.1994 р., № 111/320.
82. Методичні рекомендації щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України різних категорій. Затверджено спільним наказом Міністерства екології та природних ресурсів України та Державного комітету лісового господарства України від 24.12.2003 р., № 185/210-А.
83. Інструкція Мінекобезпеки України «[Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення](#)» (від 11.05.1994 № 43). Зареєстровано в Мінюсті України 24.05.1994 р., № 112/321.
84. Наказ МОНПС «[Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування \(збирання\) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування](#)» (від 01.02.1993 № 3). Зареєстровано в Мінюсті України 12.02.1993 р., № 4.
85. Наказ МОНСЯБ «Про затвердження Інструкції про порядок спеціального використання водних живих ресурсів» (від 10.02.2000 р., № 34/13).

86. Наказ Мінлісгоспу «Інструкція про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів» (від 1.10.2010 р., № 298). Зареєстровано в Мінюсті України 16.12.2010 р., № 1267/18562.
87. Наказ ДКЛГ України «Про затвердження Правил рубок головного користування» (від 23.12.2009 р., № 364).
88. Інструкція з впорядкування лісового фонду України. Част.1 «Польові роботи», част.2 «Камеральні роботи», Ірпінь, 2006 (затверджена науково-технічною радою ДКЛГ України).
89. Наказ ДКЛГ України «Про затвердження правил пожежної безпеки в лісах України (від 27.12.2004 р., № 278). Зареєстровано в Мінюсті України 24.10.2005 р., № 328/10608.
90. Правила охорони праці працівників лісового господарства та лісової промисловості (затверджені наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці №119 від 13.07.2005 р.)

ДОДАТОК 2: Зміни до п.8.3. Впорядкування лісів природно-заповідного фонду «Інструкції з впорядкування лісового фонду України»³³

ANNEX 2: Changes into para 8.3. “Inventarisation of forests on protected areas” in the “Instruction of inventarisation of forest fund in Ukraine”

8.3.1. Згідно статті 3 Закону України “Про природно-заповідний фонд України” до природно-заповідного фонду (ПЗФ) належать такі природні території та об’єкти: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам’ятки природи, заповідні урочища *та штучно створені об’єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва.*

8.3.1.1 Оскільки згідно статті 46 ЛКУ лісовпорядкування передбачає виявлення типових та унікальних природних комплексів, місць зростання та оселення рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тваринного і рослинного світу і підлягають заповіданню, то лісовпорядкування в об’єктах ПЗФ має бути проведено з врахуванням даних, що містяться в:

- Червоній книзі України;
- Зеленій книзі України;
- додатках до Бернської конвенції:
 - Види флори, що підлягають суворій охороні (Додаток I);
 - Види фауни, що підлягають суворій охороні (Додаток II);
 - Види фауни, що підлягають охороні (Додаток III);
 - Заборонені методи забиття, відлову та інших форм експлуатації тварин та рослин (Додаток IV);
- Резолюцій 4 (1996) та 6 (1998, 2011) Бернської конвенції;
- Додатку 1 до Боннської конвенції (мігруючі види тварин, що знаходяться під загрозою зникнення. Україна мусить забезпечити суворий захист цих видів, охорону або відновлення місць їхнього існування, зменшувати вплив перешкод на шляхах міграції та контролювати інші фактори, які можуть становити загрози).
- наукових публікаціях щодо наявності червонокнижних видів на проєктованих територіях.

8.3.1.2 Лісовпорядкування природних та біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків проводиться на підставі їх проєктів організації території (згідно Закону про ПЗФ). Проєкти організації та розвитку лісового господарства, зазначених в цьому пункті об’єктів ПЗФ, не повинні дублювати зміст проєктів організації території, а логічно доповнювати інформацію

³³ В тексті позначено курсивом – що додано, ~~закреслено~~, що видалено

щодо ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів зазначених об'єктів ПЗФ;

8.3.1.3 Лісовпорядкування природних та біосферних заповідників, національних природних парків має базуватися на їх літописах природи (літописи природи є основною формою узагальнення результатів наукових досліджень та спостережень за станом і змінами природних комплексів, виконаних у природних заповідниках, біосферних заповідниках та національних природних парках. Літописи природи використовуються для оцінки стану навколишнього природного середовища, розроблення заходів щодо охорони та ефективного використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки);

8.3.2. Впорядкування лісів природних заповідників виконується у відповідності з їхнім цільовим призначенням статусом, завданнями і вимогами щодо охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників згідно встановленим режимом ведення господарства. Режим ведення господарства регламентується Законом про ПЗФ та Положеннями про кожний заповідники.

8.3.2.1. Лісовпорядкування заповідників проводиться на основі матеріалів ґрунтово-лісотипологічного та геоботанічного обстеження, проектів організації території, літописів природи та інших матеріалів. Враховуючи цільове призначення лісів заповідників, під час лісовпорядкування дається детальний опис усіх флористичних компонентів лісових біоценозів, закладаються постійні пробні площі спеціального призначення для вивчення розвитку біогеоценозів у часі, проводиться детальний аналіз порушень заповідного режиму, проведених науково-дослідних робіт, бонітування кормових угідь для фауни. При відсутності матеріалів зазначених обстежень, вони виконуються в рік лісовпорядкування за окремими договорами.

8.3.2.2. У межах встановлених охоронних зон заповідника господарські заходи призначаються з урахуванням власності на землю, вимог закону про ПЗФ та Положення про охоронну зону. Враховуючи цільове призначення лісів заповідників, під час лісовпорядкування дається детальний опис усіх флористичних компонентів лісових біоценозів, закладаються постійні пробні площі спеціального призначення для вивчення розвитку біогеоценозів у часі, проводиться детальний аналіз порушень заповідного режиму, характеру проведення науково-дослідних робіт, бонітування кормових угідь для фауни.

8.3.2.3. Впорядкування лісів **біосферних заповідників** виконується у відповідності з їхнім статусом, завданнями і вимогами щодо структури території та особливостям управління біосферними заповідниками згідно закону про ПЗФ та Положенням про біосферний заповідник.

8.3.3.1. За цільовим призначенням і характером господарського впливу територія **біосферного заповідника** розділяється на окремі функціональні зони:

- зона регульованої заповідності – господарська діяльність дуже обмежена відповідно до встановленої режимності;
- заповідна зона – господарське втручання в хід природних процесів не допускається;
- буферна зона – території виділені для запобігання негативного впливу господарської діяльності на заповідну зону;
- зона антропогенних ландшафтів – території традиційного землекористування і лісокористування, рекреації та інших видів господарської діяльності;

У межах території біосферних заповідників можуть виділятися зони регульованого заповідного режиму, до складу яких включаються регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища з додержанням вимог щодо їх охорони, встановлених Законом про ПЗФ.

Детально структура території (зонування, режими) та особливості управління біосферними заповідниками визначені в Законі про ПЗФ.

8.3.23.42. Під час лісовпорядкування в біосферних заповідниках можуть бути призначені:

- відновлювальні заходи на землях, де корінні природні комплекси виявились порушеними діяльністю людини, а також заходи щодо попередження змін природних комплексів у наслідок господарської діяльності на територіях, які прилягають до заповідника, а саме:
 - відновлення гідрологічного режиму, збереження та відновлення рослинних угруповань, що історично склалися, видів рослин і тварин, які зникають, тощо;
- необхідні протипожежні і санітарні заходи, які не порушують режиму біосферного заповідника і передбачають улаштування протипожежних розривів, мінералізованих смуг вздовж доріг і кварталних просік, очищення лісу від сушняку і захаращеності вздовж доріг і просік, будівництво на межах заповідника пожежних веж та водойм. Санітарні рубки призначаються і проводяться у виключних випадках, коли виникає небезпека поширення вогнищ шкідників і хвороб на великі площі;
- рубки догляду лише в молодих культурах у певних місцях, а також у похідних молодняках природного походження з метою сприяння формуванню типових природних комплексів;- біотехнічні заходи (виключаючи вбивство тварин) поза межами заповідної зони в обсягах, які забезпечують збереження оптимальної чисельності тварин, (регулювання чисельності допускається в обмеженому порядку переважно шляхом вилову тварин);
- проведення інших заходів, необхідних для збереження природних заповідних комплексів, виконання плану науково-дослідних робіт і забезпечення основних завдань біосферного заповідника.

Проектування лісогосподарських та природоохоронних заходів в об'єктах природно-заповідного фонду здійснюється згідно "Методичних рекомендацій щодо режиму збереження лісових екосистем на територіях природно-заповідного фонду України різних категорій", затверджених спільним наказом №185/210-А Міністерства екології та природних ресурсів України і Державного комітету лісового господарства України від 24.12.2003 року.

8.3.2.5. У межах встановлених охоронних зон заповідника господарські заходи призначаються з урахуванням вимог Положення про охоронну зону.

8.3.34. Лісовпорядкування **національних природних і регіональних ландшафтних парків** здійснюється у відповідності з їхніми *статусами і завданнями, структурою території та вимогами щодо охорони природних комплексів та об'єктів згідно Закону про ПЗФ.*

На території національних природних і регіональних ландшафтних парків цільовим призначенням і режимом ведення господарства, визначених відповідними Положеннями, затвердженими в установленому порядку при утворенні парку.

З урахуванням їх природоохоронної, оздоровчої, рекреаційної та інших функцій *цінностей* встановлюється диференційний режим щодо їх охорони, відтворення та використання природних комплексів згідно з функціональним зонуванням.

- заповідна зона – призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів з режимністю як для природних заповідників;
- зона регульованої рекреації – використовується для короткострокового відпочинку та оздоровлення, дозволяється влаштування та обладнання туристських маршрутів і екологічних стежок;
- зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення стаціонарних об'єктів, проживання і відпочинку;
- господарська зона – дозволяється господарська діяльність з дотриманням вимог щодо охорони навколишнього природного середовища. *Зонування території парків та їх режим визначені в статтях 21 і 24 Закону про ПЗФ.*

8.3.34.1. Територія національних природних парків може включати ділянки земель і водного простору кількох землекористувачів. Режим ведення господарства на цих землях визначається при створенні національного природного парку. На обмежених і спеціально виділених ділянках *в господарській зоні парків* допускаються традиційні форми господарської діяльності, кустарні і народні промисли, а також пов'язані з ними види користування окремими природними ресурсами. *В усіх зонах парків забороняється мисливство.*

8.3.34.2. Проведенню лісовпорядкування повинно передувати функціональне зонування території і пов'язані з ним напрямки господарських заходів, розвитку транспортної мережі обслуговування туристів, охорони та управління парком. Така робота виконується за спеціальним договором.

8.3.34.3. Лісовпорядкування проводиться, де це доцільно, на ґрунтово-лісотипологічній основі. У рекреаційних зонах національного природного і регіонального парку проводиться ландшафтна таксація, а також виконується комплекс інших робіт, направлений на благоустрій їх території з метою послаблення рекреаційних навантажень на природні комплекси.

8.3.34.4. У процесі таксації лісу виявляються ділянки, які мають найбільше значення в ландшафтному, історичному та естетичному відношеннях, в цілях організації екскурсійних стежок і ознайомлення відвідувачів з вартими уваги куточками і об'єктами парку.

- 8.3.34.5. На території національного природного (регіонального ландшафтного) парку, за виключенням заповідної території *ої зони*, проектується проведення рубок догляду, санітарних рубок, реконструктивних рубок (в необхідних випадках), лісовідновних заходів.

ДОДАТОК 3: Пропозиції щодо внесення змін до постанови КМУ від 16.05.2007 р., № 733 «Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок»³⁴

ANNEX 3: Proposals for amendments to the CMU from 16.05.2007, № 733 "Procedure of forest division into categories and the allocation of specially protected forest areas"

Загальна частина

1. Цей Порядок встановлює єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок (**ОЗЛД**) з режимом обмеженого лісокористування.

2. Ліси залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

- 1) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення;
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси;
- 3) захисні ліси;
- 4) експлуатаційні ліси.

3. Ліси, що зростають на одній території і відповідають умовам і ознакам віднесення до різних категорій, відносяться до тієї з них, для якої у визначеному законодавством порядку встановлений режим більш обмеженого лісокористування.

4. Межі лісів, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводяться уздовж природних меж, кварталних просік, ліній зв'язку і електромереж та інших, чітко визначених на місцевості розмежувальних ліній - залізниць та автомобільних доріг, каналів, газопроводів, нафтопроводів, візирів, протипожежних розривів і вододільних ліній.

Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення

5. До лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення відносяться лісові ділянки, що виконують природоохоронну, естетичну функцію, є об'єктами науково-дослідних робіт на довгочасну перспективу, сприяють забезпеченню охорони унікальних та інших особливо цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів.

1) розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду **та структурних елементів екологічної мережі**;

³⁴Текст, який пропонується включити до документа, виділений **курсивом**.

2) розташовані в межах історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів, місць, пов'язаних з важливими історичними подіями, охоронних зон пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва.

До лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення відносяться також унікальні за породним складом, продуктивністю і генетичними властивостями лісові ділянки, на яких зростають реліктові, ендемічні види дерев, що мають велике наукове значення.

Рекреаційно-оздоровчі ліси

6. До рекреаційно-оздоровчих лісів відносяться лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення і розташовані:

- 1) у межах міст, селищ та інших населених пунктів;
- 2) у межах округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів;
- 3) у межах поясів зон санітарної охорони водних об'єктів;
- 4) у лісах зелених зон навколо населених пунктів. Площа таких лісових ділянок визначається за нормативами згідно з додатком 1;
- 5) поза межами лісів зелених зон, що виділяються за нормативами згідно з додатком 2.

6) поза межами міст, селищ та інших населених пунктів, але є визначальними для задоволення основних потреб (наприклад, засоби для існування, забезпечення здорового довкілля тощо) чи традиційної культурної ідентичності місцевих громад (мають для них важливе культурне, екологічне, економічне або релігійне значення).

Захисні ліси

7. До категорії захисних лісів відносяться лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема:

- 1) лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів);
- 2) лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг;
- 3) лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси), які виділяються за нормативами згідно з додатком 3;
- 4) лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку. У гірських районах ширина смуг лісів у разі

потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень до розмірів, що забезпечують захист залізниць і безпеку руху;

5) лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги. Для забезпечення захисту зазначених доріг і безпеки руху у гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень;

6) лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами згідно з додатком 4. Ширина наявних смуг лісів, що перевищує нормативи, не підлягає перегляду;

7) інші лісові ділянки (смуги лісів), які не мають зазначених у підпунктах 1-6 цього пункту ознак віднесення до категорії захисних лісів, розташовані:

- на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси);
- серед безлісної місцевості та мають площу до 100 гектарів.

Експлуатаційні ліси

8. До категорії експлуатаційних лісів відносяться лісові ділянки, що не зайняті лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами (категорії лісів з особливим режимом лісокористування). Експлуатаційні ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині.

Умови та ознаки виділення особливо захисних лісових ділянок (ОЗЛД)

9. У межах лісових ділянок, що віднесені до однієї з категорій лісів, можуть бути виділені ОЗЛД, для яких встановлюється режим обмеженого лісокористування.

10. ОЗЛД за ознаками природоохоронного і наукового значення поділяються на такі типи:

1) Цінного видового різноманіття. Це ділянки, на яких представлені популяції (або їх частини), які містять концентрації особин видів тваринного й рослинного світу міжнародного, національного або регіонального значення, що перебувають на території сезонно або постійно (у першу чергу ендеміки, релікти, рідкісні, вразливі, зникаючі й такі, що перебувають під загрозою зникнення види, а також види рослин і тварин, вказані в Червоній книзі України);

2) Біорізноманіття міжнародного значення. Це ділянки, на яких представлені популяції (або їх частини) видів тварин, рослин і оселища (місця проживання), вказані в ратифікованих Україною міжнародних конвенціях і угодах та їх документах, зокрема, в Бернській, Боннській, Вашингтонській (CITES) та Бухарестській конвенціях, а також у Європейському червоному списку та Червоній книзі Міжнародного союзу охорони природи;

3) Цінних рослинних угруповань, зокрема, угруповань, включених до «Зеленої книги України» та пралісів;

4) Цінних екосистем. До них належать найважливіші території для розмноження рослин і тварин, їх міграцій, екокоридори або ділянки незвичайного поєднання екологічних або таксономічних груп рослин і тварин, рідкісні й ті, що знаходяться під загрозою зникнення екосистеми, а також території, які включають інші цінні природні комплекси;

5) Генетичного фонду. Це ділянки, на яких наявні об'єкти цінного генетичного фонду лісових порід (генетичних резерватів, плюсових деревостанів і дерев, колекційних лісових ділянок, лісо насінних ділянок і плантацій, дослідних та випробних культур, реліктові та ендемічні види дерев тощо);

6) Наукового значення. Це унікальні або типові за породним складом, продуктивністю і генетичними властивостями лісові ділянки, які використовуються для проведення моніторингу та довготривалих наукових досліджень тощо.

11. Умови виділення ОЗЛД природоохоронного і наукового значення:

1) ОЗЛД цінного видового біорізноманіття.

До цінних видів тварин, грибів і рослин, у першу чергу, належать види, що перебувають під загрозою зникнення чи вимирають (тобто види, що належать до категорій “зникаючі”, “рідкісні” та “вразливі” згідно закону “Про Червону книгу України” і “Положення про Червону книгу України”), ендемічні види, релікти, а також інші види, вказані в Червоній книзі України. Цінні види рослин, грибів та тварин лісового біорізноманіття визначаються в таких групах біоти, з урахуванням лісогосподарських округів України: судинні рослини, гриби-макроміцети, безхребетні, птахи, плазуни, земноводні, ссавці.

Лісовій ділянці надається статус ОЗЛД цінного видового різноманіття за наявності рослин, грибів та тварин лісового біорізноманіття і за умови, що концентрація їх особин, у т.ч. сезонна, сягає або перевищує відповідні граничні значення. Граничні значення встановлюються Державним агентством лісових ресурсів (Держлісагенством) та Мінприроди в формі кількості особин видів, видів, мінімальних розмірів території, ступенів важливості функцій лісу тощо.

До ОЗЛД цінного видового різноманіття включаються ділянки як постійного перебування тварин, так і ключові ділянки їх сезонної концентрації (тобто скупчення тварин, пов'язані з міграціями, проходженням окремих фаз розвитку (напр., личинкового) або репродукції (місця гону, токування, парування, гніздування: концентрації птахів на шляхах їхніх міграцій, виводкові колонії кажанів, місця зимівлі ссавців, розмноження та зимівлі плазунів і амфібій, нересту риб, розмноження ратичних, міграційні коридори хижих тварин, токування видів птахів тощо).

Для надання лісовій ділянці статусу ОЗЛД на підставі наявності в ній ключових місць сезонної концентрації тварин, використовуються такі параметри: тип скупчення, варіанти скупчень, видимі ознаки скупчення, оцінка відносної чисельності тварин (граничного значення). Якщо концентрація сягає або перевищує граничні значення для тварин, то ділянці надається статус ОЗЛД цінного видового біорізноманіття.

Списки цінних видів рослин, грибів та тварин лісового біорізноманіття, граничні значення, параметри сезонної концентрації встановлюється Держлісагенством та Мінприроди з залученням відповідних фахівців і містяться в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них».

2) ОЗЛД з біорізноманіттям міжнародного значення.

Лісовій ділянці надіється статус ОЗЛД з біорізноманіттям міжнародного значення, якщо на ній представлені види рослин, грибів, тварин і типи оселищ (середовищ існування), які зазначені в ратифікованих Україною міжнародних конвенціях і договорах, в Червоній книзі Міжнародного союзу охорони природи та в Європейському червоному списку у разі такої їх кількості, яка перевищує граничні значення. Метою виділення ОЗЛД з біорізноманіттям міжнародного значення є створення сприятливих умов для виконання Україною взятих на себе зобов'язань в рамках ратифікованих Україною міжнародних конвенцій і угод та їх документах щодо збереження біорізноманіття. Переліки видів рослин, грибів, тварин і оселищ, що містяться в ратифікованих Україною міжнародних угодах та які зустрічаються на землях лісогосподарського призначення, граничні значення, при яких лісовій ділянці надається статус ОЗЛД з біорізноманіттям міжнародного значення встановлюються Держлісагенством та Мінприроди із залученням відповідних фахівців і містяться в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них».

3) ОЗЛД цінних рослинних угруповань.

Надання статусу ОЗЛД цінних рослинних угруповань відбувається у разі наявності на лісовій ділянці (таксаційному виділі) щонайменше одного зникаючого рослинного угруповання, чи наявності щонайменше трьох рідкісних чи/та вразливих рослинних угруповань, а також частково змінених їх варіантів. Перелік зникаючих, рідкісних та вразливих рослинних угруповань (біотопів) лісових екосистем України та рекомендації щодо режимів їх збереження містяться в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них».

4) ОЗЛД цінних екосистем.

До ОЗЛД цінних екосистем зараховують великі лісові масиви з особливим наявним рівнем видового, популяційного, біотопного, екосистемного та ландшафтного різноманіття, що мають ландшафтне значення для його збереження на глобальному, національному або регіональному рівнях. До цієї категорії ОЗЛД також зараховують ліси, що є середовищем існування субпопуляцій видів з дуже широким ареалом (наприклад, ведмідь, лось, вовк, олень).

Умови зарахування до особливо цінних для збереження лісів, що мають ландшафтну значущість на світовому, національному або регіональному рівнях містяться в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них».

5) ОЗЛД генетичного фонду.

Надання статусу ОЗЛД генетичного фонду відбувається у разі наявності на лісовій ділянці (таксаційному виділі) генетичних резерватів, плюсових деревостанів і дерев, колекційних лісових ділянок, лісонасінних ділянок і плантацій, дослідних та випробних культур, реліктових та ендемічних видів дерев, тощо. Межі лісових ділянок цього типу встановлюються таким чином, щоб забезпечити охорону від негативного антропогенного впливу цінних генетичних об'єктів.

6) ОЗЛД наукового значення.

До ОЗЛД наукового призначення зараховують унікальні або типові за породним складом, продуктивністю і генетичними властивостями лісові ділянки, які використовуються для проведення моніторингу та довготривалих наукових досліджень науковими установами, університетами, використовуються для проведення періодичної практики студентів, які слугували в минулому еталонами для наукового порівняння, якщо вони містять типовий локалітет (*locus classicus* - місце першого знаходження нового для науки виду рослини чи тварини) тощо.

12. Якщо лісова ділянка відповідає критеріям для двох чи декількох вказаних вище ОЗЛД, то їй надається назва ОЗЛД, яка поєднує вказані вище назви (наприклад, ОЗЛД цінного видового різноманіття та рослинних угруповань).

13. Виділення ОЗЛД природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення відбувається в два етапи наступним чином:

Протягом першого етапу проводиться попередня оцінка, яка окреслює ліси, що потенційно мають ознаки ОЗЛД, та виключає усі ті лісові території, які очевидно їх не мають. Попередня оцінка провадиться шляхом аналізу наявної інформації щодо лісових ділянок.

На другому етапі проводиться повна оцінка для лісових територій, що потенційно мають ОЗЛД, з метою чіткого визначення наявності цінних видів тварин і рослин, цінних екосистем, оселищ (місць проживання рослин і тварин), а також територій, які включають інші цінні природні комплекси. На підставі повної оцінки визначаються межі ОЗЛД.

10. 14. Виділення особливо захисних лісових ділянок **рекреаційно-оздоровчого та захисного значення** здійснюється за нормативами згідно з додатком 5. Нормативи такого виділення уточнюються з урахуванням місцевих природних умов органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальними органами Держлісагенства (далі - органи Держлісагенства) за погодженням з органом виконавчої влади з питань охорони

навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, територіальними органами Мінприроди (далі - органи Мінприроди).

11. 15. Лісові ділянки площею до 50 гектарів, що розташовані в межах лісових масивів і мають велику розосередженість, відносяться до особливо захисних лісових ділянок і виділяються відповідно до нормативів, згідно з додатком 3.

12. 16. Лісові ділянки із щільністю радіоактивного забруднення ґрунту більш як 10 Кі/кв.км відносяться до особливо захисних лісових ділянок незалежно від їх площі та розосередженості.

Подання і розгляд клопотання щодо віднесення лісів до відповідних категорій та виділення особливозахисних лісових ділянок

13. 17. Державні лісовпорядні організації чи **інші зацікавлені організації** готують за погодженням з власниками лісів та/або постійними лісокористувачами клопотання щодо приведення існуючого поділу лісів у відповідність з цим Порядком та надсилають його органам Держлісагенства разом з: обґрунтуванням, підготовленим державною лісовпорядною організацією або науковою, проектно-пошуковою установою **та іншими організаціями** за участю інших заінтересованих сторін; планом лісових ділянок, які передбачається віднести до відповідної категорії лісів; характеристикою лісових ділянок, які передбачається віднести до відповідної категорії, згідно з додатком 6; відомостями розрахункової лісосіки, якщо зміна категорії впливає на розрахункову лісосіку, згідно з додатком 7.

14. 18. Крім того до клопотання щодо приведення існуючого поділу лісів у відповідність з цим Порядком додаються для лісових ділянок, визначених:

підпунктом 4 пункту 6 цього Порядку, - відомості щодо площі лісів зелених зон згідно з додатком 8;

підпунктом 5 пункту 6 цього Порядку, - відомості щодо площі рекреаційно-оздоровчих лісів, які розташовані поза межами лісів зелених зон, згідно з додатком 9;

підпунктом 3 пункту 7 цього Порядку, - відомості щодо площі протиерозійних лісів згідно з додатком 10;

підпунктами 4 і 5 пункту 7 цього Порядку, - рішення відповідних органів про будівництво залізниць, автомобільних доріг державного значення;

підпунктом 6 пункту 7 цього Порядку, - відомості щодо площі смуг лісів, що зростають уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, згідно з додатком 11;

підпунктом 7 пункту 7, - відомості щодо площі захисних лісів, що розташовані на схилах балок і річкових долин, серед безлісної місцевості, згідно з додатком 12.

15. 19. Підприємства, установи, організації та особи, заінтересовані у змінах установлених категорій **та виділення ОЗЛД**, звертаються з відповідним клопотанням згідно з пунктами 1317-1418 цього Порядку.

16. 20. Орган Держлісагенства розглядає клопотання разом з матеріалами до них, готує за погодженням з Мінприроди, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними державними адміністраціями, Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними радами відповідний висновок і надсилає його разом з клопотанням у місячний строк Держлісагенству.

17. 21. Держлісагенство розглядає клопотання разом з матеріалами до нього та приймає за погодженням з Мінприроди у місячний строк рішення про віднесення лісів до відповідної категорії.

22. Надання категорії ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення проводиться рішенням Держлісагенства на підставі рішень відповідних уповноважених органів щодо створення територій і об'єктів природно-заповідного фонду, екологічної мережі, історико-культурного призначення і в лісовпорядній документації наносяться їх межі. У разі відсутності територій і об'єктів природно-заповідного фонду, екологічної мережі, історико-культурного призначення, але наявності особливо захисних лісових ділянок, інших лісових ділянок наукового, генетичного та історико-культурного значення, надання категорії ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення провадиться у порядку, визначеному в пунктах 13-15 цього Порядку.

18. 23. У разі встановлення або зміни відповідно до законодавства основного цільового призначення лісової ділянки державні лісовпорядні організації з урахуванням такого рішення вносять до матеріалів лісовпорядкування зміни щодо поділу лісів на категорії, визначені підпунктами 1 і 2 пункту 5, підпунктами 1-3 пункту 6 та підпунктами 1 і 2 пункту 7 цього Порядку, без здійснення процедури розгляду клопотання щодо віднесення лісів до категорій, передбачених цим Порядком.

19. 24. Державні лісовпорядні організації та інші зацікавлені організації для виділення особливо захисної лісової ділянки готують (у разі потреби з використанням матеріалів спеціальних обстежень) за погодженням з власниками лісів та постійними лісокористувачами відповідне клопотання, що надсилається органу Держлісагенства разом з відомостями щодо площі особливо захисних лісових ділянок згідно з додатком 13, а для ОЗЛД **природоохоронного і наукового значення разом з клопотанням подається паспорт ОЗЛД згідно з додатком 14.**

20. 25. Орган Держлісагенства розглядає клопотання щодо виділення особливо захисних лісових ділянок разом з матеріалами до нього та приймає за погодженням з органом Мінприроди у місячний строк відповідне рішення.

Режим лісокористування в ОЗЛД

26. ОЗЛД мають режим обмеженого лісокористування, зокрема, в ОЗЛД за необхідності може бути повністю або частково заборонено застосування окремих видів і способів рубок.

27. Режим лісокористування в ОЗЛД природоохоронного і наукового значення повинен:

- забезпечити збереження біорізноманіття і не допускати знищення видів рослин і тварин занесених до Червоної книги України та встановлених «Інструкцією щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них» видів рослин і тварин, перелічених в Міжнародних конвенціях і угодах;
- виконуватися у відповідності з рекомендаціями щодо режимів збереження зникаючих, рідкісних та вразливих рослинних угруповань (біотопів) лісових екосистем України, вказаних в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них», зокрема, шляхом сприяння їх природному відновленню, запобігання небажаним змінам та негативному антропогенному впливу.

28. Режим лісокористування в ОЗЛД залежить від наявності й кількості тих чи інших видів тварин і рослин, їх екологічних особливостей, природоохоронного статусу та інших факторів, тому він розробляється власником або користувачем лісу диференційовано на підставі відповідної інструкції, підготованої Держлісагенством.

29. Режим лісокористування в ОЗЛД (за винятком територій та об'єктів ПЗФ та екомережі) погоджується органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, органами виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, органами Мінприроди і Держлісагенства.

30. Спеціальні вимоги щодо збереження біорізноманіття в ОЗЛД мають бути враховані під час розміщення продуктивних сил, вирішення питань відведення земельних ділянок, розроблення проектної та проектно-планувальної документації, проведення екологічної експертизи тощо;

31. За станом ОЗЛД проводиться постійне спостереження (моніторинг) та, в разі необхідності, виконуються наукові дослідження з метою недопущення погіршення стану біорізноманіття та цінних рослинних угруповань і екосистем. Проведення спостережень забезпечують власники та лісокористувачі; координацію спостережень здійснюють органи Мінприроди.

Додаток 5 до Порядку

СТАРА РЕДАКЦІЯ		ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ	
Найменування та ознаки захисних лісових ділянок	Нормативи виділення	Найменування та ознаки захисних лісових ділянок	Нормативи виділення

СТАРА РЕДАКЦІЯ

16. Лісові ділянки на особливо охоронних частинах заказників

лісові ділянки у межах особливо охоронних частин заказників, площа яких визначається згідно з положенням про заказник

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ

16. Лісові ділянки, розташовані в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі

Лісові ділянки, розташовані в межах територій і об'єктів природно-заповідного фонду визначаються згідно з положенням про територію чи об'єкт природно-заповідного фонду, а розташовані в межах екологічної мережі згідно з схемою екологічної мережі чи її структурних елементів

17. Лісові ділянки, які містять види рослин та тварин, визначені згідно пунктів 10.1), 10.2) та 10.5)

Межі лісових ділянок, які містять види рослин та тварин, визначені згідно пунктів 10.1), 10.2) та 10.5) встановлюються у межах ареалу популяцій чи місцезнаходження вказаних видів

18. Лісові ділянки, які містять оселища, праліси, рослинні угруповання, екосистеми та території, визначені згідно пунктів 10.3), 10.4) та 10.6)

18. Межі лісових ділянок, які містять оселища, праліси, рослинні угруповання, екосистеми та території, визначені згідно пунктів 10.3), 10.4) та 10.6) встановлюються в межах місцезнаходження визначених оселищ, пралісів, рослинних угруповань, екосистем та територій

**Додаток 14
до Порядку
Погоджено
(Мінприроди)**

**Затверджено
(територіальний орган)**

Посада
підпис
дата

Держлісагенства)
Посада
підпис
дата

(назва особливо захисної лісової ділянки)

1. Назва і місцезнаходження власників та користувачів особливо захисної лісової ділянки (ОЗЛД)

2. Адміністративне місцезнаходження ОЗЛД (область, район, найближчі населені пункти)

3. Географічне місцезнаходження (географічні координати умовного центру ОЗЛД) та назва лісництва, перелік кварталів, виділів

4. Загальна площа ОЗЛД: _____ гектарів.

5. Відмітити ознаки природоохоронного і наукового значення, що відповідають ОЗЛД, умови їх виділення та короткий опис стану ОЗЛД, зокрема:

5.1. Перелік цінних видів тварин, грибів і рослин (ендемичні види, релікти, а також види, зазначені в Червоній книзі України) та їх кількісний (кількість особин, площа їх поширення) і якісний опис їх стану

5.2. Перелік цінних видів рослин, грибів, тварин і типів оселищ (біотопів/середовищ існування), які зазначені в ратифікованих Україною міжнародних конвенціях і договорах, в Червоній книзі Міжнародного союзу охорони природи та в Європейському червоному списку, а також їх кількісний (кількість особин, площа їх поширення) і якісний опис їх стану

Перелік зникаючих рослинних угруповань, та рідкісних і вразливих рослинних угруповань, а також частково змінених їх варіантів, зокрема, зазначених в Зеленій книзі України

Перелік цінних екосистем визначених в «Інструкції щодо виділення ОЗЛД та лісокористування в них» та кількісний і якісний опис їх стану

Перелік об'єктів генетичного фонду (генетичних резерватів, плюсових деревостанів і дерев, колекційних лісових ділянок, лісонасінних ділянок і плантацій, дослідних та випробних культур, реліктових та ендемічних видів дерев, тощо) та кількісний і якісний опис їх стану

Перелік ділянок або об'єктів наукового значення та опис цих об'єктів та їх наукового значення

6. Способи використання земель (дати перелік видів господарської діяльності, обсяги використання природних ресурсів):

- а) в межах ОЗЛД;**
- б) на суміжних землях.**

7. Чинники (минулі, сучасні або потенційні) несприятливого для ОЗЛД впливу, включаючи зміни в природокористуванні або проекти розвитку:

- а) в межах угіддя;**
- б) на суміжних землях у зоні впливу.**

8. Режим лісокористування в ОЗЛД, включаючи запропоновані заходи щодо збереження біорізноманіття та екосистем в ОЗЛД.

9. Картосхема ОЗЛД (додати).

10. Назва та дати затвердження лісовпорядних документів щодо лісової ділянки, де розташована ОЗЛД.

11. Проведення наукових досліджень.

12. Термін дії Паспорта - 10 років, але кожного року до нього вносяться необхідні зміни у вигляді додатків.

13. Бібліографічні джерела (тільки наукові та технічні): прізвища та ініціали авторів, назва видання, видавництво, рік, том/випуск, сторінки.

Паспорт заповнений

(прізвище та місцезнаходження особи, посада, назва та місцезнаходження організації).

Підпис

Дата

Паспорт погоджений

www.enpi-fleg.org

(землевласник, землекористувач, прізвище та місцезнаходження особи, посада, назва та місцезнаходження організації)

Підпис

Дата

Печатка

Про програму FLEG II (ENPI East)

Програма ФЛЕГ II (ЄІСП Схід) «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії Європейського інструменту сусідства та партнерства-2» покликана забезпечити підтримку в зміцненні систем управління в лісовому секторі країн-учасниць. На регіональному рівні Програма спрямована на поступ у реалізації Санкт-Петербурзької міністерської декларації 2005 року. На рівні країн Програма здійснює аналіз або перегляд лісової політики, правової бази й адміністративної структури лісового сектору; сприяє підвищенню рівня знань і зміцненню підтримки сталому управлінню лісами й удосконаленню систем управління в лісовому секторі, зокрема з урахуванням впливу відповідних вимог законодавства ЄС. На суб-національному (місцевому) рівні Програма приділяє багато уваги розробці, тестуванню й оцінці пілотних проектів сталого лісокористування з метою тиражування та обміну успішним досвідом. Країни-учасниці: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія й Україна. Програма фінансується Європейським Союзом.
<http://www.enpi-fleg.org>

Партнери проекту

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ

Європейський союз є найбільшим у світі донором процесу офіційного сприяння розвитку. Eurore Aid – генеральний директорат розвитку і співпраці Європейської комісії – розробляє Європейську політику розвитку і надає допомогу по всьому світу. Ця допомога надходить через ряд фінансових інструментів, при цьому особлива увага приділяється забезпеченню якості та ефективності допомоги, що надходить від Європейського союзу. У своїй активній участі у сфері розвитку ми прагнемо до утвердження принципів ефективного управління, зміцнення людського потенціалу та стимулювання економічного розвитку, а також до вирішення таких глобальних завдань як боротьба з голодом і збереження природних ресурсів.

http://ec.europa.eu/index_en.htm

СВІТОВИЙ БАНК

Група Світового банку – одне з найбільших у світі джерел знань та фінансування, які надаються 188 державам-членам. Акціонерами організацій, що входять до складу Групи Світового банку, є уряди держав-членів, що мають право ухвалення остаточних рішень в рамках цих організацій за усіма аспектами, включаючи питання стратегії, фінансування та членства. До Групи Світового банку входять п'ять тісно пов'язаних між собою організацій: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна організація розвитку (МАР), які разом утворюють Світовий банк; Міжнародна фінансова корпорація (МФК); Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (БАІГ) та Міжнародний центр врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС). Кожна організація грає певну роль у виконанні місії Групи Світового банку щодо викорінювання крайньої бідності шляхом скорочення населення, яке живе менше ніж 1, 25 долара США на день, до рівня, що не перевищує 3%, й забезпечення загального процвітання за рахунок підвищення рівня доходів 40% найбідніших верств населення в кожній країні. Більш детальна інформація надана на сайтах:

<http://www.worldbank.org> <http://www.ifc.org> <http://www.miga.org>

МІЖНАРОДНИЙ СОЮЗ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

Діяльність Міжнародного союзу охорони природи (МСОП/IUCN) спрямована на пошук оптимальних рішень найгостріших проблем охорони довкілля та розвитку. МСОП приділяє особливу увагу необхідності цінувати та охороняти природу, забезпечувати її ефективно та справедливе використання й розробляти базоване на збереженні природи вирішення таких глобальних проблем як зміна клімату, забезпечення продовольством та розвиток. МСОП надає підтримку науковим дослідженням, організує проекти на місцях в усьому світі й допомагає об'єднувати діяльність неурядових організацій, ООН та компаній з формування політики та розробки правових принципів та передових практик. МСОП – найстаріша і найбільша міжнародна екологічна організація в світі, що об'єднує понад 1200 урядових та неурядових структур і близько 11 тис. фахівців з 160 країн, що працюють на добровільній основі. Діяльність МСОП забезпечується роботою понад 1 тис. штатних співробітників більш ніж в 45 офісах і сотнями партнерських організацій державного, громадського та приватного секторів по всьому світу.

<http://www.iucn.org>

ВСЕСВІТНІЙ ФОНД ПРИРОДИ

Всесвітній фонд природи (WWF) – одна з найбільших у світі і найбільш авторитетних незалежних природоохоронних організацій, що об'єднує близько 5 млн. прихильників і має відділення більш ніж у 100 країнах. Місія WWF – у запобіганні дедалі глибшій деградації природного середовища планети і досягненні гармонії людини і природи, збереження біологічного розмаїття Землі та забезпеченні сталого використання відновлюваних природних ресурсів і зниженні рівня забруднення довкілля та марнотратного споживання.

www.panda.org